

Müslüm ÜZÜLMEZ

BİLİM, TEKNOLOJİ VE GELECEK

 Baraka

Bilim, Teknoloji ve Gelecek

Müslüm ÜZÜLMEZ

Sayfa Tasarımı : Yiğitcan ÖZTÜRK

Kapak Düzeni : Tuncay ÖZTÜRK

Yayınevi Sertifika No : 53716

2. Baskı : Nisan 2025

ISBN : 978-625-97397-5-5

Baskı Cilt : Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.

Sertifika No : 47479

Baraka Kitap Yayıncılık Hizmetleri / Hülya ÖZTÜRK

Altınova Macit Kulaksız 11 - 1 Ayvalık / BALIKESİR

© 2024 Bu kitabın tüm yayın hakları Baraka Kitap Yayıncılık Hizmetlerine aittir.

© Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yayınlanacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiç bir elektronik, mekanik ve dijital araçlarla çoğaltılamaz.

www.barakakitap.com

 barakakitap

 barakakitap

 barakakitap

 0532 292 61 84

**BİLİM, TEKNOLOJİ
VE
GELECEK**

Müslüm ÜZÜLMEZ,

Yazar ve şair. 1950’de Diyarbakır’ın Ergani ilçesinde doğdu. Ergani İnkılâp İlkokulu (1963), Ergani Ortaokulu (1966), Ergani Lisesi (1969), Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Yüksek Okulu Kimya Mühendisliği Bölümü (1977) mezunudur. 12 Mart 1970 Darbesi sonrasında Ankara’da kurulan ilk öğrenci derneklerinden Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Yüksek Okulu Öğrenci Derneği’nin 1973 yılında kurucuları arasında yer aldı ve iki dönem yönetim kurulu üyesi olarak görev yaptı. Okulunu bitirmesinin ardından 1977 yılında Diyarbakır Belediyesi Temizlik İşleri’nde müdür vekilliği, 1978-79’da Diyarbakır Tekel İçki (Rakı) Fabrikası’nda kısım şefliği yaptı. Ardından DİSK’e bağlı BAYSEN Sendikasında Doğu ve Güneydoğu Bölge Organizatörü olarak çalıştı.

12 Eylül sonrası, 1982’de Türkiye Komünist Partisi davasından İstanbul’da gözaltına alındı ve Diyarbakır’da tutuklandı. 1982-1984 yılları arasında Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi’nde tutuklu kaldı. Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı (I) Numaralı Askeri Mahkemesi’nde yargılanıp 5 yıl ceza aldı. Yargıtay tarafından cezası az bulunup 6 yıl 8 ay olması istendi. Yargı süreci devam ederken Türk Ceza Kanunu’nda yer alan 141-142 ve 163. maddelerin kaldırılması sonucu dava dosyası düştü.

Diyarbakır 5 Nolu Cezaevi’nden çıktıktan sonra, İstanbul’da özel sektöre ait çeşitli işyerlerinde mühendis ve teknik eleman olarak çalıştı; zaman zaman da işçilik, pazarcılık yapmak zorunda kaldı.

Üzülmez, 1990 yılında memur olarak girdiği İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü'nden 2010 yılında emekli oldu. Yaşamını ve çalışmalarını İstanbul'da sürdürmektedir. Kitap çalışmalarının yanı sıra çeşitli gazete, dergi ve sitelerde yazılar yazmaya devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Araştırmalarıyla tanınan, aynı zamanda iyi bir fotoğraf ve belge arşivi bulunan Müslüm Üzülmez'in bilim, kültür, sanat, sosyal, siyasal, çevre ve tarih konularında çeşitli yazıları: *Mühendislik Mimarlıkta ve Planlamada ÖLÇÜ, Metal Dünyası, Kimya Mühendisliği, Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi'nin Yayını BÜLTEN, Yol ve Amaç, Bilim ve Gelecek, Berfin Bahar, Arkeoloji ve Sanat, Yeni Çaba, Işığın Kaynağı* dergilerinde ve *Atılım, Politika, İstanbul Ticaret, Evrensel, Milat, Yeni Yurt, Özgür Haber, Tigris Haber, Ergani Haber, Ergani Söz, Ergani Postası, Çermik, Dicle* gazetelerinde, ayrıca çeşitli web sitelerinde yayınlandı. Türkiye'de değişik yerlerde düzenlenen seminer, konferans, sempozyum, toplantı ve çalışmalara eğitmen veya konuşmacı olarak katıldı.

YAYINLANMIŞ KİTAPLARI:

ANI

Yoldaş Koçero, TÜSTAV-Sarı Defter Yayınları, İstanbul 2011.

ARAŞTIRMA

Çayönü'nden Ergani'ye: Uzun bir yürüyüş, Kendi Yayını, İstanbul 2005.

On Bin Yıllık Tarihin Tanığı HİLAR, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İst. 2009.

Makam, Makam Çiçeği ve Bülbül, Titiz Yayınları, İstanbul 2010.

Bir Uzun Yürüyüşür Yaşamak, Titiz Yayınları, İstanbul 2010.

Yazılı Kaynaklarda Çermik, Kent Işıkları, İstanbul 2012.

Ergani Tarihinin Saklı Sayfası Ermeniler, İBV. Yayınları, İstanbul 2016.

Dünyanın Haritası Yeniden Çizilirken, Asmaaltı Yayınevi, İstanbul 2016.

St. Petersburg İzlenimleri ve Dicle Vakitli Gecelerde Yazılanlar, Asmaaltı Yayınevi, İst. 2017.

Kavas Mehmed ve Sofibekirler (Birlikte...), Kendi Yayını, İstanbul 2022.

ŞİİR

Doludizgin Yaşamak, Kendi Yayını, İstanbul 1994.

Gelincik Yurdunda Bahar, Kendi Yayını, İstanbul 1996.

Hazinenin Anahtarı - Müslüm Üzülmaz / Cuma Üzülmaz, İstanbul 1999.

Gecenin Işığı, Kendi Yayını, İstanbul 2002.

MİZAH

Ben Bölmeden Geldim Komutanım, Eko Yayınları, İstanbul 1999.

MESLEKİ

Ateşçi ve Kalarifercinin El Kitabı, Kendi Yayını, İstanbul 1991.

Temel Çevre Politikaları ve Yasal Düzenlemeler, Kendi Yayını, İst. 1993.

Döküm Sanayi ve Çevre, Kendi Yayını, İstanbul 1993.

Motorlu Taşıt Sürücülerini İçin Çevre El Kitabı, Kendi Yayını, İstanbul 1995.

Kalarifer Kazanı Yakma Kılavuzu, Kendi Yayını, İstanbul 1997.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	11
SUNU.....	13
Paradigmaların İflası, “Yeni Düzen” Ve Yöneticilerin Görevi	17
Bilim, Paradigma, Değişim Ve Örgütler	21
Biyoekonomik Gelişmeler Ve Değerlerimizin Zor Sınavı	25
Var Olmanın Günümüzdeki Hâli: “Harcıyorum Öyleyse Varım” ..	34
Bir Tatlı Yanılgı: “Görünüyorum O Halde Varım”	38
Yapay Zekâya Kai-Fu Lee’nin Yaklaşımı	42
Akıllı Makinelere Hapsedilmiş Bir Gelecek.....	50
Her Dönemin Kendine Göre Bir Parmak İzi Olur	55
Akıllı Teknolojik Cihazlarla Birlikteliğimiz.....	63
Bilimkurgu Sadece Bilimkurgu Değildir	70
Kahveler Tek Başına İçildiği İçin Tadı Yok	75
Bilimin Seyri, Paradigmalar Ve Covid-19.....	78
Evlerde Yapılan Rakılara Rakı Diye bilir Miyiz?	82
Hiçbir Şey Gerçekler Kadar Acı Değildir	87
Dönemin Marazi Belirtileri	91
Sıradan Küçük İnsanlar.....	94
Kapitalizmin Mutasyonu, Yenilgimiz Ve Yeniden Düşünmek.....	97
Düşünmenin Düşünülmesi.....	102
Demokratik Tartışma Kültürüne Dair	105
“Büyük Dönüşüm”, Korona, Geleceğimiz	107
Strateji, Gelecek, Kavramsal Tohumlar	111
Tez Ve Antitez Değiştirse, Sentez De Değişmek Zorundadır	115
Büyük Güçlerin Yükseliş Ve Çöküşleri Üzerine	119
Ütopya, Distopya Ve “Çalışılmayan Bir Dünya”	125

Teknolojik İşsizlik Ve Gelecek Korkusu	129
Belalı Sevdalımız: Makineler	133
Bilgisayarla Tanışmam Ve “Kâinatın Hâkimleri”	138
Bazı İnsanlar Neden Daha Başarılı Olur?	143
Cep Telefonları Tesbihlerin Pabucunu Dama Mı Atıyor?.....	148
Teknolojik Devrim, Değişim Ve Örgütler	151
Rüyam Ve “Mühendislik Felsefesi” Mühendislik Felsefesi.....	154

Önsöz

Kıymetli ağabeyim ve dostum Müslüm Üzülmöz'in *Bilim, Teknoloji ve Gelecek* adlı bu önemli eserine Önsöz yazma daveti benim için büyük bir onur oldu. Müslüm Üzülmöz ile yollarımız, 2005 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü'nde kesişti. Ben mesleğe yeni adım atarken, O deneyimli bir mühendis olarak kariyerinin zirvesindeydi. 2010 yılında emekli olana kadar geçen süre zarfında, onun engin tecrübelerinden ve bilgi birikiminden faydalanma şansım oldu. Sadece bana değil, mesleğe yeni başlayan birçok mühendis arkadaşımıza da yol gösterdi, destek oldu. Onun rehberliği, mesleki gelişimimizde önemli bir rol oynadı.

Bir yıl sonra, akademik hayata adım atmak üzere ben de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden ayrıldım. Ancak geçen yıllar boyunca Müslüm Üzülmöz ile dostluğumuz hiç eksilmedi, aksine daha da güçlendi.

Emeklilik döneminde Müslüm Üzülmöz, mühendis kimliğinin yanı sıra yazarlık kimliğini de başarıyla taşıdı. Anı, araştırma, şiir, mizah ve mesleki konularda kaleme aldığı eserlerle geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. Müslüm Üzülmöz'in bilime olan derin merakı ve bilimin geleceği şekillendirme potansiyeline dair sürekli araştırmaları, bu kitabın temelini oluşturuyor.

Bilim, Teknoloji ve Gelecek adlı bu eser, okuyucuyu biyoekonomik gelişmelerden akıllı makinelere, kapitalizmin mutasyonundan yapay zekâyâ, düşünmenin düşünülmesinden mühendislik felsefesine kadar çok geniş bir yelpazede zengin bir bilgi yolculuğuna çıkarıyor. Müslüm Üzülmöz, her zamanki titiz ve detaylı yaklaşımıyla,

geleceğe dair önemli öngörülerde bulunuyor ve okuyucuyu düşünmeye sevk ediyor.

Kitabın içeriğine göz attığımızda, ele alınan konuların güncelliği ve önemi hemen göze çarpıyor. Paradigmaların iflası, yeni dünya düzeni, yapay zekâ, teknolojik devrim, teknolojik işsizlik, demokratik tartışma kültürü gibi konular, geleceğimizi şekillendirecek temel unsurlar arasında yer alıyor. Müslüm Üzülmmez, bu konuları derinlemesine analiz ederek, okuyucuya farklı bakış açıları sunuyor.

Müslüm Üzülmmez'in bu eseri, sadece bilim ve teknolojiye ilgi duyanlar için değil, geleceği anlamak ve şekillendirmek isteyen herkes için önemli bir kaynak niteliği taşıyor. Onun zengin bilgi birikimi ve deneyimiyle harmanladığı bu eser, okuyucuyu düşünmeye, sorgulamaya ve geleceğe dair yeni fikirler üretmeye teşvik ediyor.

Bu vesileyle, değerli ağabeyim ve dostum Müslüm Üzülmmez'i bu önemli eserinden dolayı tebrik ediyor, başarılarının devamını diliyorum.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Orhan Taner CAN

SUNU

Teknolojik gelişmeler farklı bir boyutta kanatlanmış uçuyor, insan aklının ürünü teknoloji çok güçlü bir şekilde her şeyi yeniden düzenliyor ya da değiştiriyor ve uyum gösteremeyen her şeyi bir tarafa itiyor: Köklü bir biçimde hayatı dönüştürüyor.

Kısacası, yaşama, çalışma ve birbirimizle ilişki kurma tarzımızı değiştiren bir devrimin tam ortasında bulunuyoruz. *Endüstri 4.0* diye formüle edilen ve *Dördüncü Sanayi Devrimi* olarak tanımlanan bu devrim; ölçeği, kapsamı ve karmaşıklığı bakımından insanlığın daha önce yaşadıklarının hiçbirine benzemiyor.

Şayet *Dördüncü Sanayi Devrimi* gerçekleşirse, ki öyle görünüyor, dünya artık bizim bildiğimiz bugünkü gibi bir dünya olmayacak. Bu yeni dünyada artık bireysel özgürlük, mahremiyet, duygu, aşk, sevgi, dostluk, yardımlaşma, merhamet, vicdan, bilgelik ve ruhani farkındalık, insaniyetli ve insaflı bir yaşam olmayacaktır. Her şey dijitalleşecek; acımasız bir rekabet ortamında, bilgiyi, parayı, gücü elinde bulunduran bir avuç zenginin karşısında milyarlarca yoksul olacak, çevreyle dengesiz bir ilişki sürecektir, sanal seks ve cihazların zihin okumaya başlaması yaygınlaşacaktır. Halihazırda bugün dahi dijital sistemce kuşatılmaya başladığımız yetmezmiş gibi akıllı makineler, bir örümcek ağı gibi her yanımızı sararak bizi sürekli gözetleyip denetleyecek ve yaşamımızın belirleyeni ve egemeni olacaktır.

Böylesine kapsamlı bir değişime neden olan teknolojik devrimi ve onun çok yönlü etkisini, niteliğini ve hızını esastan bir düşünsek iyi olur diye düşünüyorum. Dünya

sermayesine yön verenlerden Davos toplantılarının düzenleyicisi *Dünya Ekonomik Forumu*'nun kurucusu ve başkanı Klaus Schwab bile; “Bu kadar büyük vaatler ve potansiyel tehlikeler içeren bir başka dönem yaşanmadığını” söylüyor. Ve her şeyin belirleyicisi ve tek danışma merci dijital cihazlar, yapay zekâ olacaksa eğer; “Çeşitliliğimizin ve demokrasinin kaynağı olan bireyselliğimizi dijital çağda nasıl koruyacağız?” diye kaygılı bir şekilde sorma ihtiyacını duyuyor.

Eğer Klaus Schwab gelişmelerden kaygı duyup sorular soruyorsa, bizler, geleceğe dair söyleyecek sözü olanlar, düşünce üretenler, itirazı olanlar, tasarısı olanlar, yarınlar için hayalleri olanlar daha çok konuşmalı, yazmalı ve soru sormalıdır. Sızlanmayı bir tarafa bırakıp alternatif programlar oluşturmalıdır. Bunun için de her şeyden önce; sahip olduğumuz kavramların nicelik ve niteliği davranışlarımızı belirlediği için bilgiyle donanmalıyız ve sonrasında matematiksel düşünüş, felsefi sorgulama, mantıksal analiz, psikolojik sezgi, teknolojik ve sosyolojik bilgiler aracılığıyla sürekli yenilenmenin kavramsal tohumlarını atmalıyız.

Kavramsal tohumlar deyip geçmemek lazım. Tüm yaşananların öncülleri onda saklıdır; önce bazı şeyleri düşünür ya da hayalini kurarız. Sonra, bunları kavramsallaştırarak düşünce ve hayallerimizin yaşam bulmasına çalışırız. Yarının nelere gebe olduğunun ipuçlarını saklar içinde sürekli kavramsal tohumlar. Bir Çin atasözünde söylendiği gibi, “Bir damla su bir kaynağın habercisi” olabilir.

Kimya mühendisi olarak ben, bu anlayışla zaman zaman bilim, felsefe, teknoloji, değişim ve gelecek konularında gazete, dergi ve web sitelerinde yazılar yazarak duygu

ve düşüncelerimi; eleştiri ve önerilerimi açıklamaya çalışıyorum. Bu yazdıklarım arşivimde birikti. Konular hayati ve hassas bir konular olduğu için, bu yazdıklarımın bir seçki oluşturup kitap olarak yayımlamanın iyi olacağını düşündüm.

Sonra bu seçkiyi oluşturdum, adını da ***Bilim, Teknoloji, Ve Gelecek*** koydum.

Kitapta yer alan yazılar -son üçü hariç- değişik tarihlerde bazı gazete, dergi ve web sitelerinde yayınlanmış yazılardır. Bunları yayınlanış tarihine göre kitapta sıraladım.

Herkes kendinde olanı verir, zengin kesesindekini derviş gönlündekini. Ben derviş misali hafıza bahçemdekini verdim.

Kitabımın bilim ve kültür yaşamına katkı sunacağını düşünüyorum.

Önsöz'ü yazan Prof. Dr. Orhan Taner Can'a, kitabın basımına katkıda bulunan dostlarıma en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Saygılarımla,

Müslüm ÜZÜLMEZ

9 Mart 2025/İstanbul

PARADİGMALARIN İFLASI, “YENİ DÜZEN”

VE YÖNETİCİLERİN GÖREVİ

“Uygarlık bir harekettir, bir durum değil.

Bir yoldur, liman değil.”

-Arnold Toynbee

Sanayi Devrimi hem üretimi müthiş artırdı hem de maliyeti fazlasıyla düşürdü. Bu nedenle, 50 yıl içinde dünyada ulaşım ve iletişim inanılmaz bir şekilde gelişti, sosyal-ekonomik beklenti ve olanaklar fazlasıyla genişledi. Bu olumlu gelişmelerin yanında işin birde görülmeyen veya görülmek istenmeyen yüzü var: Açlık, yoksulluk, işsizlik, bölgesel savaş, “anarşi”, “terör”, çevre kirlilikleri alabildiğine arttı. Arzu edilmeyen bu olumsuzluklar, dünyanın farklı coğrafyalarında bir kısım insanların sanki kaderiymiş gibi müzminleşti.

İlginçtir, bu duruma neden olan Batı şimdi bu durumdan çıkış yollarını aramakta. Yazılanlara bakılırsa Batılı düşünür ve ekonomistler gidişattan memnun değil; düşünce ve eylemleriyle çıkış yolu arıyor, ilgilileri uyarıyorlar.

Örneğin;

Yönetim Uzmanı Peter F. Drucker: “İnanıyorum ki, yöneticiler muazzam kârları kendileri için toplar da işçilere yol verilerse, bu toplumsal ve ahlakî açıdan af edilmez bir şeydir. Toplumlar olarak, bunun orta düzey yöneticiler ve işçiler arasında yaratacağı nefretin bedelini ağır ödeyeceğiz.

Kısacası, bir insan olmanın ve insan gibi muamele görmenin ne demek olduğunun bütün boyutları, kapitalizmin ekonomik hesabında yoktur. Böyle kısa görüşlü bir sistemin

hayatın öbür yönlerine hakim olması hiçbir toplum için iyi değildir” diyerek kaygılarını dile getirmektedir.¹

Küreselleşmiş serbest piyasanın cambazı George Soros ise; “Piyasa mekanizması yaygınlaştıkça, insanların piyasa dışı bir değerler kümesi temelinde davrandığı, artan ölçüde sürdürülmez hale gelmektedir. Reklâmcılık, pazarlamacılık, hatta ambalajlama insanların tercihinine yanıt vermekten çok bunları biçimlendirmeyi amaçlamaktadır. Neyi savunduklarından emin olmayan insanlar artan ölçüde değer in ölçütü olarak paraya yönelmektedir. En pahalı olan daha iyi kabul edilmektedir. Geçmişte değış tokuş macerası olarak kabul edilen bir şey temel değ er konumuna yükselmiş bulunuyor... Toplum çivisinden çıkmış” diyerek gelişmelere isyan ediyor.

Bu açıklamalar, paradigmaların iflasının resmen ilan ıdır. Nietzsche, *Zerdüş t Buyurdu* adlı yapıtında “Tanrının ölümü”nü ilan etmesinin üzerinden yaklaşık 115 yıl geçti. Nietzsche özel olarak Tanrı ya da dinin ölümünü kastetmiş değildi; söylediğı şey daha çok bütün kültürel çevrenin ölümüydü, mevcut paradigmaların dibe vuruşuydu. Şimdi küresel çapta yine aynı sorunla karşı karşıyayız. Çıkış için yeni politikaların üretilmesine ihtiyacımız var. Yeni politikaların üretilmesi için ise yeni kavramlar, yeni örgütsel yapılar, yeni liderlik anlayışları geliştirmeliyiz. En önemlisi de yeni değ erler yaratmalıyız diye düşünüyorum.

Günümüzde dünya ekonomisinin motoru artık uluslararası mal hareketi değ il, uluslararası sermaye hareketleridir. Ekonomistlerin ana ekonomik kaynak olarak gördükleri “toprak, emek ve sermaye”nin yerini

1- Peter F. Drucker, *Geleceğ in Toplumunda Yönetim*, Hayat Yayınları, 2003 İstanbul, s.134.

bugün bilgi almıştır. Eskiden verilen görevi yerine getiren, ama sorumluluk taşımayan, az becerisi, az eğitimi olan, tekrar gerektiren işleri yapan mavi yakalıların/proleterlerin işgücüne gereksinim vardı. Şimdi bilgi sahibi, uzmanlık ve “sorumluluk” taşıyan beyaz yakalılara gereksinim duyulmaktadır. İngiliz iktisat yazarı Hamish Mc Rae, 2020 yılındaki dünyaya dair kitabında “toprak, sermaye ve doğal kaynaklar” gibi “eski büyüme motorları”nın yerine, daha çok kalite, örgüt, motivasyon ve insanların özdisiplini gibi “niteliksel özelliklere” bağlı olacağını öngörmektedir.

Aslında yaşananlar “Yeni Dünya Düzeni” kuruluş sürecinin çekilen sancılarıdır. “Yeni düzen (New Deval)” denilen şey ise, yeni bir şey değil; 1933–1945 yılları arasında F. D. Roosevelt yönetiminde ABD’de krizleri önlemek amacıyla güdülen ekonomi politikayla başlayan süreçle gelişen bir olgudur.

Bu olgunun en büyük özelliği taşeronluk ve özelleştirmedir. Günümüzde artan taşeronluk ve özelleştirme bu süreci daha da hızlandırdı: Günümüzde hem taşeron firmaların sayısında ve hem de taşeron firmalara bağlı çalışanların sayısında korkunç bir artış oldu. Artık çalışanlarla ilişkilerde ve çalışanları yönetmede geçici işçileri, daha doğrusu taşeron firmalarına bağlı çalışan “işçi olmayan”ları da hesaba katmak gerekir. Bu çalışanların, “işçi olmayan”ların şimdi iki amiri var: Birincisi, çalıştığı kurumdaki; ikincisi, bağlı olduğu taşeron firmadaki. Yani işyerlerinde artık “iki başlı işçi” var (iki başlı yönetim değil!). İşyerlerinde farklı statüye tabi işçiler artık bir realite.

Emek örgütleri ve işyeri yöneticileri bu durumu dikkate almalı ve yöneticiler çalışanlarla ilişkilerini sistemleştirmelidir: İnsan ilişkilerinin önemi unutulmadan, bir kurum, bir organizasyon eğer işlerinin bir kısmını taşeron

firmaya veriyorsa, kendi performans değerlendirmeleri ve “bilgi işçileri”nin mesleki gelişimleri, tatmini ve verimliliği konusunda taşeron firmadaki eşdeğerleriyle yakın mesai içinde olmaları gerekir. Diğer önemli bir nokta da bilgiye dayalı işletmede, organizasyonda liderliği elde etmenin yolu, gelecek vadeden profesyonellere zaman harcamaktan geçtiğini hiç akıldan ıkartmamaktır. Emek rgtleri ve işyeri yöneticileri eğer başarılı olmak istiyorlarsa, bunun için, insanların potansiyelini aramalı/anlamalı ve potansiyeli geliştirmeye zaman harcamalıdır.

Başka yolu yok: Yöneticilerin görevi gelişen (bir anlamıyla da “gelecek”) toplumun gerçeklerini kavramaktır.

Derin konulardan biraz uzaklaşıp yazdığım bir şiiri birlikte okumaya ne dersiniz?

insan umutsuz da yaşayamaz ki...

umutla bağlandık.

umut ikicanlı, karnı burnunda

derken kuşku düştü umuduma.

şimdi yeniden ruhumun derinliklerinde

kuşku ateşleri yakan kz söndürmek için;

mavi gökyüzünde kanat kanada sevgilimle uçmak

ve tomurcuklarını yeni açmış

koklanmayı arzulayan çiçeğe konmak isteyen

bir kelebek gibi, yepyeni bir umut peşindeyim.

insan umutsuz da yaşayamaz ki...

BİLİM, PARADİGMA, DEĞİŞİM VE ÖRGÜTLER

“Bütün zamanların en derin toplumsal altüstlüğünü ve yaratıcı yeniden yapılanmasını yaşıyoruz. Bunu henüz açık bir şekilde kavramış değiliz, ama temelden yeni bir uygarlık inşa etmekteyiz... Yeni uygarlık farklı bir dünya görünümü getiriyor; ve zamanı, mekânı, mantık ve nedenselliği ele almada kendi özgül tarzlarını geliştiriyor. Ve geleceğin politikasının ilkeleri de kendine göre olacak.” Alvin ve Heidi Toffler/Yeni Bir Uygarlık Yaratmak

İnsan benliğinin zihinsel, duygusal ve manevi olmak üzere üçlü bir düzleme sahip olduğunu düşünüyorum.

Bugün bilim ve psikoloji sayesinde gerek fiziksel gerekse canlı sistemlerdeki dönüşümlere ilişkin birçok şeyi öğrenmiş bulunuyoruz. Bunların çoğu evrenseldir, bazıları sadece canlı sistemler için geçerlidir; çok azı da zekâmız, karmaşıklık ve özel psikolojimiz yüzünden sadece biz insanlara özgüdür.

İnsanlarda zihinsel yan normal olarak kapsamlı düşünme, sorunları çözmeye, kuralları izleme, amaçlara ulaşma yeteneklerimizle ilişkilendirdiğimiz şeylerden oluşur. Esin, tutku, bağıllık ve acılarımız; sosyal değerler, arkadaş grubu etkisi, eğitim, kişisel ilişkiler, çocukluk yaşantıları ve benzeri toplumsal-duygusal kökenlere sahiptir. Psikolojinin ulaştığı son aşama, bütün bunların hepsinin altında bizim anlam arayışımızın, vizyonlarımızın ve en derin değerlerimizin, yani manevi yanımızın yattığı konusunda yeterince kanıt sunmaktadır.

Devlet dâhil tüm örgütler insanları örgütledikleri için, onların da insanlar gibi zihinsel, duygusal ve manevi yanları vardır. Bir örgütün zihinsel yanı, onu genel düşünme süreç-

lerinden, uyguladığı somut kurallardan, öncelikler koymada ve amaçlara ulaşmada kullandığı akıl yürütmeden oluşur. İster devlet kurumlarında ister sivil toplum örgütlerinde ve ister siyasî oluşumlarda olsun, yönetici ve lider konumunda olanların olaya bir de bu açıdan bakmalarında yarar vardır.

Başarının yolu, somut durumun somut analizinden geçtiği hep söylenir. Ama önce içinde yer alınan, üyesi veya yöneticisi olunan örgütün zihinsel, duygusal ve manevi yanlarının analizini yapmak gerekir diye düşünüyorum. Kendini tanımadan, dışındakini tanıyamazsın. Kendini değiştirmeden dışındakini, ilişkide olduğun bireyleri, toplumsal kesimleri ve kurumları/örgütleri değiştiremezsin. Bir insanda ya da herhangi bir siyasal veya şirketler dâhil toplumsal örgütte gerçek değişim, benliğin zihinsel, duygusal ve manevi yapısında köklü bir değişikliği gerektirir.

Batı kültürü ve daha çok da Descartesci Sistem, her zaman nesneleri küçük kutular içinde birbirinden ayırma eğiliminde olmuştur. Bu Antik Yunan'daki atomculuğa kadar gider. Ama aynı zamanda buna eşlik eden ve eşit ölçüde bir başka Batılı eğilim daha vardır; bu da aklı ya da ruhu bedenden ya da manevi alanı fiziksel olandan ayırma eğilimidir. Gerek eski Yunanlar gerekse Hıristiyan Kilisesi böyle bir ikiliği öğrete gelmiştir. On yedinci yüzyılda filozof René Descartes'in; "Bir aklım olduğunu biliyorum ve bir bedenim olduğunu biliyorum. Ve her ikisinin tamamen birbirlerinden ayrı olduğunu biliyorum. Ben kendi aklıмым. Benim bir bedenim var" sözleri, bu yaklaşıma modern bir katkı sağlamanın yanında, çok iyi bir örnektir aynı zamanda. Isaac Newton, bu ayrımı yeni fiziğin temeli olarak almış ve zihinsel ya da psikolojik her şeyi evrene ilişkin yeni fiziksel yasaların dışında tutmuştur. Newton'un fiziğinin yol açtığı ve bugün çoğumuzun düşüncesine hâlâ egemen olan "mekanikçi kültür", Newtoncu makine kategorilerini insanlara ve insan örgütlerine uygular.

Sigmund Freud, ruha hükmeden “yasa ve dinamikleri” araştırmış ve insan davranışının bütünüyle böylesi yasalar ve bunların erken yaşlardaki etkileşimleri tarafından belirlendiğinde ısrar etmiştir. Adam Smith, piyasa ekonomisine yol gösteren “yasa ve ilkeleri” araştırmış ve bunlara dayanarak pazardaki davranışları öngörebileceğimizi ve kontrol edebileceğimizi öne sürmüştür. Karl Marx, kapitalizmin ekonomi politığının analizini yaparak “kapital” ve “artı değer” oluşumu üzerine tezler geliştirip “sosyalizme geçiş”in kaçınılmaz olduğunu varsaymıştır. Yönetim teorisinde mühendis Frederick Taylor, her örgütün temelde yatan “yasa ve ilkelerle” sınırlı olduğunda ısrar etmiş ve örgütlerdeki insanların bu yasalara göre davrandığını savunmuştur. Kısaca, bilgisayar kültürümüzün daha modern dilinde söylersek her şey programlanmıştır.

Yasalar, öngörü, varsayım, kontrol, programlar...

Bu kavramlar Newtoncu fiziğin ve “mekanik kültürün” sözlüğünü oluşturan kavramlardır. Ve yine bu kavramlar aynı zamanda Newtoncu yönetim düşüncesinin de kilit sözcükleridir. Peki, bunlar günümüz dünyasını ne kadar açıklayabilmektedir ya da günümüz örgütlerinin ihtiyaçlarını ne kadar karşılayabilmektedir?

Bu soruya olumlu yanıt vermek zor. O halde ne yapmalıyız?

Newtoncu düşüncenin yerine Kuantumcu düşüncayı koymalıyız.

Newtoncu devrim seri düşünmenin, mantıksal, akılcı, kurala bağlı düşünmenin bir patlamasıydı. Kuantumcu düşünce ise daha yüksek bir sıçrayış anlamına gelir.

Kuantum sıçrayış terimi günlük dilimize kuantum fiziği terminolojisinden girmiştir. Bu sadece büyük bir sıçrama değil, aynı zamanda bir tür gerçeklikten bir başka

tür gerçekliğe sıçramadır ve bu her alanda, anladığımız ve yönetebildiğimiz bir dünyadan ilk bakışta hiçbir şeyin bir anlam taşımadığı bir dünyaya sıçrama anlamına geliyor. Bu, temel stratejilerimizi yeniden düşünmemizi, çok değer biçtiğimiz ve çok önem verdiğimiz varsayımları değiştirmemizi gerektiren sıçramadır. Bu, bilinmeyene doğru bir sıçrayıştır ve en önemlisi bir paradigma değişimidir.

Yirminci yüzyılın yeni bilimi büyük acılar ve yanılgılar pahasına da olsa, böyle bir sıçrayışı gerçekleştirmiştir.

Eski bilimde, Newtoncu paradigmada doğa basit, kurallara tabi ve son tahlilde kontrol edilebilir bir şey olarak görülür. Yeni bilimde, kuantum paradigmasında doğa karmaşık, kaotik ve kesintisiz görünür. Yeni bilim, karmaşıklıkla birlikte yaşamayı ve onun bütün potansiyelinden yararlanmayı öngörmeye ilişkindir. Önceki düşünme tarzlarımıza en büyük meydan okumayı temsil etmektedir. Önümüzdeki yüzyılda yaşamımızı yeniden biçimlendirecek olan teknolojide -*süperakışkanlar, süperiletkenler, lazerler, silikon çipler, kuantum bilgisayarlar*- çok geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Yeni paradigmatlı bilimde kendiliğinden belirme ve kendi kendini örgütlenme kilit önem taşımaktadır.

Yüzyılımız kesintisizlik, muğlaklık, öngörülmezlik ve sürprizler yüzyılı...

Böylesi bir yüzyılda yaratıcı düşünce ancak yeni sesler, yeni diyaloglar, yeni tutkular, yeni tutumlar, yeni perspektifler, yeni deneyimlerle zenginleştiğinde ve çoğulcu, katılımcı bir anlayış benimsendiğinde gelişecektir.

Bu konuda Kuantumcu düşüncenin bizlere yol göstereceğine inanıyorum.²

2- Danah Zohar, *Aklı Yeniden Kurmak*, (Çev. Zülfü Dicleli), Türk Henkel Dergisi Yayınları.

BİYOEKONOMİK GELİŞMELER VE DEĞERLERİMİZİN ZOR SINAVI

Yeni bir döneme girdik. Her dönem bir öncekine göre farklılıklar taşısa da, bu dönem çok daha farklılıklar taşıyor. Ulaşım araçları mesafeyi; ticaret, para ve bilgi sınırları kaldırdı. Bilimsel teknolojik gelişmelerse toplumsal ilerlemenin önündeki engelleri yıktı. Dijital cihazlar sayesinde zaman aralığı hemen hemen sıfırlandı. Ülkeler arasında para, bilgi, mal, ürün ve hizmet akışı hızlandı ve çeşitlendi. Bilgi devrimi gerçek etkisini çok açıktan hissettirmeye başladı: Bilgi paradan daha hızlı hareket eder oldu.

Akıllara durgunluk veren gelişmeler yaşıyoruz şimdi. Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler kendimizi, değerlerimizi, sahip olduğumuz kavramları ve kurumları yeniden sorgulamaya, dahası kaçınılmaz bir değişime zorluyor. Geleceği biyoteknolojinin belirleyeceği söyleniyor. Avrupa Birliği de bu gelişmelere paralel olarak biyoteknoloji yerine daha geniş bir bakış açısına olanak verdiği için biyoekonomi kavramını gündeme getiriyor.³

Ben, bu yazımda biyoekonominin anlatımından ziyade biyoekonomi ile ilgili ilginç gelişmelerden birkaçını -hoşumuza gitmese de- aktararak biraz düşünenizi istiyorum.

1. “Anne sütü pilav”

Ekonomik işbirliği örgütü OECD, genel olarak küresel krizler, üye ülkelere yönelik “çözüm önerileri/yaptırımlar” gibi konularda “proje ve programlar” yapmasıyla gündeme gelmektedir hep. Ama bundan yaklaşık bir yıl önce, 6-7

3- Burada Bilgi Tabanlı Biyoekonomi -Knowledge Based Bio- Economy -KBBE- ile kas-
tedilen biyolojik ürünlerin katma değerini yükseltmek için bilgi içeriğinin artırılmasıdır.)

Aralık 2010 tarihlerinde Paris'te çok farklı bir nedenle gündeme geldi: Biyoteknoloji ve yaşam bilimleri üzerine geniş katılımlı ve akademik çevrelerin de içinde yer aldığı önemli bir toplantıyla.

Bu toplantıyı izleyen Koray Çalışkan, “insaniyetin kurtuluşu” olarak sunulan toplantıyla ilgili şunları yazmıştır:

“...Büyük bir uluslararası şirketin temsilcisi, yeni bir pirinç üzerinde çalışıldığını, anne sütü ve insan tükürüğünden alınan insan genleriyle harmanlanmış bir çeltiğin dünyadaki açlığı bitirebileceğini, hatta beslenemeyen çocukların sorunlarını çözebileceğini söylediğinde ‘Pes!’ diyerek salondan çıktım. 2007’de ABD’li bir firma ilaç olarak insan geni barındıran bir pirinç yetiştirmeye başlamıştı. Ancak kitlesel üretim için çalışma yapıldığını duymamıştım.

Ekonomik krizin ya da resesyonun çözümü bu biyoteknoloji firmalarının elindeymiş. Birçok bilim insanı bu görüşlere karşı çıktı. Ancak bu bilimsel sızlanma etkili olacak gibi değil. Biyoteknolojinin sert ayak sesleri OECD’de rahatça duyuluyor. Bir tarafta bilim insanları genetik araştırmalara devam ediyor, yaptıkları araştırmanın etik ve siyasi boyutunu unutmuyor. Diğer taraftan kapitalist firmalar bu bilgiyi kâra dönüştürmek için sıraya girmiş durumda.

OECD toplantısından çıkan en önemli sonuç şu: Yalnızca küresel bir iktisadi kriz yok. Aynı zamanda iktisadi süreçleri anlama konusunda ciddi bir kriz var. Neoliberal hegemonya zayıflıyor. Kurumsalcıların, yani piyasaların ancak sosyal, siyasi bağlamlar içinde işleyebileceğini savunanların eli güçleniyor. Ancak onlar da farkında ki iktisadi yırtık elimizdeki yamadan büyük.

Böyle bir kriz ortamında birileri çıkıp Anne Sütü Pilav’ın açlığı da iktisadi krizi çözebileceğini söyleyebiliyor. Hatta

bir parça da alkış alıyor. Her koşulda piyasacı özömleri savunan Dünya Bankası temsilcisinin dahi kulağıma eğilip ‘Midemi bulandırdı’ dediğı bir durum bu. Anne sütünün bile dokunulmazlığının kalktığı bir ağı giriyoruz. İnsan genine sahip yiyecekler önümüze geldiğinde modern yamyamlığa adım atacağız. Hayırlı olsun.”⁴

Sosyolog-yazar Nazife Şişman da, Koray alışkan’ın bu yazısına atıfta bulunarak; “‘İlk önce dünyadaki açlık, arzdaki kıtlıkla mı ilgili yoksa adil bölüşümle mi?’ sorusunu cevaplamamız gerekir. İkinci olarak da bu pilavın anne sütünde kaynatılmış pirinçten ibaret olmadığı, genetiğı değıştirilmiş bir pirinçten yapıldığına dikkat çekilmeli” diye yazmış ve ardından, “İnsan, bitki ve hayvan genlerini karıştıran çözüm önerileri, tartışmasız kabul edilebilecek öneriler midir?” diye sormuş ve sonrasında ise, “biyopolitika”dan “biyoekonomi”ye doğru bir gidişin olduğunu belirterek OECD toplantısını, biyoteknolojik ilerlemeye engel olan “toplumsal ve ahlaki prangalar”ın tıbbi ve iktisadi gerekçelerle gevşetilmesine bir örnek olduğu tespitini yapmıştır.⁵

Biyoteknoloji ile küresel kapitalizm ilişkisini anlayabilmemiz için konjonktürel birtakım olay ve faktörleri göz önünde bulundurmakta yarar var. Bu tip çalışmalarla ilgili ise sesli düşünüyorum. Özetle:

+ Burada söz konusu edilen şey, besin zincirinin sıralaması ile oynanmasıdır. Bu şekilde ürün miktarında bir artışın olması fiziksel olarak mümkün müdür? Değıl. Bazı coğrafyaları tümenden mesken tutan açlığa bu buluş(!) are olamaz!

4- Radikal Gazetesi/ 8.12.2010

5- Zaman Gazetesi/ 22.12.2010

+ Hayal kurmak, yaratıcılığın ilk aşamasıdır. Hayal kurmadan ürün elde edilemez. Ama her hayal insanları başarıya götür mü? Hayır, bazen felakete sürükler.

Açlığın giderilmesi işine gelince;

Birincisi, her ülkede bölge ve il düzeyinde değişik çalışmalar yapılır ve koşullarına uygun ürün tespit edilir. Tespit edilen ürünün verim ve kalitesi dış desteklerle yükseltilir. Örneğin, Malatya’da, 1970’li yıllarda kayısı üretiminin toplam ekonomik değeri 1 milyon dolar iken günümüzde 100 milyon dolar civarındadır. Buna karşın Erzincan, Erzurum, Kars, Ağrı, Van... dağları bomboş, üreticileri ve değişik ürünleri bekliyor. Suriye sınırı ve Karacadağ çevresinde ise mayınlı ve taşlı araziler temizlenmeyi ve üretime açılmayı gözlüyor.

İkincisi, yoksul kesimlerde nüfus artışını önleyecek çalışmaların yapılması gerekiyor. Örneğin, 1960’lı yıllarda Afrika’da 100 milyonu yoksul olmak üzere 300 milyon insan yaşıyordu. Günümüzde, Afrika’da ürün miktarı 1960’lı yıllar düzeyinde, nüfus ise bir milyarı aşmıştır. Bunun 200 milyonu aç, 400 milyonu yoksuldur. Sormak lazım: “Anne sütü pilav” gibi genetiği değiştirilmiş ürünler bu nüfus artışına karşın nasıl açlığa çare olacak?

Yapılan çalışmalardan önemli ilaçlar elde edilebilir, ama açlığa çözüm olması söz konusu değildir.⁶

2. Domuzlardan İnsan Organı Üretimi

“Anne sütü pilav”ın üretiminden farklı önemli bir gelişme ise insan organlarının seri üretimine yakında başlanabilecek olmasıdır. Dünyanın çok değişik yerlerinde bu konuda ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin Tokyo Üniversitesi Kök Hücre Biyolojisi Merkez Başkanı Prof.

6- Sayısal veriler Nurettin Değirmenci’ye aittir. -05.10.2011 tarihli e-mail

Hiromitsu Nakauçi, “organ üretimi”nde gelinen aşamayı özetle şöyle açıklamaktadır:

Domuzlara enjekte edilecek kök hücreler sayesinde üretilen insan organları daha sonra insana nakledilebilecek. Kök hücre çalışmalarını ilerleten bilimciler, sıçanlardan aldıkları kök hücreleri, genetik olarak değiştirilmiş fare embriyosuna enjekte ederek farelerde sıçana ait organlar geliştirmeyi başardılar. Uzmanlar bu tekniğin domuzlarda insan organı üretmeyi de sağlayabileceğini düşünüyor. Bu yöntemle nakil için sıra bekleyen hastalara yetecek sayıda organın sağlanabilmesi hedefleniyor.⁷

Üretimin olduğu yerde ticaret, ticaretin olduğu yerde para ve satış vardır. Demek ki, serbest piyasada domuzlardan üretilen organların satışlarının başlanacağı günler yakın.

Yaşasın, beşerî doğal organlarla domuzlardan üretilen organların kardeşliği!..

3. İnsandan İnsana Dışkı Nakli

Kalp nakli, böbrek nakli tamam da, insandan insana bir sağaltıcı olarak dışkı nâklinin yapıldığını duymamıştım. Sevgili dayım Nurettin Değirmenci www.bbc.co.uk’de buna ilişkin bir habere rastlayıp benim için çevirisini yapıp göndermese haberim olmayacaktı.

Bizler için en berbat nesne olan dışkının bir insandan diğerine nakli ilk başta mide bulandırıcı gelse de bazı durumlarda meğer hayat kurtarıyormuş.

Nasıl mı? Dayımın gönderdiği çeviriyi okuyalım:

“Bazı doktorlar, belli hastalıklarda dengesi bozulan kalın bağırsakları tekrar yararlı bakterilerle doldurmak için bu yönteme başvuruyor.

İngiltere’de Clostridium Difficile Enfeksiyonu (CDI) vakalarında bu yöntemi kullanan tek doktor olduğunu belirten Alisdair MacConnachie, bunun kanıtlanmış bir tedavi şekli olduğunu söylüyor.

Dr. MacConnachie, bu yönetime son çare olarak başvurulması gerektiğine dikkat çekiyor.

Alisdair MacConnachie’ye göre işin mantığı çok basit. CDI, antibiyotiklerin kalın bağırsaktaki çok sayıda yararlı bakteriyi yok etmesiyle ortaya çıkan bir enfeksiyon. Bu enfeksiyon, hayatta kalan bakterilere patlayıp çoğalacak ve yüksek miktarda toksin üretecek alan sağlıyor. Bunun da ishale yol açtığı ve ölümcül olabileceği belirtiliyor.

İlk seçenek olarak hastalara daha fazla antibiyotik veriliyor. Ama bu yöntem her zaman etkili olmuyor ve enfeksiyon tekrar ortaya çıkıyor.

Bu yöntemde ise kalın bağırsaklara daha fazla bakteri eklenerek bunların Clostridium Difficile bakterileriyle savaşması ve enfeksiyonun kontrol altına alınması sağlanıyor.

Dr. MacConnachie, İskoçya’nın Glasgow kentindeki Gartnavel Hastanesi’nde 2003’ten bu yana 20 kez bu operasyonu gerçekleştirdiğini söylüyor. Bu hastalardan biri dışında tümü enfeksiyondan kurtulmuş.

Normal tedavi yöntemi sonuç vermezse, hastaya operasyondan bir gece öncesine kadar antibiyotik veriliyor. Hasta daha sonra mide asidini kontrol edecek ilaçlar alıyor.

Operasyon sabahı dışkı verecek kişi hastaneye gelip dışkı örneği veriyor.

Bu kişi genellikle hastanın yakını ve tercihen hastayla aynı evde yaşayıp aynı şeyleri yiyen ve bağırsaklarında benzer bakteriler bulunan kişiler oluyor.

30 gram dışkı tuzlu suyla blender'den geçiriliyor. Kahve filtresinden geçirilen sıvı, bir boru aracılığıyla burundan mideye gönderiliyor.”⁸

Yorum yapmadan bir başka ilginç (yoksa iğrenç mi demem gerekir?) buluşu aktarmak istiyorum.

4. İnsan Dışkısından Biftek, Hayvan Dışkısından Kahve

Belleklerimizde kayıtlı olan kavramların nitelik ve niceliğine göre belli davranışları sergileriz. Örneğin bizlerin alt belleğinde dışkı kötü, pis ve murdar olarak kayıtlıdır. Bu nedenle dışkıdan ne yapılırsa yapılsın, ne yenilir, ne içilir, ne de kullanılır. Hatta dokunulmaz. Ama gelişmeler bellekteki kayıtları değişime zorluyor. Bir sağaltıcı olarak dışkının insandan insana naklini veya gizlice piyasaya arz edilen nesnelere katılımını bir tarafa bırakalım, insan dışkısından yakında biftek (ya da köfte) üretimine başlanacağı aleni olarak tüm dünyaya ilan edildi.

Gazetelerin yazdığına göre, Japon bilim insanları insan dışkısındaki proteinleri kullanarak “biftek” üretmeyi başardı. Okayama Laboratuvarı çalışanı Mitsuyuki Ikeda, Tokyo Kanalizasyon İdaresi'yle birlikte yaptığı çalışmalarda, kanalizasyon birikintilerinin çok yüksek oranda protein barındırdığını keşfetmiş. Proteinlerin özütlenerek gıda üretiminde kullanılabileceğini düşünen Ikeda, özütlenen proteinleri sentezledikten sonra, rengi ve tadı geliştirmek amacıyla gıda renklendiricileri ve soya proteini kullanarak yapay et ürettiklerini açıklamıştır.

Düşük yağ oranı nedeniyle gayet sağlıklı olduğu düşünülen yapay etin tadı, deneklere göre sığır etine benziyor.⁹

8- www.bbc.co.uk /12 Aralık 2011

9- Habertürk Gazetesi/ 19.06.2011

Hayvan Dışkılarından Kahve

“Anne sütlü pilav”, dışkıdan yapılan “biftek/veya köfte”yi yedikten sonra üstüne birde kahve içilmesi gerekmez mi? Hem de en pahalı ve prestijli olan hayvan dışkılarından yapılmış olan kahveyi. Nasıl mı? *New York Times*’in konuya ilişkin haberini okuyalım:

Filipinlerin Cordillera bölgesinde bol miktarda kahve ağaçları bulunur. Geceleri bu bölgede yaşayan civetler (keu digiller familyasından bir hayvan cinsi) pençeleriyle kahve meyvelerini (tanelerini) toplayıp kendilerine ziyafet çekiyorlar ve sonra da sindiremedikleri kahve çekirdeklerini dışkı olarak topaçlar halinde ağaçların altına bırakıyorlar. Ama bu arada çok önemli bir işlevi yerine getiriyorlar. Kahve çekirdeklerini mide asitleri ve enzimler yoluyla mayalıyorlar.

Mayalı bu kahvelerin içiminin yumuşak ve tadının çikolatamsı olduğu, sonrasında da acı bir tat bırakmadığı belirtiliyor.

Kahve dünyasının altın değerinde az bulunan bir türü olarak kabul ediliyor *civet* kahveleri. Kilosu yaklaşık 500 dolar. Bu kahvenin ticaretini yapanlar, popüleritesinden dolayı ve de prestijli olduğu için piyasada bol miktarda sahte ve düşük kalitede civet kahvesi bulunduğunu belirtiyorlar.¹⁰

İçilen bu kahvenin kırk yıl hatırı olur mu bilmem ama bu ilginç gelişmeleri yazarken bir kimya mühendisi olarak bir tuhaf olduğumu iyi biliyorum. Dünya Bankası temsilcisinin dediği gibi yapılan çalışmalar “midemi bulandırdı”. Ama sıradan gazete okuyucularının midesi bulanmamış olabilir.

10- Sabah Gazetesi eki-The New York Times, 16.05.2010

Bu doğaldır. Çünkü insanlar bu tür yazı veya haberleri okudukları zaman beyin farklı bir paradigmayla hemen kendini bilimsel moda alıyor ve yapılan çalışmaları kendi dışında, sadece laboratuvarlarda yapılan bir bilimsel çalışmaymış gibi algılıyor. Bu bilimsel çalışmaların ileride kendi günlük yaşamına yansıtacağını o anda düşünemiyor. Dolayısıyla “insandan insana dışkı nakli”, “dışkıdan biftek” ve “domuzdan insan organı” üretimi gibi çalışmalara dair haberler gazete ve dergilerde okuduğunda beyinde fırtınalar esip herhangi bir etkiye ve tepkiye neden olmamaktadır. Yani beyin, mide veya başka organlara “bulan, kus, kaşın, tükür!” diye komut göndermemektedir. Komut gitmeyince bedende de herhangi bir tepki oluşmamaktadır. Bu tür çalışmaların farkında olanlarda ise, etkili sesler çıkmamaktadır. Ama ne olursa olsun, artık çok açık olan bir şey var: Beyin ister komut göndersin, ister göndermesin bu tür çalışma ve buluşlar devam edecektir ve dahası bu tür çalışma, buluş ve gelişmeler belleklerimizdeki bazı kavramları yeniden tanımlamayı getirecek ve sahip olduğumuz değerlerin bazılarını da temelden sarsacaktır.

Sahip olduğumuz kavram ve değerlerin başka şansı yok gibi...

VAR OLMANIN GÜNÜMÜZDEKİ HÂLİ: “HARCIYORUM ÖYLEYSE VARIM”

Dört ay önce yayıncı bir dostuma uğradığımda, okumayı sevdiğimi bildiğinden ayrılırken bana bir poşet dolusu kitap verdi. Elimde yapmam gereken işler ve okumam gereken kitaplar olduğu için bu kitaplara o zaman bakamamıştım. Yakın zamanda verilen kitaplara baktım. Kitaplar arasında *Harcıyorum Öyleyse Varım*⁽¹⁾ isimli kitabı görünce bir tuhaf duyguya kapıldım ve biraz da hayıflandım.

Bu şekilde etkilenmeme “var olma”nın geldiği aşama sebep oldu. Bu nedenle yazımda söz konusu kitabın kendisinden çok, neoliberal politikalar sonucu “var olma”nın değer yitirip pazar tezgâhına düşmüş bir emtia hâline gelişini başka bir pencereden bakarak anlatmaya çalışacağım. Meram ve ruh halimin daha iyi anlaşılabilmesi için de *Gecenin Işığı* isimli şiir kitabımda yer alan “*Kendim Olmaya Çalışıyorum*” başlıklı şiirimle işe başlayacağım. Şiir, tarihsel sıralamaya göre bir nevi “var olma”nın serüvenini anlatmaktadır çünkü:

“düşünür ve bilge insanlardan:

aziz augustinus;

“aldanıyorsam varım”

rené descartes;

“düşünüyorum öyleyse varım”

andré gide;

“duyumsuyorum, öyleyse varım”

ve albert camus;

“başkaldırıyorum, öyleyse varım” diyor.

*normal ve olanaklının sınırları dahilindeki
kokuşmuş, hafif-defolu ilişkiler ağının sarmaladığı
sıradanlık tiksinti verdiğinden
dahil olamadım ‘sürü’ye, gevşedi ‘herkes’le aramdaki bağ.
elimden başka türlüğü gelmiyor. bu nedenle:
bilge insanların dediklerine ek olarak;
hâlâ “ farklıyım, demek ki varım” diyorum
ve kendim olmaya çalışıyorum.”¹¹*

Şiirde de görüldüğü üzere eskiden “var olma”nın nedeni ulvi ve deruni nedenlere dayanmaktaydı. Bugün gelinen aşamada ise ne ulvilik¹² ne de derunilik (içsellik) söz konusu, sığ ve ruhsuz bir şekilde ekonomik bir eylemle ölçülür maddiyata evrilmiş bulunmakta.

Böyle olmasının nedeni, küreselleşmenin bir sonucu olarak artık halkların ve devletlerin daha fazla dış etkinin baskısı altında olmasındandır. Bunun olumlu yanı bilgi, para, hizmet ve malın/ürünün (emek hariç) artık sınır tanımayışı, çok hızlı dolaşımıdır. Olumsuz yanı ise tam bir felaket! Sadece bir tek örnek bile felaketin büyüklüğünü gözler önüne serebilir. Örneğin, 2006 yılında yapılan bir araştırmada üç yaşındaki çocukların %70’inin Mc Donald’s logosunu tanıdıkları, ancak bu çocukların sadece yarısının kendi soyadını bildiği, ortalama bir on yaş çocuğun 300-400 tüketim markasına aşına olduğunu, ama 15 kuş ismini sayamadığı ortaya çıkmıştır.¹³ Yani karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak en düşük ortak paydaya doğru değersiz bir yönelim söz konusudur. Yemede, içmede, giyimde, kullanılan eşyada, eğlencede, dilde, konuşmada... her şey benzeşiyor veya tekleşiyor.

11- Müslüm Üzülmüş, *Gecenin Işığı*, Kendi Yayını, 2002 İstanbul, s.52.

12- yücelik

13- Stephen Gren, *Gerçek Değer*, HSBC Yayınları, 2009 İstanbul, s.140.

Yaşam biçimleri gittikçe aynılaşıyor. Farkında olmadan bu hayat tarzı hepimizi acımasızca kuşatıp içine alıyor.

Yeni hayat tarzının baskılaması ve çağrısı ile alışverişe çıkıldığında biraz gezinmek, biraz var olan sorunlardan uzaklaşmak, biraz yaşamın sıkıcılığından kurtulmak, biraz ihtiyaçları temin etmek, biraz da sıradan günlük yaşamın azıcık kabuğu kırılmak istenir. Zaten günlerin çoğu monotondur. Birbirinin benzeri ya da fotokopisidir. Bir günün bir öncekinden pek bir farkı yoktur. Bu nedenle, çoğu kez, yağmur yağdığında korunmak için bir saçak altına veya duvar dibine sığınır gibi değişiklik olsun diye alışveriş merkezlerine insanlar kendilerini atar. Var olduklarını kanıtlamak için de gerekli gereksiz harcamalar yapar. Buralarda tüketim çılgınlığı ve isteklerin tutkuya dönüşme hâlleri yaşanır. Sonrasında süzgeçte suyun durmadığı gibi paralar cep veya cüzdanlardan akıp gider. Kurulu çark çalışır ve sistem, “Zenginliği parası az olandan çok olana transfer eder.” (s.31). En nihayetinde uluslararası yardım kuruluşu *Oxfam*’in raporunda açıkladığı gibi “8 milyarderin serveti, dünya nüfusunun yaklaşık yarısının varlığına eşit olur.”¹⁴

Bu yol, “zengini daha zengin yapmak fakire refahı götürmenin en garantili yolu” imiş. ABD ve Britanya’da politikacılar buna “damla etkisi” diyormuş. (s.32)

Philip Roscoe¹⁵, iyi bir teolog ve işletme uzmanı olarak *Harcıyorum Öyleyse Varım* kitabında küresel boyutta ekonomik formatlamanın gerçek fotoğrafını çekerek çok-uluslu şirketlerin oluşturduğu mevcut sistemin gücünü hakkıyla yansıtıyor. Sistemin merhametsizliğini ekonomik

14- 16 Ocak 2017-Gazete ve TV’ler

15- Philip Roscoe, *Harcıyorum Öyleyse Varım-Ekonominin Gerçek Maliyeti*, Çev. Aydın Çavdar, Ayrıntı Yayınları, 2015 İstanbul.

bir lisanla anlatır: “iktisadi işlemler bu karşılıklı zincirlerin kırıldığı işlemlerdir. Hizmet veya ürün karşılığı paranın değiş tokuş edilmesi, tüm ikincil bağları güçlendirmekten ziyade koparır. Bir nesne, satın alındığında bir sahipten diğerine transfer edilmiş olur ve öncesindeki işgücüne, zamana ve mülkiyete dair tüm iddialar feshedilir” (s.13). Ve devamında, “Hatta ekonomiyi hayatımızın en mahrem yerlerine bile davet ettik” deyip malumu ilam eder (s.23).

Kitabıyla ilgili de şunları yazar: “Bu kitapta, satın alma işleminin (ya da harcama da diyebiliriz) çağdaş yaşamın belirleyici bir özelliği olması konusunu tartışıyorum. Harcıyoruz, öyleyse varız” (s.13). Nokta.

BİR TATLI YANILGI:

“GÖRÜNÜYORUM O HALDE VARIM”

“Var olma” halleri ile ilgili kitaplar ilgimi çekiyor. Bir süre önce teolog ve işletme uzmanı Philip Roscoe’nin kaleme aldığı *Harcıyorum Öyleyse Varım* kitabını okumuş ve kitap ile ilgili kaleme aldığım yazımda bir şiirimle birlikte “var olma” hali ile ilgili düşüncemi paylaşmıştım.¹⁶ Tayfun Atay’ın Can Yayınları arasında yayımlanan *Görünüyorum O Halde Varım/ ‘Meşhuriyet Çağı’nda Kültür ve İnsan* kitabına dair basında tanıtımlar çıkınca dikkatimi çekti, temin edip okumaya başladım. Sizlerin de okumanızı öneririm, önemli bir çalışma.

Her şey çok hızlı geliyor, içe kapalı geleneksel yaşam biçimleri hayal oldu. 1960’lara kadar Türkiye’de nüfusunun yaklaşık %30’u kasaba ve kentlerde, geriye kalan %70 köylerde yaşırdı. Günümüzde ise bunun tam tersi bir durum söz konusu, nüfusun %80 kasaba ve kentlerde, %20 ise köylerde yaşamakta ve toplam nüfusun %50’si de onbir büyük şehirde yığılmış bulunmaktadır. Kasaba ve kentlere gelenler kentlere geldikleri zaman sadece kendilerini değil, kendi yaşam biçimlerini de kentlere taşıdı. Bu insanlar şimdi köylü değil, ama kentli de değiller. Ayrıca köylerde yaşayanlar, köylerden kentlere göç edenler ve kentlerin kenarlarına yığılmış gelir düzeyi düşük insanlarda genelde nüfus artış oranı yüksek, kentlerde yaşayıp da maddi durumu veya eğitim durumu iyi olan kesimlerde ise nüfus artış oranı düşük. Bu oransızlıklar pek çok şeyi fazlasıyla etkiledi. Dahası, göç dalgasına paralel, aynı dönemlerde bir başka önemli gelişme daha yaşandı; teknoloji ve iletişim sektöründe muazzam bir gelişme oldu: Özel televizyonlar 1990’ların başında ya-

16- Bkz. *Var Olmanın Günümüzdeki Hâli: “Harcıyorum Öyleyse Varım”*

yına girdi ve dijital cihazların kullanımıyla da kullanıcılara zaman ve mesafe ötesi ilişkileri kurma ve bu ilişkileri sürdürme imkânı sağladı; sesle birlikte “anında görüntü” dönemi başladı. Sonrasında toplumsal hayatımız televizyona, bilgisayara, mobil telefonlara yani dijital cihazlara ve medyaya endeksli ve bağımlı hale geldi. “Dünya, adeta ekrana sıkıştı.”, “Her yer ekran oldu.” Evde, işyerinde, toplantıda, camide, yolda, arabada, kısacası her yerde ve herkesin elinde ya da cebinde olan dijital cihazlar sesin yanında harfleri ve “görüntü”yü taşımaya başladı. Mobil/cep telefonu olmasa olmazlarımızdan oldu. Kısa bir zamanda hem de çok hızlı bir şekilde insanlar çok şeyi birden yaşar oldu. Ama bunlara biraz hazırlıksız yakalandık: “Türkiye bu sürece, kitle kültürünün iktisadi altyapısını oluşturan ‘endüstriyel’ hayatın içerisinden değil, bir toplumsal ve ekonomik yaşam biçimi olan ‘köylülükten’ geçiş yaptı”. Doğal olarak tüm bu gelişmeler Türkiye’nin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve demografik yapısında çok önemli değişimlere neden oldu.

Şimdi dinamik çok genç ve çoğunluğu kentlerde yaşayan bir nüfusa sahibiz. Hangi sınıftan, hangi cinsten, hangi etnik veya inanç grubundan olursa olsun yeni nesil ekranlarda ve vitrinlerde gördüklerini istiyor; kolay yoldan para kazanıp köşeyi dönmenin ya da şöhret şerbetini içip “vitrinde” olmanın yollarını arıyor. Böyle olunca da, Tayfun Atay’ın deyişiyle; “Artık ‘düşünmek’ten çok ‘seyretmek’; ‘bilmek’ten çok ‘görünmek’; kafaya değil göze hitap etmek; meslek sahibi olmaktan çok şöhret sahibi olmak; çalışmaktan çok kolay para kazanmak; ‘emek’ten çok ‘eğlenmek’, toplumsal tercih olarak rağbet görmeye başla” dı. (s.20)

“Kültürel olarak ‘kentli’leşmeden kentleşmiş, ekonomik değilse de ‘kültürel’ kategori olarak köylülüğü, özellikle cemaatçiliği aşamamış bir toplumun, küresel tüketim kapitalizminin kalbini oluşturan “MESH” (*media+entertain-*

ment+Show/medya+eğlence+şov) endüstrisinin anaforuna kapılmasıyla ortaya çıkan, kültürel olduğu kadar politik-i-deolojik karşılıkları da 2000’ler Türkiye’sine damgasını vuran ve hepimizin parçası olduğu bir tablo bu.” (s.21)

Tabloya daha yakından bakmak ve süreci iyi anlamak için, *Görünüyorum O Halde Varım* kitabı bu açıdan önemli bir kaynak. Tayfun Atay bir antropolog olarak kitle kültürünün sonuçlarına dair çıkarımlar yapıp bir ‘üretim etkinliği’ olan “görünür” olma olgusunun hangi şekillerde zuhur ettiğini, nedenlerini, nasıl geliştiğini eleştirel bir bakışla anlatıyor.

Kitabın girişinde kaleme aldığı “Söz Başı: *‘Büyüyünce Meşhur Olucam!’*” başlıklı yazısında konuyla ilgili isabetli tespitleri var:

“19. ve 20. yüzyıllarda iki Meşrutiyet, bir de Cumhuriyet atılımıyla yol almış Türkiye, 21. yüzyılı Batı’dan esen rüzgârların etkisinde ‘meşhuriyet’ atılımıyla karşıladı!..

Yaşayan herkesin ömründe bir kez, ‘anlık’ da olsa meşhur olabildiği, Andy Warhol’un, ‘Bir gün her kes 15 dakikalığına meşhur olacak’ öngörüsünün adeta gerçekleştiği günlerin içindeyiz.

Birilerince gözetlenmenin Geore Orwell’in 1984 romanından aşına olduğumuz şekilde tutsaklık değil ‘varoluş’, daha da öte şöhretin imkânı sayıldığı zamandayız.

Sadece ‘yeniyetmeler’ değil, yetişkinler de aynı ‘virüs’ün etkisinde.

İster psikolog ister ilahiyatçı, ister sosyolog ister deprem uzmanı, ister tıp doktoru ister avukat olsun, meşhur olamıyorsanız bir eksiklik hissetmeniz kaçınılmaz gibi.

Meslek sahibi olmak, mesleğinde başarılı olmak yetmiyor, ille ‘meşhur’ olmak lazım!

Meşhur olmanın yolu da gözler önünde olmaktan, yani ‘görünmek’ten, dolayısıyla -televizyonu, Facebook’u, Instagram’ıyla- ‘ekran’lardan geçiyor.” (s.16)

“Meşhur olma isteği elbet her devirde mevcuttu. Ama böylesi bir kitlesel arzuya dönüşmüş olması, zamanımıza özgü.

Kimsenin kimseyi umursamadığı, herkesin herkesten ürktüğü bir ‘kalabalık yalnızlıklar’ dünyasında var olmanın ve var ‘sayılma’nın yolunun artık çok daha fazla ‘görünmek ve tanınmak’tan geçtiği sanısında insanlık. Bu, kaçınılmaz şekilde ‘meşhurluk hevesi’ni kamçılıyor.

Ama işte, bu sadece bir sanı...

Belki giderek ‘sanallaşan’ dünyada bu da yeterli yaşamak için diyebilirsiniz.

Peki ya ‘gerçekler’?” (s.17)

“Gerçeklere fazla takılıp kalma, yorma kafanı” diyenler çok olsa da Tayfun Atay gibi medyanın görmek istemediğini gören, araştıran, bilmenin tadı damağında kalan bilime sevdalı insanlarımız “kafa yormadan duramamanın telaşlı mutluluğuyla” gerçekleri hep yazmaya çalışacak; “gerçekler”, gerçek kalem erbaplarının incelikli hünerleri ve güzel anlatımlarıyla aydınlanacaktır.

Bundan kimsenin kuşkusu olmasın!..

YAPAY ZEKÂYA KAI-FU LEE’NİN YAKLAŞIMI

Bilgisayar destekli dijital cihazların, internet ve yeni teknolojilerin yaşantımıza girmesi, yapay zekâ ürün ve hizmetlerinin her geçen gün daha da gelişerek hızlıca kullanıma sunulması; ekonomik, kültürel ve sosyal yaşantımızın derinlerine çok güçlü bir şekilde nüfus etmeye başladı. Değer yargılarımız ve algılarımız tümenden sil baştan yeniden formatlanıp biçimlenecek, tüketim alışkanlıklarımız değiştirilecek, işgücü piyasasında işsizlik artmakla kalmayıp eşitsizlik onarılmaz derecede derinleşecektir. Dünyamızın, insanlığın, savunmanın, uluslararası ilişkilerin, istihdamın, sağlığın, kısacası her şeyin geleceği yeniden belirlenecektir. Uzun vadedeki en büyük etkisi ise veri bankasının oluşumu olacaktır: Veriyi elinde tutan geleceği de elinde tutacaktır. İnsanlar şöyle veya böyle uzaktan kumanda edilen nesnelere dönüşecektir. Ateşle imtihana sayılı yıllar kaldı deniliyor.

Konu fazlasıyla yakıcı. Kai-Fu Lee’nin kaleme aldığı *Yapay Zekâ ve Yeni Dünya Düzeni/ Çin /Silikon Vadisi* isimli kitap bu nedenle ufuk açan cinsten önemli bir çalışma. Yazılanların büyük çoğunluğunu ilginç bulduğum için, kendi düşüncelerimi de araya katarak kitaptan kendimce önemli bulduğum bazı yerleri özetleyerek, bazen de birebir alıntılararak yapay zekâ konusunu ve daha çok da toplumlarda yaratacağı olası olumsuz etkileri anlatmaya çalışacağım. Konuya daha fazla ilgi duyan veya fazlasını merak edenler kitabı bulup okumalı.

Sanayi çağından yapay zekâ çağına geçiş süreci yaşanıyor. Yapay zekâ konusunda Amerika ve Çin arasında büyük bir yarış var. Kai-Fu Lee’ye göre Google, Microsoft, Facebo-

ok, Amazon, Baidu, Alibaba ve Tencent gibi 7 küresel firma ABD ve Çin arasında hemen hemen eşit bir şekilde bölünmüş durumda. Bazı alanlarda Amerika önde olsa da Çin'in büyük bir atılım içinde olduğu belirtiliyor. Bu alanda at koş-turan sadece ABD ve Çin var. ABD ve Çin dışında hiçbir ül-kenin yapay zekâ konusunda ismi geçmiyor. En önemlisi ise, küresel çapta faaliyet gösteren firma veya şirketlerin şimdi-den ekonomide ve bilgi teknolojisinde kurumsal oligarşile-rini kurmuş durumda olmalarıdır. Peki, yapay zekâ konu-sunda Türkiye ve genelde Müslüman ülkelerin durumu ne? Yapay zekâ alanında gücü olmayanların dünyada sözünün geçmesi mümkün mü? Bunu ayrıca düşünelim.

Yapay zekâ konusunda yarışı kim önde götürecektir, ABD mi Çin mi? Bu konuda Kai-Fu Lee çok net konuşmakta: "Böylesi bir rekabet elbette önemlidir. Ne var ki bizi bek-leyen değişimi biraz daha irdelediğimizde, yüzeyin hemen altında çok daha ağır meseleler olduğunu göreceğiz. Yapay zekânın gerçek gücünü dünyamızda gerçek manada hisset-meye başladığımızda büyük fay hattının Amerika ve Çin gibi ülkelerin arasında değil, her ülkenin kendi içinde giz-li olup sonradan su yüzüne çıkacağını görecektir, bu hatların ülkeleri içeriden darmadağın etme gücüne sahip olduğunu anlayacağız." (s.163)

İnsanlar, yapay zekâ (YZ) araştırmalarının çok daha ileri bir hedefi, yapay genel zekâyı başarmaya çok yaklaştığına inanıyor. Yapay genel zekâ (YGZ), düşünen makine demek. Makineler, her türlü entelektüel işi bir insan gibi yapabilecek düzeye gelecek diye düşünülüyor. Dahası "Bazıları, yapay genel zekânın gelişimiyle beraber, makinelerin kendi kendilerini geliştirmeye başlayacağını öngörüyor. Bu da bilgisayar zekâsında tahminlerin çok ötesinde bir gelişmenin fitilini ateşleyecek. 'Tekillik' veya 'yapay süper zekâ' denen bu kavramın hüküm süreceği

söz konusu gelecek senaryosunda, bilgisayarların dünyayı kavrama ve yönlendirme becerisi bizimkinden çok daha ileri olacak. Adeta insanlarla böcekler arasındaki kadar büyük bir zekâ uçurumu ortaya çıkacak. Böylesi akla zarar tahminler, entelektüel camiayı ütopyacılar ve distopyacılar olarak ikiye bölmüş durumda.” (s.165)

Ütopyacılar göre yapay genel zekâ (YGZ) insanlığın gelişimindeki son nokta olacak, bilincimizi genişletip faniliği yenmek için bir fırsat niteliği taşıyacak. Teknoloji gurusu Ray Kurzweil insanlarla makinelerin tam entegrasyonu halinde olduğu radikal bir gelecek hayal ediyor. Bazı ütopyacı düşünürler de YGZ kavramını, fiziki evrenin gizemlerini bir çırpıda çözmemizi sağlayacak bir anahtar olarak düşünüyor. (s.166)

Ama herkes bu denli iyimser düşünmüyor. Elon Musk, süper zekâ için, “insanlığın karşı karşıya kaldığı en büyük risk” tanımını yapıyor. Musk, süper zekânın geliştirilmesini, iblislerin cehennemden yeryüzüne çağırılmasıyla bir tutuyor. Stephen Hawking gibi ünlü bilim insanları da Musk ile birlikte distopyan tarafta saf tutuyor. Bu görüştekilerin ilham kaynağı Oxford Üniversitesi öğretim üyesi Nick Bastrom ve onun 2014 yılında yayınladığı, birçok fütüristi derinden etkileyen *Superintelligence* adlı kitap. (s.166)

Kai-Fu Lee ise, yapay genel zekâ ilgili şunları yazmaktadır: “Günümüzde, yapay genel zekâyı mümkün kılacak bir algoritmaya veya o noktaya nasıl ulaşacağımıza dair açık ve net bir mühendislik bilgisine sahip değiliz.” (s.167) “YGZ noktasına ulaşmak, yapay zekâ alanında bir dizi temel bilimsel atılımla mümkün olabilir. Derin öğrenme teknolojisi ölçeğinde veya ondan daha büyük ve birbirini izleyen sıçramalar olmaksızın, o noktaya ulaşabilmenin yolu yoktur. (...) Duygusal zekâsı olan robotlara giden yolda bir sonraki

adım için öz farkındalık, mizah, sevgi, empati ve g z ellik bilinci noktasına ulaşmak gerekir. (...) YGZ, insan ve makine arasındaki ilişkide büyük bir dönüm noktası olacak. Bazıları, bunun insan ırkının tarihindeki en önemli olay olacağı görüşünü taşıyor. Kontrol ve güvenlikle ilgili tüm kaygıları bir c z me kavuşturmadan bence bu dönüm noktasını geçmememiz gerekiyor. Ancak temel bilimsel atılımlar konusundaki gelişme hızının düşüklüğünü dikkate alırsak, YGZ veya süper zekâ kavramları gerçeğe dönüşmeden önce uzun uzun konuşacak, tartışacak, analiz ve hazırlık yapacak zamanımız olacak.” (s.168)

Ve devamında da: “Gelecekte yapay zekâ konusunda somut ve maddi gelişmelerin yaşanacağına, insanların bu gelecekte esenlik içinde yaşayacağına mı inanıyorum? Kesinlikle hayır. İnsanlığın, yakında YZ merkezli farklı bir kriz yaşayacağı düşüncesindeyim. Bu kriz, Hollywood’un gişe rekorları kıran felaket filmlerinden farklı olacaktır ancak ekonomik ve politik sistemlerimize ciddi bir darbe vuracak hatta 21. yüzyılda insan olma kavramını tartışmaya bile açabilecektir” diye yazmaktadır. (s.169)

Kai-Fu Lee, yakında bir istihdam ve eşitsizlik sorunu yaşanacağını vurguladıktan sonra, kendisi dâhil bu konuda derinden kaygılanan hayli iktisatçı, fütürist ve teknoloğun olduğunu; yapay zekanın dört dalgası, yani internet yapay zekası, iş yapay zekası, algısal yapay zeka ve otonomi yapay zekası dünya ekonomisine yayıldığında zenginlerle yoksullar arasındaki ekonomik uçurumun daha da büyüyeceğini; ve bununla yaygın bir teknolojik işsizliğe yol açacağını; servet ve sınıflar arasındaki oluşacak uçurumların toplumsal dokuyu par alayacağını, insanlık onur ve amacını ağır sınavlara sokacak büyük ekonomik bölünmeleri beraberinde getirebileceğini belirtiyor. (s.171)

Ve ardından uyarıyor: “Ekonomik gücün dar bir çevrede toplanmasıysa toplumsal eşitsizliğin açık yaralarına tuz basacak bir gelişme olacak.” (s.172) “En gelişmiş ülkelerde ekonomik eşitsizlik ve sınıf temelli huzursuzluklar, en tehlikeli ve patlama potansiyeli en büyük meseleler arasında başı çekecek. Geçen son birkaç yılda, uzun süredir dumanı tüten eşitsizlik kazanlarının radikal politik kargaşalara nasıl yol açabileceğini birlikte izledik. İnaniyorum ki başıboş bırakılması durumunda YZ, sosyoekonomik yangınların üzerine benzin dökecek bir olgudur.

Bu toplumsal ve ekonomik kargaşanın altındaysa, manşetlerde kendine yer bulamayacak ama aslında her şeyin anahtarı olarak nitelendirilebilecek psikolojik bir mücadele olacaktır. Yerlerini makinelere kaptıran insanların sayısı arttıkça, zor bir soruyu yanıtlamak durumunda kalacaklar:

Akıllı makineler çağında insan olmanın anlamı nedir?” (s.173)

Yapay zekâ bir muamma, gelecekte nelere kadir olacağı pek bilinmiyor ama kesin olan bir şey varsa o da insanların bundan fazlasıyla etkileneceğidir. Yapay zekâ (ve biyoteknoloji) insan doğasını değiştirmeye talip gibi. Olabilecekleri anlamada Kai-Fu Lee’nin düşünce ve hayat hikâyesi yol gösterici olabilir.

Kai-Fu Lee; Dünyanın en iyi yapay zekâ araştırmacılarından biri olup Sinovation Ventures ve Yapay Zekâ Enstitüsü’nün başkanıdır. Google Çin’in kurucusudur. Microsoft, SGI ve Apple’da yöneticilik yapmış ve 2013’te *Time* dergisinde “Dünyanın en etkili insanları” arasında 100 kişilik listede yer almış biridir. *En İyi Olmak, Dünyada Bir Fark Yaratmak* ve *Yapay Zekâ ve Yeni Dünya Düzeni/ Çin/ Silikon Vadisi* isimli kitaplarının yazarıdır. Çin ve Amerika arasında mekik dokuyan Çinli bir çalışma delisi dâhidir.

2013'te kendisine dördüncü evre lenfoma kanser teşhisi konulduğunda her şeyi altüst olur, dünyası kararır. Hayatını sorgulamaya başlar. “İnsanlar gibi düşünen makineler yapma derdine düşmüş ama bu sırada kendim bir makine gibi düşünür olmuştum”, “İnsanı insan yapan öz nitelikleri neden görmezden geldim?” deyip özeleştirisini yapar. Hastalığı “kişiye özel bir tedavi yöntemiyle” hafifleyince “beyninde yakılan ılık” sayesinde önceliklerini yeni baştan düzenler ve hayata bakış açısını değiştirir. “Süper şarjlı bir üretim makinesi” gibi çalışmayı, hayatını bir algoritma olarak görmeyi bırakır, onun yerine enerjisini, sevgiyi paylaşmayı esas almaya başlar. Ve kanser hastalığı sayesinde bilgeliğe ulaşır, kâmil bir insan olur. (s.206)

Ve sonrasında bu işlerin tepe noktasında olan insanlardan biri olarak 2018 yılında *Yapay Zekâ ve Yeni Dünya Düzeni/Çin/Silikon Vadisi* kitabını yazar. Kitapta YZ çağına geçiş sürecinde olabilecekleri öngörüp kendince önerilerini sıralar. Pembe tablo çizmez. Ortak geleceğimizi esas alarak yapay zekânın müthiş becerileri ile insanın sevmeye ve sevilme becerisini sentezleştirir. Derin düşüncelere dalarak insanların yapay zekâyla bir arada nasıl yaşayabileceğine dair bir vizyon geliştirir. Bu vizyona göre, yapay zekâ teknolojisi hem muazzam bir ekonomik değer yaratacak hem de akla zarar sayıda işin/mesleğin yok olmasına yol açacak. Ekonomik değerleri insan olarak ifade ettiğimiz değerle bir tutma hatasında ısrar edilirse şayet yapay zekâ çağına geçiş sürecinin sonunda toplumlar perişan ve birey bazında psikolojiler harap olacaktır. Oysa yapay zekânın, bizi biz yapan, insan yapan unsurları güçlendirecek şekilde kullanılabilmenin yolu vardır. Yapay zekâ çağında hem hayatta kalmanın ve hem de iyi noktalara gelmenin yolu makinelerden tekrar insana, zekâdan sevgiye yönelmekten geçiyor. (s.207)

Kapitalizmin temel prensibidir: Üretim araçlarına, yani sermaye, toprak, emek ve hammaddeyi oluşturan ve artı değer üretiminde kullanılan öğelere hâkim olan her şeye hâkim olur. Günümüzün ekonomik ve kültürel koşullarında “hâlâ para ne derse o olmaktadır”. Dolayısıyla gelecekte Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) ve yapay zekâyâ hâkim olan her şeye hâkim olacaktır. Tarihçi Y. Noah Harari’nin tanımlamasıyla “Dijital Diktatörlükler” kurulacak ve geleceğimiz YZ’lerden çok, YZ teknolojilerine sahip ülke ve şirketlerin insafına kalacaktır. Küresel ölçekte toplumlar bir avuç eğitimli elit zengin ve niteliksiz yığınları oluşturan devasa “işe yaramaz sınıf” olarak iki toplumsal katmana bölünecek ve böylesi bir durum da kimliğimize ve hayattaki amacımıza büyük bir darbe vuracaktır. İnsanı insan yapan öz nitelikler erozyona uğrayacak, toplum farklı bir düzlemde hızlı bir şekilde evrime zorlanacaktır.

Bu nedenle Kai-Fu Lee, yapay zekâ ekonomisinin kazananları bu makinelerin inanılmaz gücünü ustalıklarla kullanarak zenginliklerine zenginlik katacağını, ama insanlığın geri kalanı, önemsiz ve niteliksiz işçi ve işsizlerden oluşacak büyük çoğunluğun çok derin bir meseleyle karşı karşıya kalacağını söyler. “Bizim yapabildiğimiz her şey makineler yapabiliyorsa insan olmanın anlamı nedir?” diye sorar. (s.203)

Kai-Fu Lee’ye göre, yapay zekânın insanlık tarihinde hiç görülmemiş bir değişimi getireceğini, adaletsiz olan zenginliğin yapay zekâyâ birlikte küresel dağılımında daha da büyük boyutta bir adaletsizliğe neden olacağını öngören ve “insani bir dünya yaratmak” için yola koyulan Silikon Vadisinin birçok önemli ismi gelişmelerden huzursuzluk duymakta. “Kariyerleri boyunca devrimcilik vaazları veren insanlar, birdenbire uyanmış, bir sektörde

devrim yapıldığında, o sektördeki kanlı canlı insanların da devrilip işinden olduklarını idrak edivermişler. Eşitsizliğin derinleşmesine de katkı sağlayan, çıkır açan nitelikteki internet şirketlerinin kurucuları ve finansörleri bu milyoner ve milyarderler, öyle görünüyor ki yapay zekâ çağının toplumlara indireceği darbenin şiddetini azmetmiş durumdalar” saptamasını yapar. (s.240)

Sonrasında; “Robot efendiler ve işsiz çalışanlardan meydana gelen ‘faydasız sınıf’ ile ilgili kehanetler beynimizi dolduruyor, gücü sınır tanımayan teknolojiler karşısında biz insanları çaresizliğe, karamsarlığa sürüklüyor. Bu kıyamet senaryoları içinde, yapay zekânın potansiyeliyle ilgili temel bir hakikat olduğunu inkâr edemeyiz ama çaresizlik duygusu, asıl konunun sis perdesi arkasında kalmasına neden oluyor. Yapay zekânın geleceğini şekillendirecek tek bir etken varsa o da bilfiil insanların yapacakları olacaktır.” (s.267)

Öyleyse “Gözlerimizi geleceğe, ileriye diktiğimiz kadar, aynı zamanda etrafımıza da bakmaya mecburuz” yaklaşımının en doğru yaklaşım olduğunu anlayıp (s.261) Kai-Fu Lee’nin kitabın¹⁷ en son paragrafında yazdığı gibi, bırakalım:

“Makineler makine olarak, insanlar da insan olarak kalsınlar.” (s.269)

17- Kai-Fu Lee, *Yapay Zekâ ve Yeni Dünya Düzeni/Çin /Silikon Vadisi*, (Çev. Ü. Şensoy-L. Göktem), İstanbul 2018. Kitap, my TECHNIC adına Optimist Yayın Grubu tarafından hazırlanmıştır.

AKILLI MAKİNELERE HAPSEDİLMİŞ BİR GELECEK

Zaman zaman benzer konularda yazılmış kitapları okumaya ağırlık veriyorum. Bu, öyle planlı yaptığım bir şey değil; kendiliğinden, içimden geldiği için. Bugünlerde işveren çevrelerinin yayınlamış veya yayınlamış olduğu dijital dünya, yapay zekâ ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelere dair kitaplar okuyorum. Kitaplarda yer alan teknolojilerin teknik yanı değil ilgimi çeken, zaten anlamam; benim asıl ilgimi çeken şey, bu teknolojilerin ekonomik, politik, sosyal ve kültürel etkilerinin neler olacağı, yaratabileceği imkân ve olumsuzluklar.

Bana ulaşan yapay zekâ, bilgi ve iletişim teknolojileri kitapları ne yazık ki kitapevlerinde satılmıyor. İş çevrelerine, topluma yön veren insanlara, kurum ve kuruluşların üst düzey yöneticilerine ücretsiz, hediye babında dağıtılan cinsten. Elime ulaşan bu kitaplardan bazıları ile ilgili düşüncelerimi paylaşmayı düşünüyorum. Kai-Fu Lee'nin *Yapay Zekâ ve Yeni Dünya Düzeni/ Çin /Silikon Vadisi* kitabı ile ilgili düşüncelerimi daha önce paylaşmıştım. Şimdi, Türk Henkel Dergisi Yayınları tarafından, 1996'da yayınlanan, Massachusetts Institute of Technology'deki (MIT) Media Lab'ın kurucu ve yöneticisi Nicholas Negroponte'nin *DİJİTAL DÜNYA* kitabına dair, tersten bir okumayla, bazı şeyler yazmak istiyorum.

Peşin söyleyeyim, kitap pembe bir tablo çiziyor ama bilişim teknolojisiyle ilgili de çok önemli şeyler anlatıyor. Akıllı makinaların nasıl bir seyir izlediklerini, izleyeceklerini ve nereye evrileceğini güzel ve sade bir anlatımla kaleme alınmış. "Bilgi işlem artık bilgisayarlarla ilgili bir şey olmaktan çıkıyor. Yaşamla ilgili bir olgu haline

geliyor” (s.12) deniliyor, 23 yıl önce. Günümüzde ise artık yaşamın rotasını belirleyen bir olguya dönüştü diyebiliriz.

Bu kitapta ve benzerinde genellikle akıllı makineler sayesinde bilgiye sınırsız ulaşımın olacağı, ulus devletlerin gevşeyeceği, sansür ve sınırların aşılacağı; önyargı ve sosyal, etnik, dinsel, kültürel farklılıkların kalkacağı söylenmektedir. Gerçek yaşamda bunun böyle olduğunu ne yazık ki göremiyoruz. Dijital dünyaya kim sahipse¹⁸ egemen olan o oluyor. Sopası ve parası olanın borusu ötüyor. Bu konuda uygulamalara bakmamız yeterlidir. Dünyadaki gelişmeleri şimdilik bir yana koyup sadece Türkiye’ye bakalım: İktidar tarafından muhalif yüzlerce haber web sitesinin, TV kanalının nasıl kapatıldığı ya da erişiminin engellendiği herkesçe bilinen bir gerçektir. Yazılı ve görsel medyada yada sosyal medyada insanların Cumhurbaşkanı’nı eleştirdiği, bazı mesaj, fotoğraf veya yazıları paylaştıkları için mimlendiklerini, yargılandıklarını, ceza aldıklarını artık sağır sultan bile duydu. Ayrıca sosyal medyada trollerin, yazılı ve görsel medyada dilbazların geniş halk yığınlarını nasıl yanlış, yanlış bilgi bombardımanına tutarak insanları lal ve sağır ettikleri, tek adama ve tek düşünceye çalıştıkları da herkesin malumudur. İşin bir başka yanı kurumlar, kuruluşlar, devlet sürekli bilgi topluyor, toplanan bunca bilgide vatandaşın çıkarı nedir? Merak ediyorum.

Yine akıllı makinelerin merkezi bir oluşumla, yani tekleşmesiyle sosyal yaşamın renkleneceği, çeşitleneceği ve zenginleşeceği; bu durumun Orwell’in “Büyük Birader”ini yaratmayacağını, “her biri bir şeyde oldukça iyi olan ve kendi aralarında çok iyi iletişim kurabilen çok sayıda bilgisayar programının bir toplamı olacağını” (s.145) ve “özel amaçlı ve birbirleriyle iyi bağlantılı olan büyük bir grup makinenin

kollektif davranışında bulunacağı” (s.146) söylenmektedir. Açıklama kuşkuları gidermiyor, net değil, olumlu (hem de çok) yanının yanında bir de madalyonun ters tarafına bakmakta yarar vardır. Örneğin ABD’nin California eyaleti federal yargıcı James Donato, Facebook’un yüz tanıma teknolojisini kullanma yöntemi nedeniyle, daha açık bir ifadeyle “kullanıcıların izni olmadan biyometrik bilgilerini topladığı” iddiasıyla toplu dava açılmasına hükmetmiş ve kararında teknolojinin arkasındaki dört aşamalı süreci açıklamıştır:

- 1) Yazılım ilk olarak yüklenen fotoğraftaki tüm yüzleri tespit etmeye çalışıyor.
- 2) Yüzleri standartlaştırıp, ölçü ve yöne göre sıralıyor.
- 3) Facebook daha sonra her bir yüz için bir fotoğraftaki yüzün matematiksel temsili olan bir “yüz imzası” yaratıyor.
- 4) Yüz imzaları daha sonra saklanan yüz şablonları veritabanında benzer olanları bulmak için kullanılıyor.¹⁹

Demek ki, “her teknolojinin ve bilimin her armağanın bir de karanlık bir yüzü vardır.”(s.207)

İş çevrelerince yayımlanan yapay zekâ, bilgi ve iletişim teknolojileri içerikli kitaplarda genellikle gelecekte üretimin, hizmetin, ticaretin artacağı ve yeryüzündeki toplumların zenginleşeceği yazılmakta. Üretim ve zenginliğin artışı doğru bir saptama, ama zenginliğin dağılımı hiç te doğru değil, çok kötü ve adaletsiz. Yoksulluk bazı coğrafyaları mesken tutmuş, yaratılan zenginliklerden en büyük pay hep bir avuç zengine gidiyor. Nedense bu konulara hiç değinilmiyor, “güçsüzleşen yurttaş” olgusu görmezlikten geliniyor. Yoksulluğa karşı çalışmalarıyla bilinen yardım kuruluşu *Oxfam*, Davos’ta yapılan Dünya Ekonomik Forumu öncesinde yayınladığı yıllık

19- 17 Nisan 2018- www.bbc.com/turkce/haberler

raporunda, dünyanın en zengin 26 milyarderinin, dünya nüfusunun en yoksul yüzde 50'sini oluşturan 3,8 milyar insanın toplam varlığına eşit servete sahip olduğunu açıkladı.²⁰ Böyle bir dünya olur mu? Böylesi bir dünya batmaya yüz tutmuş utanılacak bir dünyadır.

Uzatmayayım; her yeni kuşak bir öncekinden bir miktar daha fazla dijital olacak. Orwell'in "Büyük Birader" olayı ve gelir dağılımındaki adaletsizlikten daha vahim bir durumla karşı karşıyayız. "Dünya çapında sessiz bir devrim yol almaktadır." Şansımız hiç yok. Para, sayı ve zamanla aklını bozmuş bir dünyada yaşıyor olmamız nedeniyle hayatın her alanında çevremizi akıllı makineler kuşatmış durumda; bilgisayarlar, cep telefonları, uydular, kameralar "her şey her yerde" görev başında. Hiç zahmet etmeye gerek yok, gelecekte akıllı makineler bizim hangi yemekleri yiyeceğimize, hastalıklarımızın teşhisine, sosyal ilişkilerimize, nelerden hoşlandığımıza, hangi müziği dinleyeceğimize, hangi filmleri izleyeceğimize, zaman dilimini belirleyip kendisi hangi kitabı sesli okuyacağına, nereye tatile gideceğimize karar verecek; bizim yerimize telefon konuşmalarını yapacak veya mesajlar yazacak. Kısacası yapmamız gerekenleri bizim yerimize akıllı makineler yapacak, hem de leb demeden leblebi dercesine... "Büyük Birader" de ne yaptığımızı adım adım izleyecek. Dahası, gelecekte insanlar "kendilerini mutlu hissedebilecekleri kuşkulu olsa da," dokunmadan seks yapacak, "hayatlarının aşkını" tasarlayabilecektir. Chicago'daki Northwestern Üniversitesi'nden jinekoloji profesörü doktor Laura Berman bu konuda çok net konuşmaktadır: "Önümüzdeki 10 yılda robotlarla cinsel ilişki yaşayıp bebekleri tanımadığımız kişilerle laboratuvar ortamında üretecek, haz noktalarımızı değiştireceğiz."²¹

20- 21 Ocak 2019- bbc/turkce

21- 1 Mayıs 2015 -Cumhuriyet Gazetesi

Velhasıl kelam akıllı makinelere hapsedilmiş bir gelecek bizi bekliyor. Üzerinde çok düşünmemiz gereken ciddi sorunlarla karşı karşıyayız: Birincisi, arzu ettiğimiz dünya, böylesi bir dünya mı? İkincisi, böylesi dünyada insanlar ne yapacak? Düşünelim.

HER DÖNEMİN KENDİNE GÖRE

BİR PARMAK İZİ OLUR

Yeni okuduğum *Cesur Yeni Dünya* isimli bir kitaptan biraz bahsetmek istiyorum. Aldous Huxley tarafından 1932’de distopik kurgu roman olarak kaleme alınan; kapılarında *Dünya Devleti*’nin sloganı “*Cemaat, Özdeşlik, İstikrar*” yazan, bu dünyanın cesur insanlarının *Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi*’nde üretilen ve toplumsal istikrarın temel güvencesi olan şartlandırmayı uykuda eğitimle sağlayan, herkesin mutlu; herkesin çalışır ve herkesin eğlenir ve de “*Herkes Herkes İçindir*” olduğu *Cesur Yeni Dünya*’yı değil; anlatacağım farklı, Harvard Capital Group adlı yatırım bankacılığı firmasının kurucusu ve başkanı William Knoke tarafından “*Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Bir Yol Haritası*” olarak 1996’de kaleme aldığı *Cesur Yeni Dünya*.²²

Aldous Huxley’in *Cesur Yeni Dünya*’sında kuluçkada fabrikasyon şeklinde seri üretilen insanların görevlendirileceği işlere göre *Alfa* (çok akıllı, üstün insanlar, yöneticiler), *Beta*²³, *Gama*²⁴, *Delta*²⁵ ve *Epsilonlar*²⁶ şeklinde beş farklı kategoride sınıflandırılmıştır. William Knoke’nin *Cesur Yeni Dünya*’sında ise gezegenimizdeki insanlar zenginliğe sahip oluş temelinde Diyarbakır karpuzu gibi, eşit olmayan bir şekilde ama gerçekçi bir yaklaşımla ikiye bölünmüştür: *Birinci Dünyalılar* (zenginlikten büyük pay alan azınlık, zenginler kulübü), *İkinci Dünyalılar* (zenginlikten küçük pay alan çoğunluk, yoksullar ve işsizler topluluğu).

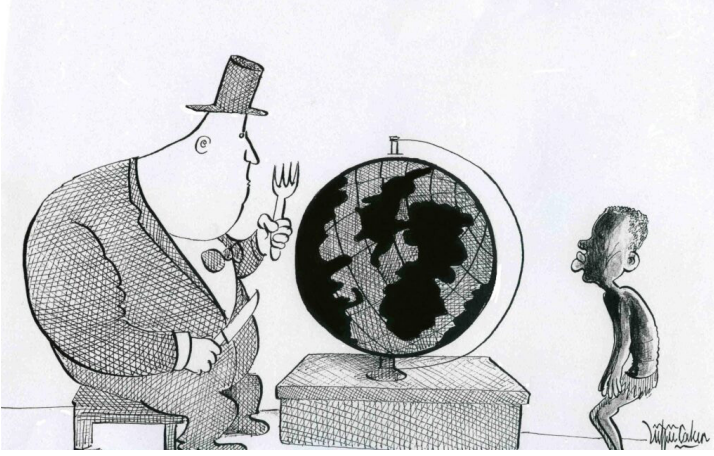
22- Türk Henkel Dergisi Yayınları, Çev. Zülfü Dicleli, 1997 İstanbul

23- orta düzeyde akıl ve yönetim özelliği olanlar, ara kademedeki elemanları

24- akla çok az gereksinimi olanlar, işçiler

25- akla azıcık gereksinimi olanlar, tarım işçileri

26- zekâdan yoksun olanlar, riskli ağır işlerde çalışanlar

William Knöke'nin *Cesur Yeni Dünya'sı* teknolojik ve bilimsel gelişmelere paralel olarak gelişen dünyadaki gelişmeler iyimser ve biraz cilalanarak global bir firma temsilcisinin bakışıyla yazılsa da kulak ardı edilmeyecek önemli şeyler anlatılıyor. Yaşama, çalışma ve kendimizi yönetme tarzımız köklü bir değişim geçirmekte ve eski eğilimlerden neredeyse bütünüyle kopmak üzere olduğumuz; iktidar ve zenginliğin, aile ve kimliğin bütün kartların yeniden karıştırılıp dağıtıldığı, tarihteki ender anlardan birinin eşiğinde bulunduğumuz söyleniyor. “Her Şey Her Yerde Çağına” geçişin başladığı ve yirmi birinci yüzyılın tanımlayıcı paradigmasının “uzak yakına eşittir” şeklinde özetlenebileceğini, her şeyi her yere bağlayan, uzak ile yakını hemen hemen aynı şey haline getiren görünmez bir şeyin olduğunu, kısacası olup bitenleri “Dördüncü Boyuta” geçmiş olmamızla açıklıyor. Değişimin sonuçlarını ise şöyle sıralıyor: Gelecekte uluslar milat olacaktır, terörizm üste çıkacaktır, işçi sendikaları batmaya mahkûmdur, din bütün dünyada yeniden yükselecektir, dünya devleti kaçınılmazdır, büyük şirketler parçalanacaktır, iş stratejilerini ve iktisat

teorilerini bütünüyle yeniden düşünmek gerekecektir, bugünün emek becerileri yarın işe yaramaz hale gelecektir (s.24-25).

Cesur Yeni Dünya, kolay, güzel, anlaşılır bir dille yazılmış. Türkçesi 1997 yılında yayımlanmış. Kitabı benim okumam gecikmiş bir okuma, ama böyle olması da iyi oldu; öngörülenlerden hangilerinin -22 yıl içerisinde gerçekleştiği, hangilerinin gerçekleşmediğini daha iyi görebilmemi sağladı. Bir yol haritası iddiasını taşıması ve alışlagelmiş şeylerin dışında farklı şeyler söylemesi nedeniyle insanı düşündüren bir yanı var. Birçok öngöründe bulunuyor. Bu öngörülerden: Bilgisayar destekli üretim, ticaret ve bankacılığın gelişeceği, internet ve cep telefonları sayesinde enformasyonun çok hızlanacağı, borsanın yaygınlaşacağı, çevre kirliliklerinin ulusal sınırları aşıp dünya sorunu haline geleceği, çok-uluslu firmaların küreselleşerek güçlerini katlayacağı gibi bazı öngörülerin bugün gerçekleşmiş olması çok önemli, ama ulus-devletlerin işlevsizleşeceği ve giderek sonlanacağı, devlet yönetimlerinin aşınacağı, “*Global Devlet Yönetimi*” arayışlarının başlanacağı, özerk bölgelerin yaygınlaşacağı gibi öngörüler ise gerçekleşmeden çok uzak, şimdilik. Bilgisayar destekli teknolojinin, “*hiperbilgisayar*”ların, ekonomik ve ticari gelişmelerin sonucu “*devlet yönetiminin aşınacağı*”nı söylemekte bence doğru değil, doğru çıkarsama günün koşullarına göre devletin yeniden reorganizasyon gerekliliğidir.

Kitapta sık söylenen şeylerden biri de “*uzak yakına eşit*” oldu belirlemesidir. Bu, kulağa hoş gelebilir, sanal dünyada ve global ticarete mesafe ortadan kalkmış olabilir, ama gerçek yaşamda, günümüz dünyasında geniş anlamıyla hiç te “*uzak yakına eşit*” değildir: Afrikalı Afrikalıdır, Asyalı Asyalıdır, Avrupalı Avrupalıdır. “*Uzak yakına eşit*” olsaydı

Amerika ve Avrupa'ya göçler olmazdı ya da göç olduğunda kapılar kapanmazdı. 3 yaşındaki Suriyeli Kürt çocuğu Alan Kurdi, 2 Eylül 2015'te Bodrum kıyılarında ölümü kucaklamazdı.

Kitapta yer alan; *“Körfez Savaşı sürecinde Irak’da ifşa olanlar, bütün uluslararası denetimlere ve ihracat kontrollerine rağmen, nükleer bomba imal etmeye kararlı bir ülkenin hiç fark edilmeden bunu yapması”* (s. 262) açıklamasının doğru olmadığı ve ABD’nin o günkü resmi açıklamalarının tıpkısı olduğunu bugün biliyoruz. Yine kitap boyunca bütün kıtalardan çok sayıda küçüklü büyüklü değişik etnisite ve inançlara mensup kimliklerden şu veya bu şekilde isim olarak bahsedilirken; *“Ülkesiz Ülkeler”* anlatılırken (s.239) nüfusu 40 milyonu aşan ve Ortadoğu’nun kadim halklarından biri olan Kürtlere hiç değinilmemesi, suskun kalınması İsmail Beşikci’nin *“Anti-Kürt Nizam”* tezini akla getiriyor. Ayrıca, kitapta İslami Fundamentalizmin yükselişi *“Mekânsızlığa”* bağlanmaktadır (s.234). Anlatılan şeylerin katkısı mutlaka vardır, ama bu canavarı dünyanın başına bela edenin de esas Amerika Birleşik Devletleri olduğunu, özel olarak Sovyetler Birliği’ne ve genel olarak da komünizme karşı oluşturulan, başında ABD’nin meşhur siyaset bilimcisi ve devlet adamı Zbigniew Brzezinski’nin bulunduğu *“Yeşil Kuşak Projesi”*ni, *“Mücahit Yetiştirme Kampları”*nı görmemezlikten gelinmesi kasıtlı değilse, talihsizlik. Bunlar ve benzeri şeyler kitabın objektifliğine, verilerin güvenilirliğine ve anlatılanların doğruluğuna gölge düşürmekte.

Cesur Yeni Dünya’nın bazı bölümlerinde ulus-devletin miadını tamamladığı, *“Global Devlet Yönetimi”* arayışının başlanacağı öngörüsü yer almakta ama gelişmelerin tam tersi istikamette geliştiğine tanık olmaktadır. Ulus-devletler idari ve ideolojik olarak gittikçe daha da güçlendiler. Avrupa’da ırkçı, sağcı, dinci, halkçı, ulusal hareketlerin yükselmesi ve

çok yerde iktidarda ya da iktidara ortak olmaları; ABD’de Başkanı Donald Trump’un “*Her Şey Amerika İçin*” diye kolları sıvaması; ABD’in Çin, Rusya ve Avrupa Birliği’ne karşı gümrük vergilerini yükseltmesi, Meksika sınırına duvar örme istemesi, Venezuela’ya yasa dışı müdahalesi; Türkiye’de ise AKP ve MHP’nin iktidara oturması, yetmezmiş gibi dinci ve sağ partilerin peş peşe kurulması ve sağın sağa ya da dinci partinin dinciye muhalefet eder duruma gelmesi, devrimci, sol ve laik partilerin siyaset sahnesinde söz sahibi olamamaları, sosyalist solun bir kısmının bile ulusalcılığa kayması örnek verilebilir buna.

Ayrıca; “*Yeni binyıl, bir yandan gücün büyük ulus-devletten yerel yönetimlere geçmesini getirecek, bir yandan da ulusüstü, hatta global makamları güç sahibi kılacaktır*” (s.303) deniliyor. Yani yaygın özerklik ve merkezi bir “*Global Dünya Yönetimi*” öngörülmekte. Bu öngörünün yapılışından 22 yıl sonra dünyamızın mevcut durumuna baktığımızda, ulus-devletlerin yerel yönetimlere gücünü devretmeye hiç te niyetli olmadıklarını, ulusüstü “*global makamlar*” konusunda bir talep veya girişimin bulunmadığını görmekteyiz. Daha vahim olanı ise “ulusüstü” olarak nitelendirilen örgütlerden Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi kuruluşların günümüzde işlevsizleştiği ve temellerinin çatırdamaya başladığıdır. İşin garip tarafı ise Birleşmiş Milletler (BM)’in bir ulus-devletler topluluğu olduğunun görmemezlikten gelinmesidir. “*Global Devlet Yönetimi*” talebi ufukta gözüküyor, şimdilik.

Teknolojinin, bilimsel gelişmelerin ve hatta tüm sosyal politikaların anavatanını oluşturan Batı, var olan zenginlik ve gelişmelerini kan, gözyaşı ve alinterine borçludur. Batı, yani “*dünya topraklarının yüzde 84’ünü kontrol eden [Avrupa’daki] yirmi beş güçlü ulus*” (s.274) Amerika, Afrika ve Asya’yı işgal ederek sömürgeciliği başlatarak; köle insanla-

rı (emek), altın, bakır, kömür, petrol, kereste, et, yağ, canlı hayvan ve benzeri yeraltı ve yerüstü zenginliklerini (hammadde) talan ederek bugünlere gelmiştir. Yazar bu konuyu es geçse de farklı önemli bir tespitte bulunuyor. “Çok-uluslu şirketlerin son 200 yıldaki tarihi gelecek yüzyılın global şirketlerini anlamamıza ışık tutabilir” diyor ve ardından eskiden çok-uluslu şirketler “köleleri, altın ve gümüşleri, başka yerlerde satılabilecek değere sahip olduğunu düşündükleri her şeyi gemilerine doldurup giderlerdi” diye yazmakta (s.187) ve sonrasında da dün çok-uluslu firmalar sömürü için dış ülkelere giderlerdi, bugün ise hükümetler global şirketleri kendileri davet ediyor diyor.

W. Knoke, kitabında bir de sık sık iki farklı dünyanın var oluşuna değinmektedir (s.106). Bu dünyalar coğrafi veya etnik/ inanç temelinde değil, sahip olunan zenginlik durumuna göre, yani sınıfsal bir temelde oluşmuştur: Zenginlerden oluşanı *Birinci Dünya*, yoksullardan oluşanı *İkinci Dünya* olarak tanımlıyor. Günümüzde mevcut bu iki dünya arasında nicelik ve nitelik olarak çok derin bir uçurumun oluştuğunu söyleyebiliriz. *İkinci Dünya*’nın her alanda geri kalması, açlık ve terörle boğuşması *Birinci Dünya*’nın, tarihsel olarak Batı’nın eseridir. Günümüzde yaşanan göç dramı, dün yapılanların bugüne yansımasıdır; kapıların kapatılması ise bedelini ödemek ve kabullenmek istemeyişten başka bir şey değildir.

Anlatılanlara ve kitabın yazılış tarihine baktığımızda; *Cesur Yeni Dünya* kitabı, Alvin Toffler’in *Üçüncü Dalga*²⁷ ve bir zamanlar basında Turgut Özal’ın başucu kitabı diye lanse edilen John Naisbitt ve Patricia Aburdene’nin birlikte hazırladıkları *Değişen Dünyada 1990’ların On Yeni*

27- Altın Kitaplar, Çev. Ali Seden, 1996 İst.

Hedefi MEGATRENDS 2000 Büyük Yönelimler kitaplarını²⁸ anımsatıyor ve bu kitaplarda anlatılanlara benzer şeyler anlatılıyor. 1990'larda, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Batı'nın moral üstünlüğü yakalaması küreselleşme ve neo-liberal politika tartışmalarının tırmanışa geçmesine neden oldu. O dönem ABD orjinli yayımlanan çok sayıda bu türden kitapların hemen hemen tümünde aynı şeyler farklı şekillerde çokça yazıldı; küreselleşme ve serbest piyasaya dayalı ekonomik modelin fazileti anlatıldı ve halen de anlatılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılışı bazılarına kan emici yarasayı sevimli kanarya gibi sunma fırsat yarattı. William Knoke de doğru şeylerin anlatımının yanında kapitalizmi şirin gösterip methetmektedir; *"eşi görülmedik maddi zenginlik sunmadaki başarısı kapitalizmin yirmi birinci yüz yıl boyunca birçok kültür tarafından ideolojik olarak benimsenmesini sağlayacaktır"* (s.144) diyerek.

Sonuç olarak anlatılanlardan benim anladığım, William Knoke yol haritasında 'türbokapitalizmin' ülkeler ve toplumlar için iyi olduğunu, Faust'un pazarlık yaparak ruhunu şeytana satması gibi ülkelerin de her şeylerini global şirketlere teslim etmelerinin kendi yararlarına olacağını söylemektedir. Ve bir şey daha söylemektedir: *"Uluslararası iş âlemi süper enerji yüklü 'türbokapitalizmde' hızla ileriye doğru yol alırken, politik dünya arkada toz yutuyor."* (s.187)

Teknolojik, ekonomik, siyasi ve ticari gelişmelerin birbirini besleyerek ve etkileyerek dünyamızı değiştirdiği ve dönüştürdüğü, farklı bir yere getirdiği doğru, ama global şirketlerin dünyamızı *"Kurtlar Sofrası"*na dönüştürdüğü de inkâr edilmez bir gerçektir. Kurtlar, daha doğrusu global şirketler sofradan en büyük budu/payı kapmaya çalışıyor,

28- Form Yayınları, Çev. Erdal Güven, 1990 İst.

tökezleyen ya da düşen anında yem oluyor. Düşenlerin çığlıkları kümese giren tilkiyi fark eden şaşkın tavukların çığlık atmalarına benziyor, kıyameti koparıyorlar. Sessiz çoğunluğun ise çığlığı/seşi duyulmuyor, duyulmak da istenmiyor!

NOT:

Karikatür için Lütfü Çakın'a çok teşekkür ediyor ve sevgilerimi gönderiyorum.

AKILLI TEKNOLOJİK CİHAZLARLA BİRLİKTELİĞİMİZ

Kitaplarını zevkle okuduğum kadın yazarlarımızdan Leylâ Erbil, *Zihin Kuşları* kitabında yer alan yazılarından birinde önemli bir belirlemede bulunur:

“Hız, insanla bilginin, insanla insanın arasını açıyor. Bu çağda bilgiye yetişmek, her şeyi öğrenip kavramak olası değil artık.”²⁹

Dördüncü Sanayi Devrimi kitabı Leylâ Erbil’in bu belirlemesine neden olan şeyleri geniş bir perspektiften bir bütün olarak sunuyor. *Davos* toplantılarının düzenleyicisi *Dünya Ekonomik Forumu*’nun kurucusu ve başkanı Profesör Klaus Schwab tarafından 2016 yılında kaleme alınan kitap; “teknoloji ile toplumun nasıl bir arada var olduğunu vurgulama” (s.12) amacıyla yazılmış ve biraz tereddütlü olursa da sanki geleceği selamlamaya çalışmış. Kitap, üç bölümden oluşuyor: Dördüncü sanayi devrimine genel bakış, başlıca dönüştürücü teknolojiler, bu devrimin etkisi ve gündeme getirdiği bazı politik meydan okumalar olarak.³⁰

Sanayi/endüstri devrimi, Avrupa’da 18. ve 19. yüzyıllarda, yeni buluşların katkısı ve buhar gücüyle çalışan makinelerin kullanılması sonucu üretimin makineleşmesi ve sermaye birikimini arttırması olarak tanımlanmakta ve dört aşamalı olarak ele alınmaktadır:

Birinci Sanayi Devrimi | Endüstri Devrimi: 1760-1860 arasında hızlı bir biçimde üretim makineleşti, burjuvazi ve işçi sınıfı tarih sahnesine çıktı.

29- T.İş Bankası Yayınları, 2016-İstanbul, s.99

30- *Dördüncü Sanayi Devrimi*, Optimist Yayınları, Çev. Zülfü Dicleli, -2017İstanbul.

İkinci Sanayi Devrimi | Teknoloji Devrimi: 1860-1914 arasında makineleşmenin bir sonucu olarak üretim serileşti, sermaye birikimi hızlandı; burjuvazi ve işçi sınıfı arasında örgütlü ve bazen de kendiliğinde gelişen şiddetli sınıf savaşları süregelenleşti. Kapitalizm emperyalizme evrildi, Birinci Dünya Paylaşım Savaşı yaşandı.

Üçüncü Sanayi Devrimi | Dijital Devrim: 1914-1990 arasında üretim hem otomasyona geçti hem de sayısallaştı. Bilgisayarların yapımına başlandı ve sonrasında hayatın her alanında kullanımı yaygınlaştı. Çarlık Rusya'sında komünistler iktidarı ele geçirip Sovyetler Birliği'ni kurdu. Avrupa'da sendika, 8 saatlik çalışma hakkı ve iş güvencesi yasalarla teminat altına alındı; refahtan kısmi pay alındı. Yaşanan İkinci Dünya Paylaşım Savaşı'nda ABD Japonlara karşı *Atom Bombası*'nı kullandı, faşizm yenilgiye uğratıldı, Kızıl Ordu Berlin'e girdi ve ardından birçok ülkede komünist ya da işçi sınıfı partileri iktidara geldi, sosyalist ülkeler topluluğu oluştu. Sömürgelerde ulusal kurtuluş hareketleri yükselişe geçti ve birçok sömürge ülkede bağımsızlık ilan edildi; soğuk savaş dönemi başladı, komünizme karşı NATO kuruldu. 1961'de Yuri Gagarin'in uzay aracıyla uzaya çıkmasının ardından uzay yarışı başladı.

Dördüncü Sanayi Devrimi: 1990 sonrası... Teknoloji hızlı bir gelişim gösterdi. Bilgisayar destekli akıllı makineler işyerlerinde, üretimde yerlerini alarak işçilere rakip olmaya başladı. İşçi sınıfı hem nicel olarak ve hem de emeğin dönüşümü nedeniyle toplumsal gücünü ve niteliksel rolünü yitirmeye başladı. Sovyetler Birliği dağıldı, sosyalist ülkeler siyasi ve ekonomik tercihlerini bir bir kapitalizmden yana yapmaya başladı. İsmen veya şeklen sosyalist kalanlar ise serbest piyasa ekonomisini tercih eder oldu. Soğuk savaş dönemi sona erdi ya da "medeniyetler çatışması" biçiminde başka bir biçim aldı. Benzeri görülmedik derinlik ve

genişlikte yaşanan bu hızlı değişim ve dönüşümlerin bir sonucu olarak dünya genelinde komünist, sosyalist ve sosyal demokrat partiler, sendikalar, yığın örgütleri eski güç ve etkinliklerini yitirdi. Üretimden günlük yaşantımıza kadar hayatın her alanında kullanılan akıllı makineler, dijital cihazlar olmazsa olmazımız oldu. Farklı türden yeni bir sınıf sistemi oluşmaya başladı.

Günümüzde üretim süreçlerini bilgisayarlaşma yönünde teşvik etme ve yüksek teknolojiyle donatma projesi olarak kabul edilen *Endüstri 4.0*, dördüncü sanayi devrimini ifade etmektedir. Klaus Schwab, kitabında Dördüncü Sanayi Devrimi'nin nasıl bir şey olduğunu daha geniş anlamıyla anlatmaktadır:

“Benim dördüncü sanayi devrimi olarak gördüğüm şey ölçeği, kapsamı ve karmaşıklığı bakımından insanlığın daha önce yaşadıklarının hiçbirine benzemiyor.

Bu yeni devrimin hızını ve genişliğini henüz tam olarak kavrayamıyoruz. Milyarlarca insanın mobil cihazlara bağlanmasının, eşi görülmedik miktarda işlem gücünün, depolama yeteneklerinin ve bilgi erişiminin ortaya çıkmasının sağlayacağı sınırsız imkânları düşünün. Ya da yapay zekâ (YZ), robotik, nesnelerin interneti (Nİ), özerk taşıtlar, 3D yazıcılar, nanoteknoloji, biyoteknoloji, malzeme bilimi, enerji depolama ve kuantum bilgiişlem gibi yeni teknolojik atılımların çok çeşitli alanlarda şaşırtıcı şekillerde iç içe geçmesini düşünün. Bugün bu inovasyonların³¹ çoğu henüz emekleme aşamasındadır, ancak fiziksel, dijital ve biyolojik dünyalarda teknolojiler iç içe geçip birbirilerini güçlendirerek yol aldıkça gelişmelerinde bir sıçrama noktasına yaklaşıyorlar.” (s.9) “Bu devrim doğrusal

31- Toplumsal, kültürel ve yönetsel ortamlarda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması-M. Üzülmaz

değil üstel bir hızla geliyor. ...‘biz kimiz’ sorusunu da değiştiriyor... Bir bütün olarak toplumda sistemlerin bütünsel dönüşümünü içeriyor.” (s.11)

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci ve İkinci Sanayi Devrimleri’ni gerçekleştiremediği için ne üretimi makineleştirebildi, ne seri üretimi gerçekleştirebildi ve ne de burjuvazi ve işçi sınıfını tarih sahnesine çıkarabildi (sadece savaşta Almanya’nın safında yer aldı!). Bunları yapamayınca da dibe vurdu, parçalanıp dağıldı. Cumhuriyet yönetiminin kurucu kadrosu iyi kötü Birinci ve İkinci Sanayi Devrimi’ni gerçekleştirmeye çalıştı, ama gerçek anlamda başaramadı. Başaramayınca da iktidardan uzaklaşmak zorunda kaldı. Sonrasında iktidara gelenler Üçüncü Sanayi Devrimi ürünlerinin çok iyi tüketicileri oldular. Bu, tam da Üçüncü Sanayi Devrimi’ni gerçekleştiren ülkelerin aradığı bir şeydi.

Bugün dünyanın gelişmiş ülkeleri Dördüncü Sanayi Devrimi’ni bir an önce gerçekleştirip meyvelerini toplayabilmek için bütün hünelerlerini seferber etmiş vaziyette çalışıyor. Ama Türkiye’nin bu büyük değişim ve dönüşümü gerçekleştirmesi çok zor. Bilim insanları, aydınlar, yazarlar, sanatçılar susturulursa, cezaevlerine tıklırsa ya da yurtdışına çıkmaya zorlanırsa bilgi nasıl serpilip gelişecek, bilimsel gelişme nasıl gerçekleşecektir. Düşünce ve ifade özgürlüğü olmadan Dördüncü Sanayi Devrimi’ni gerçekleştirmemiz mümkün mü, değil. Dördüncü Sanayi Devrimi’ni, değişim ve dönüşümü eğer gerçekten istiyorsak önceliğimiz herkes için demokrasi olmalıdır. Karanlıkta çiçek açmaz!

Dijital cihazlar kullanıcılara zaman ve mesafe ötesi ilişkiler kurmaya ve bu ilişkileri çoğu kez sürdürmeye imkân sağlıyor, ama aynı zamanda mikro ölçekte bireyin, makro ölçekte toplumun attığı her adım dijital cihazlar

marifetiyle anbean ilgililerce kayıt altına alınıyor, izleniyor. Y. Noah Harari'nin deyişiyile "Her birimiz her yeri kaplayan sayısız örümcek ağına yakalanmış vaziyetteyiz." ABD ve Türkiye'den vereceğim iki örnek gelinen aşamanın nasıl bir vaziyet aldığını çok iyi göstermektedir:

Birincisi, Pentagon (ABD), New York'taki TWOSENSE. AI şirketiyle tasarladıkları yeni yapay zekâ algoritması, çalışanlarının kullandıkları geçiş kartı uygulamasının yerini alacak ve bu sistem sayesinde çalışanların kimliklerini, ses tonlarını ve nasıl hareket ettiklerini; nasıl yürüdüğü, işe nasıl gelip gittiği ve iş yerindeki serbest zamanlarını nasıl geçirdiği gibi davranışlarını sürekli olarak gözlemleyebilecek.³²

İkincisi, İçişleri Bakanlığı, 1 Kasım 2002 tarihinde uygulamaya koyduğu "tüm Ahval-i Şahsiye bilgilerini elektronik ortama aktaran ve Ahval-i Şahsiye bilgilerinde meydana gelen her tür değişikliğin ülkenin her tarafına dağılmış 970 merkezden anlık güncellenmesini ve bir ağ üzerinden güvenle paylaşımını sağlayan" *MERNİS Projesi*, yani *TC Kimlik Numarası* sisteminin getirilmesi ile birlikte vatandaşlarının iç organlarına kadar haritasına sahip oldu. Belki zaten sahipti ama geliştirdi ve kendisi için bilgiye ulaşımı kolaylaştırdı. Mesela eczacılık sektöründe uygulanmaya başlanan *Karekod/ İlaç Takip Sistemi*'nin (İTS), -ki dünyada ilk olarak Türkiye'de uygulanmakta olduğu söylenmektedir hastalara veya eczacılara ne kadar fayda getirdiği tartışılabilir ancak Sağlık Bakanlığı bugün bir tuşa bastığında hangi eczanede hangi ilaçlar var, eczanenin ne kadar stoğu var, kime hangi dakika hangi ilaçtan ne kadar satıyor, hangi doktorun reçetesi hangi eczaneye gidiyor, doktor hangi hastaya hangi ilacı yazıyor veya hangi ilaçtan bir ayda kaç kutu yazılmış gibi bilgilere anında ulaşabiliyor.

Bankacılık sektörünün de keza benzer bir sisteme geçmesiyle, yine bankacılıkla ilgili tüm veriler bir merkezden izlenebilmektedir. Yani her gün o kadar çok bilgi ve o kadar çok veri giriliyor ki dijital sisteme, insanlar bu verilerin kim tarafından ve ne için kullanılacağını düşünmeden edemiyor. “Güvenliğimizin” tehdit altında olduğu gerekçesiyle bu verilerin toplanması “özgürlüğümüzü” tehdit etmiyor mu peki? Güvenlik ile özgürlük arasındaki bu denge doğru kurulabilecek mi? Tüm bu veriler devletin ve sermayenin, yani gücünün elini daha çok güçlendirmekten başka ne işe yarıyor? Örneğin şu soruya elle tutulabilir bir cevap verebilsek, belki de bu konuda daha iyimser olabilirdik: Madem bu kadar veri toplanıyor, o zaman neden bütün sağlık bilgilerimiz bir kart üzerine kodlanarak; yeni bir ilaca başladığımızda hâlihazırda kullanmış olduğumuz ilaçlarla etkileşimi konusunda bizi uyarmıyor veya hastalandığımızda, tahlil yaptırdığımızda ya da çekap yaptırdığımızda her seferinde güncellenip bu veriler koordineli bir biçimde kullanılarak tedavi sürecinin düzenlenmesinde kullanılmıyor veya bir kaza geçirdiğimizde, acil bir durumda tedavinin sağlıklı bir şekilde yapılması için kullanılmıyor?

Teknolojik devrimi ve onun çok yönlü etkisini, kapsamını ve hızını esastan bir düşünsek iyi olur. Dünya sermayesine yön veren Klaus Schwab bile; “Bu kadar büyük vaatler ve potansiyel tehlikeler içeren bir başka dönem yaşanmadığını” (s.10) söylüyor. Ve her şeyin belirleyicisi ve tek danışma merci dijital cihazlar, yapay zekâ olacaksa eğer; “Çeşitliliğimizin ve demokrasinin kaynağı olan bireyselliğimizi dijital çağda nasıl koruyacağız?” (s.112) diye kaygısıyla birlikte sorma ihtiyacını hissediyor.

Bu sorunun yanıtı şimdilik yok, ama Leylâ Erbil’in dediği şey gerçekleşiyor gibi; “Hız, insanla bilginin, insanla insanın arasını açıyor.” Bizim benimseyip benimsemememize,

onayımıza bakmadan teknoloji ilerliyor. Ayrıca bu teknolojik ilerlemenin çok önemli başka bir yanı daha var. İnsanın insanla konuşmasının yerini makinelerin alması, insanların dijital cihazları tıbbi operasyonlar sonucu bedenlerinde taşımaya başlaması, insan embriyosunun DNA'sının değiştirilmesi, insanların daha iyi olması için belli özelliklere sahip ve özgül hastalıklara dirençli tasarım bebeklerin olasılığı, insanların dijital cihazlarla sevdiği insanlardan daha çok vakit geçirmesi, insanları dijital cihazları ceplerinde, ellerinde, koltukaltlarında, yataklarının başucunda taşıması, rüyalarında cihazları görmesi, insanların sevişmelerinde bile robotları tercih eder duruma gelme isteminin zuhur etmesi bir anlamda “Tanrım beni baştan yarat” yakarışının farklı bir boyutta yavaş yavaş gerçekleşmesi olarak düşünebiliriz!

Söylemek istediğim, Araf'tayız. Aynen Klaus Schwab'ın dedi gibi; “sonuçlara baktığımızda, meçhul bir bölgede, daha önce yaşadıklarımıza hiç benzemeyen bir insan dönüşümünün şafağında” (s.111) bulunuyoruz. Kaçarı yok, sonucu ne olur bilemiyorum ama dijital teknolojik cihazlarla birlikteliğimiz dünden çok daha fazla olacak!

BİLİMKURGU SADECE BİLİMKURGU DEĞİLDİR

Ergani’de yaşlı bir annem var. Zorunlu olmadıkça hiçbir çocuğunun evinde kalmıyor. Kendi evinde olmak ona huzur veriyor, “kapım kapanmasın” diyor. Böyle olunca da çocuklarından müsait olan gidip yanında kalıyor. Bu nedenle, Eylül-Ekim aylarında bir aya yakın yanında kaldım.

Annemin yanındayken komşularından birinin ineğinin hasta olduğunu öğrendim. Anneme ineğin hastalığını sorduğumda; “İnek şen ve cinsel teninden sıvı gelince boğaya gelme (çiftleşme) dönemine girdiği düşünülerek veteriner çağırıyorlar. Veteriner yeni mezun, acemi biri olduğu için hayvanın hamile olduğunu anlamıyor ve hamile ineğe iğne vuruyor. İğne vurulduğundan bir hafta sonra hayvan karnında taşıdığı bir karış boyunda olan yavrusunu düşürüyor” açıklamasında bulundu.

Bu açıklama beni tatmin etmediği için yeniden sordum: “Anne, hamile ineğe ne iğnesi vurmuşlar?” diye. Annem; “Oğlum, inekler artık dışarı çıkartılmıyor, güneş yüzü görmüyor, boğa yüzü görmüyor. Boğayla öyle bildiğin çiftleşmeler artık hiç olmuyor. Rahme tüp yerleştiriyorlar. Hamile olan ineğe tüp yerleştirilince inek hastalanıp yavrusunu düşürüyor” diyerek deneyimli bir hayvan yetiştiricisi olarak açıklamasını sonlandırdı.

Bu “boğa yüzü görmeme” ve “rahime tüp yerleştirme” olayı benim hem ilgimi çekti hem de biraz düşündürdü. Bir tanıdıktan konuya ilişkin bilgiler edindim. Bu bilgilere göre sperm (tohum) vajinadan enjeksiyonla ineğin rahmine püskürtülüyor. İnek sahipleri önceden ineklerin cinsine göre: Örneğin; süt için Montofon-Esmer, et için Holstein-Siyah Alaca, hem et hem süt için ise Simental-Sarı Alaca

gibi özellik ve cinslerine göre, ineklerin fotoğraflarına bakarak sperm (tohum) siparişi veriyorlar. Bu duyduklarımı bilimkurgunun gerçek yaşamda hayat bulması, bariz bir şekilde pratikte varlığını sürdürüyor oluşu olarak düşündüm. Demek ki, bilimkurgu sadece bilimkurgu değilmiş, yaşamı yeniden kurgulamakmış.

Bugün hayvanlara uygulanan bu yöntemin, yarın insanlarda uygulanacak bir yaşam biçimi olmayacağını kim söyleyebilir? “Yapay dölleme”, “tüp bebek”, “kiralık anne” gibi kavram ve uygulamalar günlük yaşantımıza girmiş bulunmaktadır zaten. Gelecekte kadınla erkek cinsel temasta bulunmadan sperm bankalarından aradıkları özelliklere sahip alacakları spermlerle kadınlar kendilerini dölleyecekler gibi. Erkeklerin ise nasıl çocuk sahibi olacakları şimdilik belirsiz. Ama belki de daha genel bir uygulamayla ten, saç, göz rengi, boy, kilo özellikleri, erkek mi kız mı şeklinde cinsiyeti, atletik bir bedene mi yoksa derya küpü bir akla mı sahip olma gibi özellikler bir liste halinde belirlenerek bir eşya ya da ürün seçer gibi kataloglara bakarak insanlar *Kuluçka İmalathaneleri*’nden siparişle çocuk temin edecekler. Böyle bir durumun gerçekleşmesi durumunda, cinsel birleşme ve sevginin ne olduğunu yaşamadıkları için cinsel birleşmenin çiçeklenip meyveye dönüşümü olan çocuklar bir nesne gibi sahiplenilecek. Anne ve babalar, çocukları kendi neslini devam ettiren canlarının bir parçası olarak değil, değerli bir varlık ya da nesne olarak göreceklidir.

Ergani’deyken -tesadüf bu ya- annemin bana ineklerin “boğalarla öyle bildiğin çiftleşmeler de artık hiç olmuyor” dediği günlerde elimde Kanadalı yazar Margaret Atwood’un ütopya ve ütopya karşılığını birleştirerek üstopya adını verdiği tarzda 1985 yılında yazdığı *Damızlık Kızın Öyküsü* adlı romanını okuyordum. Romanda sevgi ve aşk olmaksızın devletin yüce çıkarları gereği doğurgan kadın-

lar anlatılıyor. Adını *İncil*'den alan Gilead adında bir ülkede totaliter hiyerarşik bir yönetimin işbaşında olduğu, “zehirli bir çevre nedeniyle” doğurganlığın azaldığı ve nüfusta çok fazla bir azalmanın meydana gelişinden dolayı “hayatta kalabilecek çocuk doğurabilme kapasitesine” sahip olan kadınlar milli bir servet, kaynak olarak görülüyor. Doğurma özelliğe sahip kızlar/kadınlar ailelerinden koparılıp sıkı bir eğitimin ardından ıslah edilerek “ortak bir amaç uğruna” yönetimden sorumlu yüksek rütbeli Komutanların emrine “damızlık” olarak sunuluyor. Bu “yürüyen rahimler”, “üretken kadınlar” yalnızca üreme amaçlı kullanılıyor. Dış görünümüne önem verilmiyor, fındık misali dış kabuğun hiçbir önemi yoktur, lazım olan içtir, çocuk doğurma organı rahimleridir. İstenen şey “karınları burnunda”, “yükli” olmalarıdır. Cinsel ilişki “görev gereği”dir. İtaat etmeyenler, itiraz edenler, disiplinsiz davrananlar, isyan edenler “siyah minibüsler”le alınıp götürülür, onlardan bir daha haber alınmıyor. Aşk, sevgi, tutku, arzu gibi kelimeler dillerinden ve yaşantılarından çıkarılmıştır. “Her kadından yeteneğine göre, her erkeğe ihtiyacına göre” temel slogandır.

Yazar romanında kadınları işlevlerine göre çeşitli giysi türlerine göre kategorilere ayırmaktadır: Mavi giysili Komutan Eşleri, kırmızı giysili Damızlık Kızlar, donuk yeşil giysili kısır ya da yaşı geçmiş hizmet gören Marthalar, çizgili giysili hiyerarşinin en altında kalan fakir erkeklerin karıları Ekonokadınlar ve siyah giysili Dul kadınlar. Bunların dışında kalanlar Gayri-kadın olarak kolonilere ağır işlerde çalışmaya gönderiliyor ya da gemilere bindirilip okyanusun derin sularında balıklara yem ediliyor. Erkeklerin durumu da kadınlardan çok farklı değil, doğurma özellikleri olmadıkları için ancak Komutan ve Komutan Eşlerine çocuk doğurtmanın dışında kalan işlerde hizmet sunmaktadırlar. Muhafızların bir kısmı polislik görevini yaparken bir kıs-

mı da Komutanların hizmetinde çalışır, gençler genellikle Melek adıyla asker olarak cepheye ölüme gönderilir. Muhafızların ve Meleklerin kadınlarla birlikte olmaları yasaktır. Komutanlığa terfileri olunca ya da izin aldıklarında ancak bu hayalleri gerçekleştirir. Kadınlarla birlikte olmak ve çocuk doğurtmak Komutanlara mahsus bir olaydır.

Margaret Atwood'un romanında çocukların dünyaya gelişinde doğurgan kadınlar rol oynar. Aldous Huxley'in 1932 yılında yazdığı ütopya karşıtı, yani distopik kurgu romanı *Cesur Yeni Dünya*'da ise çocuklar bir kadın tarafından değil, *Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi*'nde dünyaya merhaba der. Çocukların özelliklerini de otoritenin temsilcileri belirler. Romanda, *Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi*'nde üretilen ve toplumsal istikrarın temel güvencesi olan şartlandırmayı uykuda eğitimle sağlayan, herkesin mutlu, herkesin çalışır ve herkesin eğlenir ve de "*Herkes Herkes İçindir*" olduğu güzel bir "*Yeni Dünya*" anlatılır. Kuluçkada fabrikasyon şeklinde seri üretilen insanlar görevlendirilecekleri işlere göre üretilir. İnsanlar: Çok akıllı, üstün insanlar, yöneticiler Alfa; Orta düzeyde akıl ve yönetim özelliği olanlar, ara kademedeki elemanları Beta; Akla çok az gereksinimi olanlar, işçiler Gama; akla azıcık gereksinimi olanlar, tarım işçileri Delta ve zekâdan yoksun olanlar, riskli ağır işlerde çalışanlar Epsilonlar şeklinde beş farklı kategoride sınıflandırılır. "*Cemaat, Özdeşlik, İstikrar*" temel sloganıdır.

Bu romanların bizlere bir şeyler anlattığına inanmaktayım. Derim ki, bu işin nereye varacağını bir düşünelim. Kadın erkek bedenini, erkek kadın bedenini tanımadan sipariş üzerine çocuk sahibi olacak. Erkek kadın bedeninin narin yumuşak tenine dokunmayacak, koklamayacak, okşamayacak, sevişmeyecek ve aşka, sevgiye dair sözcükleri telaffuz etmeyecek. Kadın erkeğin kollarında olmayacak, bedenine sarılmayacak, koklayıp okşamayacak, sevişmeyecek ve

romantik ya da erotik sözcükleri arzuyla fısıldamayacak. Her iki cins cinsel hazın doyumuna varamayacak. Böylesi bir dünya arzu ettiğimiz dünya olamaz! Teknoloji, üzerinde herhangi bir kontrol olmayan dışsal bir kuvvetmişçesine sürekli gelişmektedir; dünyayı ve onunla ilişkilerimizi yeniden tanımlamaya zorluyor bizleri. Bu gelişmeleri ya doğal karşılayıp ayak uyduracağız ya da tepki gösterip beddua edeceğiz. Beddualarımızın bir işe yarayacağını pek düşünmüyorum, cin şişeden çıkmıştır geri dönüşü yok. “Zihnin yarattığı kelepçeler”den kurtulmak lazım, tamam, ama ben yine de Gabriel Garcia Marquez’le aynı düşüncedeyim:

“İnsan aşktan vazgeçerse yaşlanır.”

KAHVELER TEK BAŞINA İÇİLDİĞİ İÇİN TADI YOK

“Artık yalnızca sese sığınıyoruz

Işıklı geceye.

Kime gideceğiz,

Hangi sözle anlatacağız acıyı,

Hangi dilde bağışlanmayı dileyeceğiz?

Bize saf bir başlangıç gerekli

Kelimelerin gün doğumunda”

-Bejan Matur

İnanılması zor ve sonuçları hiç de iyi olmayan günler yaşıyoruz. Koronavirüs denilen küçücük bir şey esir aldı hepimizi. Yaşantımızı sil baştan değiştirdi. Çaresizce, yaşamla ölüm arasında kısıtlanmış bir vaziyette evlerimize kapandık. Bilim kurgu atmosferini andıran şehrin boş sokaklarıyla evlerimizin çoğu şimdi bir kabuktan ibaret, böcekler gibi koruyucu kabuklarımıza çekildik.

Zayıf ve çaresiziz. Yaslarımızı bile tutamıyoruz. Dokunmaya, sarılmaya, tenin sıcaklığına hasret kaldık. Duaların yerini “ne olacak” bekleyişi aldı. En gelişkin cihazları uzayın derinliğine gönderenler, Mars’a yolculuğu tasarlayanlar, her şeye sahip olunca her şeye hâkim olacaklarını düşünenler, küçücük bir virüsün yayılması karşısında şimdi çaresiz.

Hastalık ve ölümün geometrik artışta olduğu böylesi zor günlerde zorluklar hep birlikte aşılması gerekirken, kendini bilmez bencil kindar kafalardan ne yazık ki hâlâ çatlak sesler çıkıyor. İnfaz yasasında etnik ve siyasi düşünce ayrımı yapılmasının yanında, muhalefet virüs olarak

tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü gibi kurumlar, bazı devletler, farklı uluslara mensup insanlar karalanıp suçlanıyor ve mevcut duvarlara yeni duvarlar ekleniyor; tüm duvarların hep birlikte küresel bir saçmalık olduğunu bilmelerine rağmen. Ama Covid 19 sınır, etnik köken ve sosyal statü tanımıyor. Örülen tüm duvarları aşılıyor, hava gibi yayılıp her yere ve her kese dokunuyor.

Burada yaman bir çelişki var. Virüsün yayılımı küresel, önlemler ulusal sınırlar dâhilinde. Herkes evinin içini temizlesin deniliyor, peki evlerimizin önü ne olacak? Kafalar karışık. Mühendis bir arkadaşımın gönderdiği bir mesajda yazdığı gibi:

“Ülke ters düz oldu... Sağcılar cami kapattı, solcular sıkıyönetim istiyor, sofiler alkol peşinde...”

Dünyamız uzun süredir ilk defa bu denli bir küresel boyutta çaresizlik, hastalık ve ölümle karşı karşıya kaldı. Bilim insanları ve yetkililerin “evde kal” açıklamalarına uyarak evlerimize kapandık; bekliyoruz. Yapılacak çok fazla bir şey yok. Kendimizi, özellikle de akıl sağlığımızı korumalı ve hayatı kucaklamalıyız. Tanıdıklara, çevremizde bulunan insanlara yardımcı olup moral vermeliyiz. Derin acılar yaşasak da bu günlerin mutlaka geçeceğine inanmalıyız. Yaşayacağımız daha güzel günlerimiz ve biriktireceğimiz çok güzel anılarımız olacak. İnanın, o günler hiç de uzak değil. Yapmamız gereken şey yaşamın anlamını yeniden düşünüp hırs ve nefisimizi terbiye ederek doğanın sesine birazcık kulak vermektir.

Sanat eleştirmeni, yazar John Berger *Portreler* adlı kitabında Juan Muñoz (1953-2001) hakkında yazdığı yazısında hayali olarak Nazım Hikmet’le mektuplaşır. Bu mektuplarından birinde, her ne kadar farklı bir bağlamda söylemiş olsa da, sanki bugün bizlere seslenmektedir:

“Tarih baştan başa gerçekleşmesi beklenen, yitirilen ve yeniden yeşeren ümitlerden ibaret. Ve yeni ümitler yeni kuramlara yol açıyor. Ama büyük kalabalıklar için, cesaret ve sevgiden başka hiçbir şeyi ya da pek az şeyi olanlar için, ümidin algılanışı farklıdır. Bu durumda ümit dişlerini geçirdiğin bir şeydir. Unutma bunu. Gerçekçi ol. Ümit dişlerin arasındayken yorgunluk vız gelir, ihtiyacın olduğunda direnme gücü bulursun; bu güç sayesinde olmadık yerde bağırılmayacağını, asla yakarmamak gerektiğini bilirsin. Ümidi dişleriyle yakalamış genç bir kızın ya da delikanlının kardeşliği saygı uyandırır. Gerçek hayatta ümit beslemeyenler yalnızlığa mahkûmdur. Acınmaktan başka bir şey gelmez ellerinden. Ve geceyi kazasız belasız atlatıp yeni bir günü hayal ederken dişlerin arasındaki bu ümitlerin taze ya da yıpranmış olması önemli değildir. Bir kahve içsek mi?”³³

şimdi kahveler tek başına içildiği için biraz tadı yok, bu zor günleri bir atlatalım, tadına doyum olmaz güzelim kahveleri ben yapacağım. Söz.

BİLİMİN SEYRİ, PARADİGMALAR VE COVID-19

İnsan benliğinin zihinsel, duygusal ve manevi bir yapıya sahip olduğunu düşünüyorum. Devlet dâhil tüm örgütler (şirketler, vakıflar, sendikalar, dernekler, siyasi oluşumlar) insanları örgütledikleri için onların da insanlar gibi (bazen akıl tutulması yaşasalar da) zihinsel, duygusal ve manevi yanları vardır diyebiliriz. Bir örgütün zihinsel yanı, onu genel düşünme süreçlerinden, uyguladığı somut kurallardan, öncelikleri belirleme ve amaçlara ulaşmada kullandığı akıl yürütmeden oluşur.

Daha önce de bir yazımda yazdım³⁴. Biraz tekrar olacak ama yazmalıyım. Çünkü mevzu çok önemli. Batı kültürü, daha çok da Descartesci Sistem her zaman nesneleri küçük kutular içinde birbirinden ayırma eğiliminde olmuştur. Bu, eski Yunan'daki atomculuğa kadar gider. Ama aynı zamanda buna eşlik eden, eşit ölçüde bir başka Batılı eğilim daha vardır; bu da aklı ya da ruhu bedenden ya da manevi alanı fiziksel olandan ayırma eğilimidir. Gerek eski Yunan, gerekse Hristiyan Kilisesi böylesi bir ikiliği öğretmişlerdir. On yedinci yüzyılda René Descartes'in; "Bir aklım olduğunu biliyorum ve bir bedenim olduğunu biliyorum. Ve her ikisinin tamamen birbirlerinden ayrı olduğunu biliyorum. Ben kendi aklımım. Benim bir bedenim var" sözleri bu yaklaşıma modern bir katkı sağlamanın yanında, çok iyi bir örnektir aynı zamanda. Isaac Newton, bu ayrımı yeni fiziğin temeli olarak almış ve zihinsel ya da psikolojik her şeyi evrene ilişkin yeni fiziksel yasaların dışında tutmuştur. Newton'un fiziğinin yol açtığı ve bugün çoğumuzun düşüncesine hâlâ egemen olan "mekanikçi kültür", Newtoncu makine kate-

34- "Bilim, Paradigma, Değişim ve Örgütler" başlıklı yazım, 18.07. 2008.

gorilerini insanlara ve insan örgütlerine uygulamayı kabul ettirmiştir.

Sigmund Freud, ruha hükmeden “yasa ve dinamikleri” araştırmış ve insan davranışının bütünüyle böylesi yasalar ve bunların erken yaşlardaki etkileşimleri tarafından belirlendiğini ifade etmiştir. Adam Smith, piyasa ekonomisine yol gösteren “yasa ve ilkeleri” araştırmış ve bunlara dayanarak pazardaki davranışları öngörebileceğimizi ve kontrol edebileceğimizi öne sürmüştür. Karl Marx, kapitalizmin ekonomi politığının analizini yaparak “Kapital” ve “Artı değer” oluşumu üzerine tezler geliştirip “sosyalizme geçişin” kaçınılmaz olduğunu varsaymıştır. Mühendis Frederick Taylor, yönetim teorisinde, her örgütün temelde yatan “yasa ve ilkelerle” sınırlı olduğunda ısrar etmiş ve örgütlerdeki insanların bu yasalara göre davrandığını savunmuştur. Kısaca, bilgisayar kültürümüzün dilinde söylersek her şey programlanmıştır.

Yasa, öngörü, varsayım, kontrol, program... Bu kavramlar Newtoncu fiziğin ve “mekanik kültürün” sözlüğünü oluşturan kavramlardır. Ve yine bu kavramlar aynı zamanda Newtoncu yönetim düşüncesinin kilit sözcükleridir. Esaslarını bu kavramların oluşturduğu düşünce ve yönetim anlayışı çok farklı bir şekilde her şeyi yeniden şekillendirip hızlandırdı ve bunun bir sonucu olarak modern gelişme alabildiğine hızlı bir gelişme gösterdi. Kazananı ve hasadı toplayanı da kapitalistler oldu: Bütün dünya sahiplenildi. Toplumlara büyük devletler, büyük ordular, büyük kentler, büyük meydanlar, büyük binalar, büyük fabrikalar, büyük makinalar, büyük örgütler ve türlü türlü akıl almaz baskılar dayatıldı. İnsan yaşamı pazarlık konusu yapıp kişiliksizleştirilmek istendi. Franz Kafka, bu nedenle devasa büyüklükler ve baskılar karşısında şaşkına dönen ve de ayakaltında ezilecek kadar küçülen roman

kahramanını kabuklu bir böceğe dönüştürdü. Çünkü 1900 ilâ 1914 yılları arasında “bu yeni pazarlığı tüm dehşetiyle kavrayan yalnızca Kafka oldu: Bu öyle bir pazarlıktı ki insan, geçimini sağlamaya karşılık varlığının kale alınması hakkından vazgeçiyordu. O zamana kadar insanlığın yarattığı hiçbir tanrı, böylesi bir cezayı verme gücüne sahip olmamıştı.” (s 75) “Kafka’nın bir yazar olarak o denli önemli ve korkutucu olmasının nedeni nevrozlu olması değil, yüz elli yıl sonra onun da peygambervari bir tanığa dönüşmesidir.”³⁵

Bu yönetim anlayışı sonunda geldiği nokta itibariyle artık günün dünyasını açıklama ve örgütlerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaya, zorlanmaya başlayınca gelişmelerin de zorlamasıyla Newtoncu düşüncenin yerini bu defa Kuantumcu düşünce aldı. Newtoncu düşünce seri düşünmenin, mantıksal, akılcı, kurala bağlı düşünmenin bir patlamasıydı. Kuantumcu düşünce ise daha yüksek bir sıçrayış anlamına gelir.

Kuantum sıçrayış terimi günlük dilimize Kuantum fiziği terminolojisinden girmiştir. Bu sadece büyük bir sıçrama değil, aynı zamanda bir tür gerçeklikten bir başka tür gerçekliğe (sanal bir âleme) sıçramadır ve bu her alanda, anladığımız ve yönetebildiğimiz bir dünyadan ilk bakışta hiçbir şeyin bir anlam taşımadığı bir dünyaya sıçrama anlamına gelir. Bu, temel stratejilerin yeniden düşünülmesini, çok değer biçilen ve çok önem verilen varsayımların değiştirilmesini gerektiren sıçramadır. Bu, bilinmeyene doğru bir sıçrayıştır ve en önemlisi bir paradigma değişimidir. Tabi paradigmalar değişince doğal olarak kazananlar değişir. Bu değişimin kazananı da neoliberaler ve “turbo kapitalistler” oldu.

35- John Berger, *Picasso’nun Başarısı ve Başarısızlığı*, Metis, s.136

Bilim, ilahi bir yaratıcıdan daha gerçekçi ve ikna edici bir açıklama sunarak sürekli ilerledi. Yirminci yüzyılın yeni bilimi de acılar ve yanılgılar pahasına da olsa büyük bir sıçrayış gerçekleştirdi. Ama ne olduysa, küçücük bir virüs, COVID-19 beklenmedik, bilimkurgudan çok daha tuhaf ve ürkütücü bir şekilde her şeyi altüst etti. Küresel bir çağda, dünya çapında ülkeler bir bir sınırlarını kapadı. İnsanlar evlerine hapsedildi. Her yerde korku, endişe, çaresizlik hâkim oldu. Ölüm ve hasta sayıları her geçen gün artar oldu. Bir tek cümleyle şunu çok net söyleyebiliriz: Son 300 yılda bilimin üstel artışı sonucu oluşturulup büyütülen Sistem birden kilitlendi; insana ve doğaya yatırım yapılmayınca sanki cezalandırıldı. Şimdi çıkış yolu aranıyor. Almanya Kalkınma Bakanı Gerd Müller, yaptığı bir açıklamada, koronavirüs krizini “İnsanlığa, doğa ve çevre ile daha farklı bir ilişki içine girmesi için bir alarm sinyali” olduğunu ve “turbo kapitalizmin sona ermesi gerektiğini” söyledi.³⁶ TÜSİAD Başkanı Simone Kaslowski ise, koronavirüsün “hızlı küreselleşme” döneminden kalan bazı dengesiz durumları düzeltmek için bir fırsat olacağını öne sürdü.³⁷

Bazı bilim insanlarının söylediğine göre Kuantum dalgalanmaları (Alman fizikçi Werner Heisenberg’in bir kuramı olan) *Belirsizlik İlkesi*’nin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer böyleyse, o zaman bu kuramın gereği olarak Kuantum paradigmasında doğa karmaşık, kaotik ve kesintisiz olmak zorunda; geleceğimiz ise muğlak, öngörülmez ve sürprizlerle dolu olacaktır.

36- Haber ajansları, 3.05.2020

37- Bloomberg HT, 07.05.2020

EVLERDE YAPILAN RAKILARA RAKI DİYEİLİR MİYİZ?

Kronovirüs günlerinin hayatımıza getirdiği bir değişiklik de, evlerde rakı yapma işinin çok ileri boyutlara ulaşması oldu. Son yıllarda her tür alkollü içkiye yüksek oranda yapılan zamlar sonucu evlerde rakı yapımının yaygınlaşması; yazılı, görsel medyada bu konuya sıkça yer verilmesi, sosyal medyada rakı yapım tariflerine yer verilmesi evlerde rakı yapımına değinmeme neden oldu.

Çok eskiden, 1978-1979 yıllarında iki yıl gibi çok kısa bir dönem Diyarbakır Tekel İcki (Rakı) Fabrikasında Kimya Mühendisi olarak çalıştım. Fabrika o zaman Dağkapı'dan Fiskaya'ya giden cadde üzerindeydi. Ben fabrikanın tek mühendisiydim ve 11 kısmın şefiydim. Yaklaşık 300 işçi çalışıyordu. Fabrika vardiya halinde çalışmasına rağmen yoğun talep olması nedeniyle siparişler zor karşılanıyordu. Fabrikada çalışanların çoğu bal tutan parmak yalar misali, yasak olmasına karşın taslarla, kadehlerle sek ya da sulandırılmış rakı içerdi. Paydos zili çaldığında da elbiselerinden, bedenlerinden anason kokusunu yayarak

ıkış kapısından sallana sallana kahvenin ya da evlerinin yolunu tutarlardı. O günlere ait güzel anılarım var.

Kimya Mühendisi olmam ve rakı fabrikasında çalışmam nedeniyle birkaç yıldır dost meclislerinde “Abi evde rakı yapıyor musun ya da rakı nasıl yapılır” sorularına sıkça muhatap oluyordum, son bir yıldır tanıdıklar ya da tanıdıkların tanıdıkları telefonla, e-postayla rakı yapım tarifleri istemeye başladı. Bir Kimya Mühendisi olarak şunu net söyleyebilirim: Evde yapılan rakılar bizim bildiğimiz Rakı değildir ve olamaz. Neden mi, anlatayım.

Benim alıştığım dönemde Rakı Fabrikası 1930’lardan kalma bir üretim teknolojisi ve anlayışıyla çalışıyordu. Kuru zm Antep Tarih’ten, şişeler Mersin Cam Sanayi’nden, anason Ege bölgesinden, ispiroto (tarımsal etil alkol ya da melas) Elazığ’dan gelirdi. İş akım şemasına göre bir anlatımla; kuru zmler önce kıyma makinalarında kıyılır ve içerisine sıcak su ilave edilerek oluşan şerbet mayalanma kuyularına gönderilirdi. (Rakamlarda yanılabilirim, çünkü aradan çok uzun bir zaman geçti.) mayalanan şerbet yaklaşık üç hafta sonra fermentasyona uğrayıp çıkan karbondioksit gazı havaya, zmn küspesi kanala, geriye kalan etil alkol ve su karışımı damıtıma gönderilirdi. Elde edilen alkole *Suma* derdik. Sonra suma pompa yardımıyla bakır rakı kazanlarına gönderilirdi. Bakır kazanlara belirlenmiş oranda çuvallardan anason tohumları eklenirdi. Suma/etil alkol anason esansını, yani yağını absorbe edince (zmseyince) damıtılarak meşe fiılara gönderilirdi. Burada içimi ve hazmı kolaylaştırmak için 1000 litreye 6-7 kg beyaz toz şeker, 2-3 kg toz halinde yemek sodası katılırdı. Meşe fiılara gönderilip sıcakken %12, soğuduktan sonra da %12 oranında Elazığ’dan gelen ispiroto dediğimiz tarımsal melas katılırdı. Rakı meşe fiılarda dinlendirilip zaman zaman da karıştırıcılar çalıştırılarak karıştırılırdı. En az 3 hafta rakı

meşe fıçılarında bekletilirdi. Fıçının yapıldığı meşe ağacının gözeneklerinden füzeli yağlar dışarı sızarak fıçı tahtası beyazlaşırdı, fıçı içindeki rakı böylece güzelleşirdi. Elde edilen rakının alkol derecesi yaklaşık 90 derece olduğu için hesaplama sonucu su katılıp seyreltilerek teorik olarak 45 dereceye düşürülürdü. Sonra fiziksel ve kimyasal kontroller yapılarak filtrelerden geçirilip şişelemeye gönderilirdi. Şimdi zaman ve zamana bağlı olarak üretim teknolojileri ve anlayış elbette değişti. Ama işin esası değişmedi. İşin esası da şu:

Önce rakının tanım ve özelliklerinden başlayalım. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan *Türk Gıda Kodeksi Distile Alkollü İçkiler Tebliği* (Tebliğ No: 2005/11) bu konuda bize yardımcı olabilir. Tebliğ'in 6. Maddesine göre: "Rakı; yalnızca suma veya tarımsal kökenli etil alkol ile karıştırılmış sumanın, 5 000 litre veya daha küçük hacimli geleneksel bakır imbiklerde, anason tohumu ile ikinci kez distile edilmesi ile üretilen alkollü içkidir". Ve:

"Rakının;

+ Üretiminde ikinci kez distilasyona alınan toplam alkolün en az %65'i suma olmalıdır.

+ Hazırlanmasında rafine beyaz şeker kullanılmalı, şeker miktarı ürün litresinde en fazla 10 gram olmalıdır.

+ Uçucu madde içeriği, hacmen %100 alkolün hektolitresinde 100 grama eşit veya daha fazla olmalıdır.

+ Metil alkol içeriği, hacmen %100 alkolün hektolitresinde 150 gramdan fazla olmamalıdır.

+ Anason tohumdan gelen uçucu yağın anetol miktarı, ürünün litresinde en az 800 miligram olmalıdır.

+ Hacmen alkol miktarı en az %40 olmalıdır.

+ Dolum öncesi en az bir ay dinlendirilmelidir.”

Gelelim evlerde yapılan rakılara. Evde yapılan rakılar tarımsal etil alkolle yapılmaktadır. Tarımsal etil alkol şeker pancarı, buğday ve mısırdan elde edilmektedir. Yurt dışından da şeker kamışı menşeli tarımsal etil alkol ithal edilmektedir. *Türk Gıda Kodeksi Distile Alkollü İçkiler Tebliği* bir tablo sunarak (rakam ve kimyasal kavramlara girmek istemediğim için tabloyu buraya almadım) tarımsal etil alkolün özelliğini belirlemiş ve tanımını yapmıştır: “tabloda tanımlanan özellikleri taşıyan ve tarımsal ürünlerin alkol fermantasyonundan sonra distile edilmesiyle elde edilen distile alkollü içkiler hariç, etil alkolü ifade eder” demektedir.

Şimdi yazı başlığındaki sorumuza dönebiliriz. Yukardaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi bir içkinin rakı sayılabilmesi için “en az %65’inin suma olması” gerekir. Oysa evlerde yapılan rakı tarımsal etil alkol üzüm harici tarımsal ürünlerden elde edilmektedir. Tamamı bu tür alkolden oluşan bir içkiye rakı demek ne kadar doğrudur, bilmiyorum. Bildiğim; bu rakı değil başka bir tür içkidir ve buna ancak “Çakma Rakı” diyebiliriz. Marketlerden ya da başka yerlerden temin edilen alkolün içine sentetik anason yağı/esansı katılarak şipşak elde edilen bu içki rakı harici bir içkidir. Önemli bir nokta da evde yapılan rakılarda kullanılan alkol *Türk Gıda Kodeksi Distile Alkollü İçkiler Tebliği*’ne göre üretilmiş tarımsal etil alkol ise sağlık açısından bir sorun yaratmaz, ama alkol güvenli yerlerden temin edilmediğinde metil alkol karışımı olabilme durumundan dolayı sağlık açısından risk taşıma durumu oluşturabilir. Ayrıca alkolün içine konulan sentetik anason yağı petrokimya kökenli gliserin olduğundan dolayı uzun vadede sağlık sorunlarına neden de olabilir.

İnsanlar neden içki içer?

Birincisi, sarhoş olmak için; ikincisi, yaşama neşe ve renk katmak için.

Sarhoş olmak için içenlere bir diyeceğim yok. Onlar gerçek yaşamdan kopmak, dertleri unutmak, sanal bir dünyada yaşamak; ruhlarını, duygularını, sevgi ve nefretlerini, bedenlerini bir anlığına olsa da alkolün etkisiyle dondurmak veya daha doğru bir tanımlamayla uyutmak isterler. Yaşama neşe ve renk katmak isteyenler ise, hakiki içkiyle birlikte güzel yemekler tatmak, kadınlı erkekli dostlarıyla çokça muhabbet etmek ve azıcık da kafayı bulmak için içerler. Efkâr dağıtmak, günün yorgunluğunu atıp dinlenmek, sinirlerini yatıştırmak için insan bazen yalnızken de içebilir. Yalnız, tek başına içerken, en iyisi ölçüyü kaçırmadan hafif bir müzik eşliğinde ya anılarda yolculuğa çıkılmalı ya da geleceğe dair düşler kurulmalıdır. İçki, uygun koşullarda ölçülü içildiğinde bellekteki fırtınaları çoğaltmaya ya da dindirmeye yarar.

Saygılarımla.

HİÇBİR ŞEY GERÇEKLER KADAR ACI DEĞİLDİR

Bir COVID-19 virüsü çıktı dünyanın feleği şaştı. Peki, bir toplumun tüm fertleri bir gün bir salgın hastalık yüzünden birer birer kör olmaya başlarsa ne olur, nasıl bir yaşamla karşı karşıya kalınır?

Bu ve benzeri ürkütücü sorulara verilecek yanıtları ve daha fazlasını *KÖRLÜK*³⁸ romanını okuduğumuzda bulabiliriz.

Romanı José Saramago kaleme almış. Saramago, 1922-2010 tarihleri arasında yaşamış Portekizli bir yazar. Din konusunda görüşleri ülkesinde sansürlenince Kanarya adalarına yerleşip yaşamaya başlamış. 1969'dan ölümüne kadar Portekiz Komünist Partisi'nin üyesi olmuştur. 1998 Nobel Edebiyat Ödülü'nü almış olan yazar çok önemli eserlere imza atmış biridir. Bu eserlerden en etkileyici olanı 1995 yılında yazdığı *KÖRLÜK* romanıdır. Roman, 2008 yılında *Blindness* ismiyle sinemaya da uyarlanmış ve 2008 Cannes Film Festivali'nin açılış filmi olarak seçilmiştir (Film internet ortamında izlenebilir). Yazar sonradan *KÖRLÜK* romanının devamı diyebileceğimiz *GÖRMEK* isimli romanı yazmıştır.

Saramago, romanda kendisi anlatıcı olduğundan bazen ara yere girerek gerçeğe gerçek dışını, hayal ve alegoriyi harmanlayıp sözcüklerin ve insan davranışlarının zıddıyla birlikte diyalektik sentezini metaforlar ve insana dair müt-hiş bir gözlemlerle anlatarak bizleri düşünsel anlamda düşünmeye davet etmekle kalmayıp ödev olarak önümüze de koyuyor. Sanki bütün hünerini bu eserinde toplamış yazar.

38- José Saramago, *KÖRLÜK*, Çev. Işık Ergüden, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017, İstanbul, 331 sayfa.

Anlatılanlar çok rahatsız edici. 1982-1984 yılları arasında İstanbul Gayrettepe ve Diyarbakır Kurtoglu Kışlası'nda gö-zaltında 2 aya yakın kan, irin, gözyaşı ve kirin tüm dokularına sindiği birer mikrop yuvası olan göz bağıcı denilen bez parçasıyla gözlerimin bağlı, bütün bedenimin kirler içinde, acımasız bitlerin kanımı emdiği o azap günlerini ve Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi'nde açlığı, susuzluğu, boklu hücreleri, işkenceleri yaşayan biri olmama rağmen romanı okurken bazen zorlandım ve bir tuhaf oldum.

Zaten hayatta hep tuhafıklar olmaktadır. Romanın anlatımında da bu tuhafıkların izlerini görmekteyiz. Kentte her şey normal akışında devam ederken inanılmaz bir şey olur. Kentte kırmızı trafik ışığını bekleyen bir taksinin sürücüsü hiçbir ön belirti göstermeden birden her şeyi bembeyaz görmeye başlar. Yoğun bir beyazlık tamamen gözlerini kaplar. Nesneleri, şekilleri, renkleri hiçbir şeyi göremez olur. “Kör oldum” diye derdini anlatmaya çalışır. Sonrasında bu sinsi beyaz körlük salgını tüm insanlara musallat olur ve geometrik bir artışla kente yayılır. Her gören göz görmeyen göze baktığında virüs bulaşır, aynı gün kör olur.

Devlet, körlerin bir kısmını eski bir tımarhane binasında toplayıp karantinaya alır. Toplumdan tecrit eder. Yeraltı/ karanlıklar dünyasının kapısını, yani cehennem kapısını yer altı tanrısı olarak bilinen Hades ve ona bekçilik eden üç başlı köpeği Kerberos³⁹ bekler ya, körlerin toplandığı toplama kampından çıkış ya da kaçışları önlemek için de “güvenlikçiler” çevresinde nöbet tutar. Körlerin toplandığı bu cehennemin girişi vardır ama çıkışı yoktur. Sadece belli aralıklarla yapılan anonslarla kurallara uyulması, uyulmaması durumunda ise cezalandırılacakları hatırlatılır.

39- Zebani de diye biliriz

Tecrit, kural ve cezalar pek bir işe yaramaz, beyaz felaket tüm hızıyla yayılmaya devam eder. Kent, körler kenti olur. Devletin, ordu ve polis teşkilatının, hastanelerin, kilisenin, Kızılhaç'ın, belediyenin, yardım kuruluşlarının çaresiz kalmasını bir tarafa bırakalım, bunlar ve benzeri kurumlar paramparça olur. Arabalar, metrolar, uçaklar oldukları yerde hareketsiz kalır ve tümü metal yığınınına dönüşür. Fabrikalar, bankalar, süpermarketler, lokantalar, bakkallar bir bir kapanır ve ardından da körler tarafından talan edilir. Artık ne elektrik vardır, ne de su ve metan/bütan gazı. Her yer pislik içindedir. Çöp ve atıklar, dışkı ve leşler adım attırmaz körlerle, her tarafa iğrenç kötü kokularını yayar. Kaos hüküm sürer. Aileler dağılır. Herkes kendi başının çaresine bakmaya çalışır. Açlık ve hayatta kalma güdüsü vahşi bir kısır döngüye dönüşür. En büyük acıyı da kadınlar çeker.

Yer ve zaman insanın gerçekliğini oluşturur. Beyaz felaket sonucu herkesin kör olduğu bir yerde bundan sonra zaman ve mekân nasıl belirlenecek? Mideler nasıl doycak? Bedenler nasıl örtünecek? İnsanlar neyle, nasıl temizlenecek?

Hiçbir şey gerçekler kadar acı değildir. İnsan insanın kurdu olur. İnsanların gözleri görürken yaratmış olduğu aile, namus, vicdan, merhamet, hürmet, yardımlaşma, paylaşım gibi tüm değerler körlükle birlikte yok olur. Bu umutsuz koşullarda insana dair son umut kırıntısını beyaz körlüğe yakanmayan bir kadın üstlenir. Körlüğe, körlüğün yarattığı sorunlara ve kötü körlere karşı çevresine topladığı bir avuç gönüllüyü, daha doğrusu birlikte olmak zorunda kalmış olduğu körleri örgütleyerek muazzam bir dayanışma ve direniş örneği sergilenir.

Dayanışma ve örgütlenme hep birlikte hayatta kalmanın bir yolunu bulmak, adım adım hayatı yeniden örerek insanca yaşanacak günlere daha fazla yaklaşmak içindir.

Bir toplumda bakıp da görmeyenlerin, duyup da işitmeyenlerin sayısal çokluğu artış gösterdiğinde karanlık (otoriter rejimler) hüküm sürer. Karanlık aynı zamanda yer altını/kara toprağı, yani ölümü işaret eder.

Nereye gittiğimizi bilmememiz için kör olmaya gerek yok.

DÖNEMİN MARAZİ BELİRTİLERİ

“Hayatımı aydınlatan ve zaman içinde bana hayatı neşeyle karşılama cesareti veren ideallerim Hakikat, İyilik ve Güzellik’tir. Benzer düşünenlerin desteğinin yanı sıra, bilim ve sanatın asla ulaşamayacak olan hedeflerine ulaşma gayreti olmadan hayat bomboş ve anlamsız olurdu. İnsanların mülkiyet, gösteriş ve lüks gibi sıradan hedeflerini her zaman aşağılık buldum.”

“İncelikli fikirler ve soylu davranışları ancak büyük ve sağlam karakterler üretebilir. Para yalnızca bencillığe hitap eder ve sahiplerini karşı konulmaz bir şekilde suiistimal etmeye kıskırtır.”

“İnsan doğanın verdikleriyle yetinmesini bilmeli. Fakat bir de zamanın ruhu diye adlandırılan, belli bir neslin kafa yapısını, tavrını şekillendiren ve bir kişiden diğerine geçerek tüm toplumun ruh halini belirleyen bir şey vardır. Hepimiz bu ruhu dönüştürmek için üzerimize düşen küçük görevi yerine getirmek zorundayız.”

“Bu nedenle bence, insanlara yapılacak en büyük hizmet, kendilerini yücelten şeylerle uğraşmalarını sağlamak ve böylece dolaylı olarak kendilerini zenginleştirmelerini mümkün kılmaktır. Bu görev büyük ölçüde önemli sanatçılara ve daha az bir payla da bilim insanlarına düşer. Elbette insanı yücelten ve onun doğasını zenginleştiren şey, bilimsel araştırmaların ürünleri değil, entelektüel bir eseri yaratıcı ve sezgisel bir şekilde anlama gayretidir.”

“Çünkü toplumdan edindiğimiz fiziksel, ruhsal ve ahlaki her türlü değerli şey, bize nesiller önce yaşamış olan yaratıcı kişilerden miras kaldı. Ateşin kullanılması, yenilebilir

bitkilerin yetiştirilmesi ve buhar makinesi hep bireyler tarafından keşfedilmiştir.”

“Yalnızca bireyler düşünebilir ve yalnızca onlar toplumun ahlaki standart olarak benimseyeceği yeni değerler yaratabilir. Nasıl ki bireyin kişiliği toplumdan beslenmeden gelişmezse, toplumun gelişimi de yaratıcı, özgür düşünen ve hüküm veren kişilikler olmadan mümkün olmayacaktır.”

“Demokrasiyi, yani her insanın bir birey olarak saygı görmesi ve hiç kimsenin put haline getirilmemesini, politik idealim olarak benimsiyorum.”

“Emir altındaki kahramanlık, duyarsız vahşet ve vatanseverlik adıyla yürütülen bulaşıcı pespayelik... Bunlardan o kadar nefret ediyorum ki! Savaş bana göre kötü niyetli ve alçakça bir şey. Bu rezilliğin bir parçası olmaksızın küçük parçalara doğranmış olmayı tercih ederim.”

“Politikadaki sorun ise yalnızca liderlik vasfı taşıyanların yokluğu değil, vatandaşların adalet ve onur bağımsızlığına karşı inançlarının önemli ölçüde azalmış olmasıdır. Böyle bir bağımsızlık anlayışını temel alan demokratik, parlamenter sistem pek çok yerde sarsılmış, insan haysiyeti ve bireysel haklara olan inanç eskisi kadar kuvvetli olmadığı için ortaya çıkan diktatörler hoşgörüsüyle karşılanmıştır. Koyun sürüsüne benzeyen kitleler gazeteler aracılığıyla o kadar kolay kışkırtılabilir ki, iki hafta içinde bazı kesimlerin beş para etmeyen amaçları uğruna üniformalarını kuşanıp taşkın bir öfkeyle öldürmeye ve öldürülmeye hazır hale gelebilirler. Bana göre zorunlu askerlik, uygarlığa zarar veren ve bireysel haysiyeti ayaklar altına alan bir zaafın en yüz kızartıcı belirtilerinden biridir. Uygarlığımızın erken söneceğine dair kehanette bulunanlar açısından hiç kıtlık çekmememize şaşırmamak gerekir. Ben bu karamsarlardan

biri değilim, daha iyi günlerin yaklaşmakta olduğuna inanıyorum.”

“Geleceğin tarihçilerinin bu dönemin marazi belirtilerini, yükselmeyi hedefleyen insanlığın aşırı hızlı ilerleme nedeniyle tutulduğu bir çocukluk hastalığı olarak açıklamasını temenni ediyoruz.” (s. 18-19, 22-23, 36.)

Yukarda açıklanan düşünceler bana ait değil, “aklın kardeşliğini” savunan ve çağının vicdanını temsil eden sevimli bir bilim insanımıza, *Görelilik Kuramı* ile fizikte devrim yapmış olan Albert Einstein’a aittir. Alıntılar, Albert Einstein’ın kaleme aldığı felsefi ve siyasi yazılarından derlenen *Benim Gözümden Dünya*⁴⁰ adlı kitapta yer almaktadır.

Anılan kitabı okuyunca, Albert Einstein’ın çok iyi bir bilim insanı oluşunun yanında felsefi ve siyasi yanının da bir o kadar olduğunun bilinmesi isteğiyle yukarıdaki alıntıları paylaşma isteği oluştu bende. Paylaşıyorum...

40- Albert Einstein, *Benim Gözümden Dünya*, ( ev. Demet Evrenosağlı), Alfa Yayınları, 2019 İstanbul.

SIRADAN KÜÇÜK İNSANLAR...

Devir ve zaman değişince kişiler de değişmeye başladı. Düne kadar aramızda “sağlıklı” olarak görünen kimi “arkadaşlar”, ruh ve bedenlerini kimi bedeller karşılığında sattılar. Üzülüyorum, ama bunu çok da fazla yadırgamıyor ve hayretle karşılamıyorum. Çünkü bu, tarihte/ insan yaşamında hep böyle olmuştur.

Böylesi basit, sıradan, küçük insanların ortak özellikleri olduğuna inanırım. Bu insanlar:

Kendini çok önemser. Durgun bir ırmakta sanki zarafetle yüzen bir su yılanı doğallığında salınır. Hünerini göstermek için önüne çıkan her fırsatı değerlendirir. Uygun ortamı bulduğunda da hindi gibi kabarıp. Kendi yaptıklarına kendi hayran kalır: Eşeğin kendi kulağını sevmesi gibi...

Sürekli konuşur, çokbilmiş gibi davranır. Ama kendine ait bir düşüncesi olmaz. Geçmişini inkâr ederek “sahibinin sesi” olur. Ağasının, beyinin, liderinin söylediklerini tekrarlar ya da yalaklık için üstlerinin duymak istediklerini söyler. “İnsanların susma becerileri de konuşma becerileri kadar iyi olsaydı, daha mutlu bir dünyada yaşırdık”⁴¹ özdeyişi kendisini hiç ırgalamaz.

Ekşi üzüm taktiği uygular. Kendini ağırdan satmak için sürekli hata bulucu ve değer düşürücü tutum içinde olur. Örneğin, “güzel bir kadının kusursuz olmayan bir yanına dikkat çekecektir. Bir odaya girdiğinde gözleri, odadaki diğer eşyalara uymayan bir renge ya da mobilya parçasına takılacaktır. Başka türlü güzel olan bir konuşma biçiminde bir özür yakalayacaktır.”⁴²

41- Spinoza, Yaşamak Dediğimiz Şey, Zeplin Kitap, s. 15.

42- Karen Horney, Ruhsal Çatışmalarımız, Öteki Yayınları, s.186.

Kendinden tiksindir. Sürekli yaptığı kötü şeyleri düşünür ve düşündükçe de düşündükleri ruhunu esir alır. “Kaçmakla insan dış tehlikeden kurtulabilir, ama, iç tehlikeden kaçmaya çalışmak zor iştir.”⁴³ Kurtulmanın çaresini, başkalarını karalama ve küçümsemeye çalışmada görür. Başkalarını küçük düşürme, karalama kendisi için bir zorunluluk olur.

Soğukkanlıdır. Murdar, bin bir yüzü vardır. Her kılığa girer. Takla üstüne takla atmada mahirdir. Çıkarı için hiç kimsenin gözünün yaşına bakmaz; akrabasını, arkadaşını, yoldaşını yarı yolda bırakır. Bu tiplere karşı çok önceden bir bilge bizleri uyarmıştır: Dikkat! “Sadece soğukkanlı hayvanlar zehirlidir.”⁴⁴

Asla, hiçbir zaman kendisi değildir. Şahsiyetsizdir, özgüven yoksunudur. O, sadece çobanı olan bir sürünün bir kuludur/ferdidir. Güç, otorite her zaman, her yerde onu çok rahatlıkla kullanabilir. Umutsuzluk duygusuyla tepki vermesi, saldırmaması normaldir. Çünkü kendi zayıflığını, zaafını görmez/ görmek istemez.

Gücsüz karşısında aslandır, güçlü karşısında kuyruğunu bacakları arasında tutup korkudan titreyen bir ittir. Hep iki ateş arasındadır. Gücün, otoritenin buyruklarını, isteklerini yerine getirmemeden korkar. Gücün, otoritenin buyruklarını yerine getirdiğinde ise korkaklığından dolayı kendisinden nefret eder. Bu tipler tek olduklarında pısırik kedi, grup olduklarında ise yırtıcı kurt gibidir.

Aşağılık duygusu taşır. Ne görüldüğü gibi olan ne de olduğu gibi görünen biridir. Bu sürecin temelinde ise, özdeşleşme denilen bir şey, yani esas Ben’in yabancı bir Ben’in kimliğine girmesi olayı yatar. Bu nedenle acı çekerler. “Eğer başkaları da kendisi kadar yenik düşer ve aşağılanırsa,

43- Freud, *Psikanaliz Üzerine*, Say Yayınları, s.105

44- Arthur Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine AFORİZMALAR*, TİB Yayınları, s. 186.

kendi acıları öylesine diner ki, artık kendisini acı çeken tek insan olarak algılamaz.”⁴⁵

Bunlar, kendine ve başkalarına yabancılaşma, umutsuzluk duygusu, derin bir tedirginlik ve insan ilişkilerindeki kaçıştan aleni nefrete kadar uzanan düşmanca bir ruh hali içinde olur. İnsanlara dostça duygular beslemesi mümkün değildir. Hastadır. Aşağılanmanın dipsiz çukurunda yuvarlanmış biridir. İki karşıt kutup arasında gidip gelir. Doktorlar, ruhsal-bedensel hastalıkların temelde kişilik çatışmalarının dışı vurumu olduğunu söyler.

Sonuç: Zaman kötü. Rüzgâr ters yönden esiyor. Ölçü yok: Yalan gerçek, eğri doğru diye sunuluyor. Dört koldan kuşatma var. Birey ve toplum olarak ruh ve beden sağlığını korumak, hastalıklı davranışlardan uzak durmak ve hayal kırıklığı yaşamamak için, bence, her zaman olduğu gibi bilgelere kulak vermede yarar vardır:

“Zamanın etkisi ve şeylerin değişebilirliği sürekli göz önünde bulundurulmalı ve şu anda olup biten her şeyin derhal tam tersi hayal edilmelidir; demek ki, mutlulukta mutsuzluk, dostlukta düşmanlık, güzel havada kötü hava, sevgide nefret, güvende ve açıklıkta ihanet ve pişmanlık ve bunların tersi de, sürekli canlı bir biçimde göz önüne getirilmelidir. Bu bize dünya bilgeliğinin kalıcı bir kaynağını ve sürekli temkinli olup, kolay kolay aldatılmamamızı sağlayacaktır. (...) Akıllı kişi görünüşteki kararlılığa aldanmaz ve değişimin bundan sonra olacağı yönü de önceden görür.”⁴⁶

45- Karen Horney, s.185.

46- Arthur Schopenhauer, s. 190.

KAPİTALİZMİN MUTASYONU, YENİLGİMİZ VE YENİDEN DÜŞÜNMEK

“İnsanoğlunun saygın ve haysiyetli bir yaşam mücadelesi yok edilemez; insanoğlunun özgürlük ve eşitlik düşü ruhlarından atılamaz.”

-Mehmet Uzun

Eskiden Marksizm-Leninizm’e inanan biriydim. Marx’ın düşüncelerinin Lenin pratiğinde Sovyetler’de hayat bulmuş hâlini savunuyordum. İnanmak ve savunmakla da kalmayıp, bu düşüncenin gerçekleşmesi için karınca kararınca mücadele ettim. İnandığımız bu düşüncüyü maddi güce dönüştüremedik ne yazık ki; teori, pratikte karşılığını bulmadı. Hayal ettiğimiz “herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre” özgürce yaşayacağı “sınıfsız bir toplum” kurma vaadini gerçekleştirmeyi ne benim mensubu olduğum siyasi hareket ne de başka siyasi hareketler gerçekleştirebildi. Sadece Türkiye’de değil, dünyadaki mevcut sosyalist/komünist hareketlerin hiçbiri bunu gerçek anlamıyla gerçekleştiremedi.

Başarısız oluşumuzun elbette ki birçok nedeni var. “Tek düşünce”, “tek parti”, “tek lider” başat sebep gibi gözükse de, sorunun esas kaynağının inandığımız kuramın, yani Marksizm-Leninizm’in zaman içinde aşınması, günümüzün ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte olmayışıdır. Kuram yetersiz olunca pratik çuvalladı.

“Bilimsel” Marksist kurama göre toplumlar, kategorik olarak birbirinden öyle çok ayrılmasalar, iç içe geçmiş olsalar da genel olarak İlkel, Kölecî, Feodal ve Kapitalist toplum aşamalarından geçecektir. Sonrasında kapitalist toplumda üretici güçlerin gelişmesi sonucu üretim ilişkileri

de değişecek ve Komünist topluma geçilecektir. Bu geçiş gerçekleşmedi. Neden?

Kapitalist toplumdan komünist topluma geçilmeyişinin nedenleri ile ilgili dünyanın her yerinde çok şey yazıldı, çok şey söylendi. Bunların içinde benim ilgimi çekenler bazı düşünürlerin kapitalizmin her çıkmaza girdiğinde (komünizme geçmeden) mutasyon geçirerek kendini yeni koşullara göre yeniden uyarladığını, örgütlediğini ve iktidarını sürdürdüğünü belirten düşünceleri olmuştur.

Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından komünizmin ilk bildirgesi olan *Komünist Manifesto* 21 şubat 1848 yılında yayınlandı. Aradan 170 yıldan fazla bir zaman geçti ve bu süre içinde dünya çok değişti. Artık eski sol kavram ve düşüncelerin maddi temeli kalmadığı gibi, bir yere (sosyalizme/komünizme) gidilmediği de çok net görüldü. Geleceğe dair küresel ölçekte bir hikâyemizin, bir ütopyamızın olabilmesi için yeni kavramlarla yeni şeyler söylemek gerekir. Bu, tarihin getirip önümüze koyduğu teorik ve pratik sorunları ayıklayarak yıkıntılar arasından Marksizm-Leninizm'in temiz gerçek özünü ortaya çıkarmakla değil, günümüz dünyasını anlayıp ona uygun düşebilecek farklı şeyler söylemekle olmalıdır. Günümüz puslu atmosferinde zor olsa da bu, yumurta küfesini sırtında taşıyan bizler yeniden düşünerek bugüne ve geleceğe dair yeni şeyler söylemekle yükümlüyüz. Yeni şeyler söylemek için de bu konularda yazılanları, çizilenleri imkânlarımız ölçüsünde takip edip söylenenleri analitik bir yaklaşımla akıl süzgecinden geçirmeliyiz.

Günümüzde günlük kısır politikaların sesli ve görüntülü olarak çok fazla gözümüze sokulması, aklımızı ve duygularımızı fazlasıyla meşgul etmesi nedeniyle maalesef yeni düşüncelerden çok azımızın haberi olmaktadır.

Örneğin, bu yazıyı yazmama vesile olan Byung-Chul Han'ın ismini ne duymuştum ne de kitaplarından haberim vardı. Tesadüfen öğrendim. Kitaplarını okuduktan sonra yeni düşünce üretenlerden biri olduğunu çok geç öğrenmiş oldum.

Byung-Chul Han Güney Koreli bir düşünür ve akademisyen. Almanya'da yaşıyor. "Günümüz toplumuna dair derinlikli çözümleme ve eleştirileriyle" tanınıyor. Yayımlanmış birçok kitabı var. Kitaplarında bugünümüzü anlamaya, yarın hakkında politikalar üretmemizde bizlere yardımcı olabilecek yeni şeyleri çalışmalarına temel almış. "Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri"ni anlattığı *Psikopolitika*⁴⁷ kitabında yer alan "Özgürlüğün Krizi" başlıklı yazısından bazı tespitlerini konumuzla alakalı olması nedeniyle paylaşmak istiyorum:

"Marx'ın düşündüğünün aksine üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişki komünist bir devrimle ortadan kalkmaz. Bu çelişki çözümsüzdür. Tam da bu içsel daimi çelişkiden ötürü kapitalizm geleceğe kaçır. Böylece de endüstriyel kapitalizm, bir kesintiyle komünizme geçecek yerde mutasyon geçirmiş ve postendüstriyel, gayri maddi üretim tarzına sahip neoliberalizm ve finans kapitalizmine dönüşmüştür." (s.14)

"Kapitalizmin mutasyon geçirmiş biçimi olan neoliberalizm işçiyi bir girişimci haline getirir. Başkası tarafından sömürülen işçi sınıfını komünizm değil neoliberalizm ortadan kaldırır. Bugün herkes kendi şirketinin kendini sömüren işçisidir. Herkes birey olarak hem efendi hem köledir. Sınıf mücadelesi de insanın kendisiyle iç savaşı haline dönüşür." (s.15)

"Proletarya-burjuvazi ayrımı günümüzde artık geçersiz-

dir. Kelime anlamı olarak proletarya çocuklarından başka bir şeye sahip olmayan kişi demektir. Tek öz-üretimi biyolojik üreymeyle sınırlıdır. Günümüzdeyse herkesin, kendini özgürce tasarlayan bir proje olarak, sınırsız bir öz-üretim imkânına sahip olduğu yanılısaması yaygınlaştırılmaktadır. Bugün ‘proletarya diktatörlüğü’ yapısal olarak imkânsızdır. Herkes sermayenin diktatörlüğü altındadır.” (s.15)

“Neoliberal rejim, bütün ‘sınıflar’ı içine alan bir şekilde, yabancı bir gücün sömürsünü kendini sömürmeye dönüştürür. Bu sınıfsız öz-sömürü Marx’a tamamen yabancıdır. Sömürenlerle sömürülenler arasındaki farka dayanan toplumsal devrimi imkânsız kılan da budur. Kendini sömüren performans öznesinin yalnızlaşmasının sonucu olarak, ortak eyleme girişebilecek siyasi bir Biz oluşmaz.” (s.16)

“Bugün dijital psikopolitika çağına doğru gidiyoruz. Bu siyaset pasif gözetlemeden aktif yönlendirmeye doğru ilerliyor. Bu da bizi özgürlüğün yeni bir krizine itiyor. Artık bizzat özgür iradedir bundan etkilenen. Big Data (Büyük Veri) toplumsal iletişimin dinamiklerine ilişkin kapsamlı bilgi edinmeye olanak sağlayan çok etkili bir psikopolitik araçtır. Bu bilgi, insan ruhuna nüfus etme ve onu düşünce öncesi düzeyde etkilemeyi mümkün kılan bir iktidar bilgisidir.” (s.21)

Byung-Chul Han’ın düşünceleri böyle. Tespitlerine katılmayabiliriz, ama en azından üzerinde düşünülecek ve tartışılacak önemli yeni şeyler söylediğine inanıyorum. Yarının dünyasını anlamaya ve çözüm üretmeye çalışanlara, kafa yoranlara bazı ipuçları verebilir yazdıkları.

Yenilgi sonrası rüzgâr tersten esmeye başlayınca neoliberalizmin bazı konuşmacı ve kalemşörleri belirsiz bu süreçte bir bayram havasında “her şey bitti”, “tarihin sonu”

geldi diye palavra atıp duruyor, ama inanmamızı gerektirecek kanıtları yok. Tamam, kapitalizmden komünizme geçilmedi, dahası mevzileri yitirdik ve yenildik. Ama bu tarihin sonu olamaz ki, mücadele kalınan yerden farklı bir boyutta devam ediyor. Bu nedenle, bizler, yolun yolcuları olarak menzili unutmadan sil baştan her şeyi yeniden düşünmek zorundayız. Mendebur Trumpzadelere eyvallah diyecek hâlimiz yok. Dünyada haksızlık, adaletsizlik, sevgisizlik, akıl ve vicdana aykırı savaş, Kürt halkının mağduriyeti, sömürü, baskı, işsizlik, göç, şiddet, çevre ve iklim değişikliği sorunu, kadın cinayetleri... yoğunlaşarak devam ediyor. Teknolojik gelişme farklı bir boyutta kanatlanmış uçuyor, teknolojinin kendisi çok güçlü bir şekilde her şeyi yeniden düzenliyor ya da değiştiriyor ve uyum gösteremeyen her şeyi bir tarafa itiyor: Köklü bir biçimde hayatı dönüştürüyor. Yetmedi, küçücük Covid-19 virüsü koca dünyayı sallamaya devam ediyor ve altta kalanın da canı çıkıyor. Böylesi can sıkıcı, öngörülmez bir dönemde insanların insanca yaşayacağı günler çok uzaklardaymış gibi görünüyor olsa da, yeniden düşünerek küresel çapta hayallerimizi gerçekleştirmenin ortaklaşa bir yolunu mutlaka bulmalıyız.

Başka şansımız yok!

DÜŞÜNMENİN DÜŞÜNÜLMESİ

Geçtiğimiz hafta *Dünya Felsefe Günü* kutlandı.

UNESCO, felsefenin önemine dikkat çekmek için 2002 yılında her yıl Kasım ayının üçüncü Perşembe gününü *Dünya Felsefe Günü* olarak kabul etti. O tarihten beri her yıl dünyanın çeşitli merkezlerinde felsefe günü kutlanmaktadır.

Türkiye’de felsefe günü kutlamaları yapıldığına dair bir şey duymadım, yazılmış bir iki yazının dışında bir şey görmedim. Bu durumu felsefi fukaralığımızın bir göstergesi olarak görebilir miyiz, bilmiyorum.

Felsefe kavramlarla düşünmedir; bir sepet dolusu laf yapmadır.

Bu laflar tabi “laf olsun torba dolsun” diye sepetlerde toplanmaz, tümü akıl süzgecinden geçirilerek sepete doldurulur. Bundan dolayı sepette yanlış da olsa gereksiz laf çok az bulunur.

Çok eski zamanlardan beri dâhiler, düşünürler aralıksız biçimde felsefeyle uğraşıp durmuşlardır. Neden? Evreni, dünyayı, doğayı, insanların yaşam ve davranışlarını, cisimleri, cisimlerin hareketlerini ve hareket aralıklarını açıklamak için. Bu çalışanlara Aristoteles’i, Platon’u, Epikuros’u, Farabi’yi, İbn Rüşd’ü, Kant’ı, Descartes’i, Hegel’i, Marx’ı, Heisenberg’i örnek verebiliriz.

Zaten felsefe çok eskiden bütün bilimlerin merkeziydi/kendisiydi, sonradan sosyal bilimler ve fen bilimleri diye iki dala ayrıldı ve daha sonra bunlar da kendi arasında ayrıştılar: Matematik, fizik, kimya, tıp, tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji gibi...

Felsefe olmadan bilim olmaz; felsefe spekülâtif bilgi yolu ile olmuş ve olacak olanları anlamaya çalışmaktır: Düşünmenin düşünülmesidir.

İnsanlar felsefeyle düşünür tarihle yargılar.

Diyalektik düşünce yönteminin kurucusu Hegel, arzusun sınırlı, düşüncenin sınırsız olduğunu söyler.⁴⁸

Düşüncenin sınırsız oluşundan dolayı; düşünürler, bilim insanları, siyaset bilimciler, ekonomistler, siyasetçiler ve daha birçok unvan sahibi -düşüncelerine katılalım veya katılmayalım- pek çok şey söylerler. Bazen de gülünecek şeylerle veya “sahibinin sesi” olarak saçmaladıkları da olur.

Sınırsız düşünceler içerisinde, çok iddialı bazı düşünürlerin öne sürdükleri toplumsal ve siyasal düşüncelerin/programların gerçekleşmemesinin nedeni, “zamanın bunların doğru ve iyi bildikleri şeylere değer vermemesidir.” (s.107)

Şayet böyleyse, zamanın “doğru ve iyi bildiği” şeyleri nasıl bileceğiz? Zamanın ruhunu nasıl anlayacağız?

Bunun tek yolu felsefi düşünüp doğru sorular sormadan geçer: Soruları doğru sordüğümüzda doğru yanıtlar alırız.

Örneğin, *Dünya Felsefe Günü* nedeniyle Esra Çiftçi'nin *Artı Gerçek* web sitesinde sunduğu “*Doğa Öcünü Alır' İfadesi Engels'e Aittir*” başlıklı dosyada (18.11.2021), Dicle Üniversitesi Öğretim Üyesi Fatih Kök'ün sorduğu soruları bizler de kendimize sorabiliriz:

“Dünyadaki bu gelir adaletsizliği ve emek sömürüsü nasıl bitebilir? Halklar nasıl oluyor da dünyanın gözü önünde hala savaştırılabilir? Mars'a gitme hayalleri kurduğumuz bir çağda yüz binlerce insan nasıl oluyor da açlıktan

48- G. W. F. Hegel, *Tarihte Akıl*, Kabalacı Yayınevi, s.112

ölebiliyor? Biz felsefeciler neden hala ‘beyazların’ sorduğu soruları moda biliyoruz. Aklın ve vicdanın kusması gereken bir çağda...”

Ve istersek bu sorulara çok daha güncel olanları da ekleyebiliriz:

İnsanımız neden düşünmekten korkup, kaçıyor ya da kolayca, ezbere/pratiğe yöneliyor? Yeni nesil olarak adlandırılan (Z) kuşağının felsefeye ilgisi nedir? Bu kuşak baş döndürücü teknolojiden başını kaldırıp, zaman ayırıp felsefe okuyor mu?

Sorulacak soru çok. Felsefe rehberimiz olduğunda sorulan sorulara doğru yanıtlar verebiliriz.

“Günler devlet alacağı, yıllar bir kadehcik buzlu rakı” gibi geçse de, bizler felsefeyle ilgilenmeye, dünya ve hayat hakkında düşünmeye devam edelim, düşünölmeyecek olanları düşünelim.

Lafınız ve gülümsemeniz bol, felsefeniz çok olsun.

DEMOKRATİK TARTIŞMA KÜLTÜRÜNE DAİR

Dünya kritik bir süreçten geçiyor. Dijital teknolojik gelişime hayatımızı, yaşam biçimimizi, düşüncelerimizi derinden etkiliyor. Ukrayna-Rusya savaşı siyasetten yeni bir “soğuk savaş”ı başlattı ve dünya genelinde demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması raftan indirildi ve şimdi tüm devletler güvenlik ve savunma gerekçesiyle silahlanmaya başladı. Türkiye’de muhalif siyasi oluşumlar hak, hukuk, adalet ve demokratik normlara dönüş için bir arayış içinde. Türkiye’de ve Ortadoğu’da Kürtlerin hak arayışları ise devam ediyor. İran, Irak, Suriye’de çatışma ve huzursuzluk da hız kesmeden tırmanıyor.

Böylesi kritik bir süreçte kardeşim Ali Haydar Üzülmez’le telefonda nasıl bir tutum ve yaklaşım içinde olmalıyız diye uzun bir sohbetimiz oldu. Bir gün sonra da kendisinden bir mektup aldım. Mektubunu paylaşıyorum:

“Sevgili Müslüm Ağabey,

27 Mart 2022 Pazar akşamı WhatsApp’tan görüntülü yaptığımız sohbette, günlük konuların dışında özellikle “insanlarımız kişi ve olay tartışmalarının dışına çıkamıyor, genellikle suçlayıcı ve aşağılayıcı bir dil kullanıyorlar. Bu tutumun hoş olmadığı gibi bizi ve toplumu da bir yere götürmeyeceği” konusunda mutabık kalmıştık.

Uzun bir dönemdir kendi adıma bunu kırmak için çaba gösteriyorum diyebilirim. Yapıcı, eksikleri tamamlayıcı demokratik bir dilin, üslubun; demokratik bir kültür ve demokratik bir siyasetin oluşması için çaba gösteriyorum diyebilirim. Bunu çok önemsiyor ve çok kıymetli buluyorum. Buna hepimizin ihtiyacı var diye düşünüyorum.

Bu konunun özellikle Kürtler açısından çok daha önemli olduğunu, Kürtlerin önemli tarihi bir süreçten geçtiklerini, ulusal birliklerini oluşturabilmeleri için: Üslup, dil ve demokratik zemine çok dikkat etmeleri gerektiğini arkadaşımız Salih şimşek’le de WhatsApp’tan görüntülü uzun uzun sohbet ettim. Ve demokratik bir kültürün oluşturulması konusunda mutabık kaldık.

Değerli Ağabeyim,

Hani şöyle bir önemli tespit vardır: Küçük basit/ sıradan insanlar kişilerle (suçlayıcı, arkadan konuşma ve dedikodu), orta düzeydeki insanlar olaylarla (şu şöyle oldu bu böyle oldu gibi), kıymetli/ değerli/ erdemli/ bilge insanlar fikirlerle uğraşır/ konuşur.

Bizler de fikirlerle uğraşmalı, konuşmalıyız.

Yine bir Fransız Atasözü der ki, “dolu başak eğik, boş başak dik durur.”

Derim ki biz dostlarımızla birlikte eğik başak olalım.

Kürtlerin ve Türkiye emek kesiminin buna ihtiyaı var.

Bu düşüncelerimi belki dostlarımızla paylaşırsın diye yazdım.

Sevgi ve saygılar. Hoşça kal sevgili ağabeyim.

Ali Haydar zlmez/ 28 Mart 2022”

“BÜYÜK DÖNÜŞÜM”, KORONA, GELECEĞİMİZ

Karl Polanyi, 1944 yılında yayımlanan *Büyük Dönüşüm* kitabına “On dokuzuncu yüzyıl uygarlığı çöktü” cümlesiyle başlar.⁴⁹

Liberalizm ve anti-komünizme karşı oluşuyla bilinen düşünür K. Polanyi’nin burada çöktüğünü iddia ettiği şey, uygarlığın temel dayanağı olduğu söylenen ve kendi kurallarına göre işleyen piyasadır.

Karl Polanyi’ye göre, piyasa mekanizması insana ve doğal çevreye değer vermez. Serbest piyasanın toplumun doğasına aykırı siyasi bir proje olduğu en önemli argümanıdır. Çöküş hipotezini de şu sözlerle ifade eder: “Piyasa mekanizmasının insanların ve onların doğal çevresinin kaderinin, hatta satın alma gücünün miktarı ve kullanımının, tek yönlendiricisi olmasına izin vermek toplumun çöküşüyle sonuçlanır.”⁵⁰

Bizler şuan yirmi birinci yüzyıldayız. Bizim uygarlığımız da taşıdığı ağır yükün altında mecalsiz kalmış titreyip sallanıyor, çöküşü ya da kendisini yeniden yapılandırması yakın gibi.

Benim bu iddiamın temel dayanağını, başımızın belası koronavirüs salgını karşısında en gelişmişinden en köhnesine tüm devletlerin, ulusal ve uluslararası kurumların çaresiz kalmaları, salgınla birlikte hayatımızın birçok açıdan değişime uğraması oluşturuyor. Dünya genelinde alınan bunca tedbire rağmen, neredeyse üç yıldır devam eden korona salgınının tüm dünyada, bu defa *Omicron* olarak farklı bir biçimde yeniden hız kazanması bunun kanıtıdır.

49- Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm/Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çev. Ayşe Burçra, İletişim Yayınları, s.35.

50- Karl Polanyi, s.120.

Salgının her yeni varyantı karşısında küresel çapta büyük bir şaşkınlık ve bilinmezlik yaşanıyor; insanlar öngörülemez bir durumla karşı karşıya.

Sağlık kurumları ve bilim insanlarının açıklamaları hiç iç açıcı değil: Ne olacağını ve bu işin nereye varacağını da kimse bilmiyor. Uzun yıllar bu tehlikenin daha devam edeceği ve çok canları yakacağı ihtimali var.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü T. A. Ghebreyesus, örgütün Cenevre'deki merkezinde küresel sağlık uzmanlarıyla gerçekleştirdiği yılın ilk basın toplantısında, "Covid-19'un Omicron varyantının son olmayacağını, virüsün 'evrim' geçirmeye devam ettiğini"⁵¹ açıkladı. Yaklaşık bir hafta sonra da, DSÖ Avrupa Direktörü Hans Kluge, gelecek altı-sekiz hafta içinde Avuran nüfusunun yarısından fazlasına koronavirüsün Omicron varyantının bulaşmasının beklendiğini bildirdi.⁵² Yoğun Bakım Uzmanı Prof. Dr. İsmail Cinel ise, Türkiye'de koronavirüs vaka sayısının, tabloya yansiyandan 2-3 kat fazla olduğunu, vatandaşların PCR'den kaçtığını, virüs "yeni silah olarak hızlı bulaşma gücünü kazandı" açıklamasında bulundu.⁵³

Geçmişte insan sağlığı, yaşama hakkı, doğal çevre ve geleceğimiz düşünülmeden herkes ekonomiye/piyasaya çalıştı, ama soru biyolojiden gelince hep birlikte sınıfta kaldık. Kümese giren tilkiyi fark eden şaşkın tavuklar gibi şimdi huzursuz ve çaresiz bir şekilde çırpınıp duruyoruz.

Klinik Psikolog/Psikoterapist Özge Yüksel, salgın daha ilk başladığında, yani yaklaşık iki yıl önce mevcut durumu yalın bir şekilde anlatmıştı: "Covid-19 salgınının etkisiyle, yeni zamanların içinden geçiyoruz. Dünyanın güvenli ol-

51- <https://tr.euronews.com/> (06/01/2022)

52- <https://t24.com.tr/haber/> (11/01/2022)

53- <https://t24.com.tr/haber/> (08/01/2022)

duğuna, sevdiklerimizin başına kötü bir şey gelmeyeceğine, doğru şeyleri yaparsak kendimizi koruyabileceğimize dair temel inançlarımız, kısaca üzerine bastığımız zemin sarsılıyor. Belki de bildiğimiz dünyanın sonundayız. Maddi ve sosyal kayıplarımızın yanı sıra, çok kısa bir süre içerisinde yeme, uyuma, çalışma düzenimiz ve rutin sosyalleşme pratiklerimizi de kaybettik. Bu kayıpları pek anlayamadan da kendimizi yeni bir düzenin içerisinde bulduk ve bir süredir bu sarsıntılı zeminde dengeyi bulmayı çalışıyoruz.”⁵⁴

Durum dünden pek farklı değil, değişen bir şey yok, hâlâ “sarsıntılı zeminde denge” arayışındayız. Dahası durum biraz daha vahim ve süregelenleştii. Yeniden hastalık ve ölümlerin katlanarak artacağından, hasta ve ölümlerimize sahip çıkamaz duruma geleceğimize herkes endişe duyuyor, sevinç ve mutluluklarımızın kursaklarımızda kalacağından korkuyoruz.

Korku zalimdir, insana her şey yaptırır. Korona salgını ilk başladığı zaman bazı insanlarımız yaşayabilecekleri daha güvenli, insan yoğunluğunun az olduğu yerler aramaya başlamıştı. Gelir düzeyi iyi olmayanlar köylerine, gelir düzeyi kısmen iyi olanlar ise araziler alıp çiftlik, ev ya da villa yapmaya veya konut olarak Ege, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerine yöneldi. Bazıları da inzivaya çekildi.

Bu kaçışlarda, daha doğrusu büyük kentleri terk edip Ege, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerine yönelenlerde ilk sırayı doğal olarak okuryazarlar aldı. Kent yaşamının salgınlarda daha çok tehlike taşıması ve bilinen diğer trafik, ulaşım, çevresel kirlilikler, pahalılık, doğadan kopma ve kent yaşamının çok hızlanması gibi nedenlerle... Kaçışlara “büyük kent, büyük yalnızlıktır” özdeyişinin hatırlattığı yalnızlıkları da ekleyebiliriz.

54- [https://www.gazeteduvar.com.tr/\(25/04/2020\)](https://www.gazeteduvar.com.tr/(25/04/2020))

Dönüş nedenleri her birinin farklı olsa da, birçok “akıllı” ve paralı insan “ilkel”e, yani eskiye yolculuk yapmaya başladı, “hadi köyümüze geri dönelim” misali.

Oysa toplumların tarihi bizlere farklı bir şey söyler. Sosyal gelişmenin yönü hep ileriye yöneliktir, geriye dönük bir gelişme yaşamın diyalektiğine aykırıdır: Tarih boyunca hep köylerden/kırlardan kentlere nüfus akını olmuştur, kentlerden köylere değil. Salgın durumu alışkanlıklarımız gibi duygularımızı da etkilediği için, bu geriye/köye dönüşleri ya da inzivaya çekilmeleri anlayışla karşılamalıyız, ama bunlar boş bir gayrettir. Ne yaparsak yapalım beladan kaçış yok, salgın karşısında gidenler ve kalanlar bir bütünün parçalarıdır. Devletlerin sınırlarını kapatmaları bir işe yaramadı, köye dönüşler mi bir işe yarayacak?

Bağıışıklık sistemi bozuldu sistemin. Korona salgını buzdağının sadece görünen yüzü, sorun çok daha derinlerde ve nitelik olarak da çok büyük ölçekte:

Köklü bir değişim ve dönüşümün içindeyiz, bence başka bir mecraya evriliyor insanlık.

STRATEJİ, GELECEK, KAVRAMSAL TOHUMLAR

“İnsan umulmayanı ummazsa onu bulamayacaktır, zira onu araştırmak ve ona varmak mümkün değildir.”-Herakleitos⁵⁵

Strateji, geleceği belirlemede anahtar görevi görmesinin yanında, hayallerini gerçekleştirmek isteyen cesur insanların uygulamalarına da yardımcı olur.

Bu nedenle, bugün öncelikli olan şey, derinlemesine yapılacak ortaklaşa bir çalışmayla belirlenmiş bir stratejiyle ortak bir amaç etrafında insanların enerji ve hayallerini güçlü bir şekilde açığa çıkarmak, geleceğe dair düşünceler üretmek plan ve programlar geliştirmektir.

Düne göre her şey çok daha karmaşık ve sorunların çözümü de bir o kadar zor olsa bile bunu başarmak gerekiyor. Dünyamızda ulusal ve küresel yönetimler, sistemler, kurumlar, programlar günümüzde artık ya çaresiz ya çözülüyor ya da yetersiz kalıyor. İşte, asıl böylesi bir zamanda esas maharet gösterilmelidir.

Yanlış şeytani görüşleri, ancak tutarlı, gerçekçi bir programa dayanan somut bir görüşün/düşüncenin silahıyla alt edebiliriz. Eksikimiz, insanların hayal gücünü ve enerjisini harekete geçirecek devrimci fikirlerin ve bu fikirleri savunan oluşumların, elle tutulur yol gösterici strateji ve programların olmayışıdır.

Böylesi oluşum, strateji ve programları ise ancak cesur fikir ve buluş sahipleri, tutkulu girişimciler, yetenekli insanlar ve yenilik isteyenler oluşturabilir. Nedeni, küresel boyutta neredeyse akıllara durgunluk verecek çok hızlı gelişmelerin yaşanıyor olmasıdır. Eski düşünme tarzlarıyla

55- Herakleitos, *Fragmanlar*, Çev. C. Cengiz Çevik, TİB Yayınları, s.15

artık hiçbir yere gidilemeyeceği aşıkârdır. Bekir Ağır, *Hikâyesini Arayan Gelecek* adlı kitabında bunu çok yalın bir şekilde ifade etmektedir: “Sanayi toplumu bağlamında ortaya çıkmış ideolojiler bugünkü kültürel ve toplumsal sorunları ne izah etmeye ne de çözmeye yarıyor,”⁽⁵⁶⁾ diyerek.

Yeni teknolojilerin takip edilemez bir hızda gelişimi ve yaygınlaşması; küresel sermaye piyasalarının ulusal devlet düzenlemelerine müdahale etmesi; internet ortamında bilginin çok hızlı akışı; sanal para, mal, hizmet, para transferi ve yapay zekâ gibi daha başka çok şaşırtıcı gelişmeler ile öngörülebilir olmaktan çıkan küresel çapta çok farklı bir durumla karşı karşıyayız. Her yönden dayatılan ekonomik bir yapılanmanın ve politik olguların basıncı altındayız.

Yaşama, çalışma ve birbirimizle ilişki kurma tarzımızı kökten değiştiren bir devrimin başında bulunuyoruz. *Endüstri 4.0* diye formüle edilen ve dördüncü sanayi devrimi olarak tanımlanan bu devrim; ölçeği, kapsamı ve karmaşıklığı bakımından insanlığın daha önce yaşadıklarının hiçbirine benzemiyor.

“Bu devrim doğrusal değil üstel bir hızla geliyor. ...‘biz kimiz’ sorusunu da değiştiriyor. ...bir bütün olarak toplumda sistemlerin bütünsel dönüşümünü içeriyor.”⁵⁷

Facebook’un sahibi Mark Zuckerberg’ın Facebook’un ismini Meta yapıp değiştirerek, dünyanın en yetenekli 20.000 mühendisiyle, bir Tanrı gibi, farklı yeni bir “evren” yaratmaya çalışması bu “bütünsel dönüşüm”e iyi bir örnek oluşturuyor. Geleceğin evreni diye tanımlanan sanalevren projesiyle ilgili şuan 10.000 mühendis çalışıyor, diğer 10.000 mühendis ise Avrupa Birliği’nden talep edildi

56- Bekir Ağır, *Hikâyesini Arayan Gelecek*, Doğan Egmont Yayıncılık, s.133

57- Klaus Schwab, *Dördüncü Sanayi Devrimi*, Optimist Yayınları, Çev. Zülfü Dicleli, s.11

ama AB bu projeye kuşkuyla yaklaştığı için, insan hak ve özgürlüklerine müdahaleyi getirecektir endişesiyle şimdilik destek vermedi, görüşmeler sürdürülüyor. Metaverse veya Türkçe söylenişiyse sanalevren; “bilgisayarlar, android cihazlar ve 3D cihazlar sayesinde insan bilişinin yapay bir fiziksel ortama dâhil olmasını sağlamaktadır. Metaverse’ü iletişim perspektifinden yeni bir gerçeklik, anlam dünyası ve iş birliği fırsatları sunan; kültürel, entelektüel ve ekonomik üretim için alt yapı ve etkileşim olanakları tanıyan; farklı gelişmiş teknolojilerin eş zamanlı ve entegre bir biçimde kullanıldığı; siber toplumsal bir düzlem şeklinde tanımlamak mümkündür.”⁵⁸

Küresel sermayeye yön verenlerin önde gelenlerinden Klaus Schwab, sonu nereye varacağı belli olmayan bu gelişmelerden ürkercesine, haklı olarak; “Bu kadar büyük vaatler ve potansiyel tehlikeler içeren bir başka dönem yaşanmadığını”⁵⁹ belirtiyor.

Dördüncü sanayi devriminin gerçekleşmesi durumunda, dünya artık bizim bildiğimiz dünya olmayacaktır. Bu dünyada duygu olmayacak, aşk ve sevgi olmayacak, merhamet olmayacak, bilgelik ve ruhani farkındalık olmayacak, insaniyetli ve inşafı bir yaşam olmayacaktır. Her şey dijitalleşecek; acımasız bir rekabet, bir avuç zengin milyarlarca yoksul, çevreyle dengesiz bir ilişki, sanal seks ve cihazların zihin okuması olacaktır. Yetmezmiş gibi akıllı makineler, örümcek ağı gibi dört bir yandan bizleri bütünüyle kuşatıp gözetleyerek yaşantımızın belirleyeni ve egemeni olacaktır.

Esas sorununuz, işte bu gelişmeleri ve olabilecekleri analitik bakışla analiz edip bir yol haritası belirleyemeden, yapılması gerekenleri bir program

58- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Metaverse>

59- Klaus Schwab, s.10

halinde sunamayışımızdan kaynaklanıyor. Çelişkinin dramını yaşıyoruz. Güncelin şehvetine kapıldığımız için geleceğe dair bir tasarımız yok. Yeni döneme ilişkin nasıl bir ideoloji, nasıl bir insan-makine ilişkisi, nasıl bir üretim, nasıl bir yönetim, nasıl bir devlet tahayyül ediyoruz?

Amerikan doğumlu İngiliz-Libyalı yazar Hisham Matar'ın dediği gibi, "Geleceği oluşturacak olan parçalar şu anda muğlak ve bize güven vermiyor"⁶⁰ olabilir. Böyle olsa bile yapılacak tek şey var: Bir yerden başlayıp ana halkayı yakalamaya çalışmalıyız.

Bunun için de geleceğe dair düşünce üretenler, geleceğe dair tasarısı olanlar, yarınlara dair hayalleri olanlar her şeyden önce; sahip olduğumuz kavramların nicelik ve niteliği davranışlarımızı belirlediği için, en başta matematiksel düşünüş, felsefi yargılayış, mantıksal analiz, psikolojik sezîş, teknolojik ve sosyolojik bilgilerin yardımıyla sürekli yenilenmenin kavramsal tohumlarını atmalıdırlar.

Kavramsal tohumlar deyip geçmemek gerekir. Tüm yaşananların öncülleri oralarda saklıdır; önce bazı şeyleri düşünür ya da hayalini kurarız. Sonra, bunları kavramsallaştırarak düşünce ve hayallerimizin yaşam bulmasına çalışırız. Yarının nelere gebe olduğunun ipuçlarını saklar içinde sürekli kavramsal tohumlar.

Unutmayalım, ufak bir gelişme, bazen anlık koşullar tarafından gerçek durumundan çok daha ilerisine taşıyabilir bizleri.

60- Hisham Matar, <https://t24.com.tr/k24/yazi/misafirler,2161> (14 Şubat 2019)

TEZ VE ANTİTEZ DEĞİŞTİYSE, SENTEZ DE DEĞİŞMEK ZORUNDADIR

Son iki yazımın⁶¹ ardından birçok telefon, mesaj ve yazı aldım. İlgilerini esirgemeyen okuyucularımın tümüne teşekkür borçluyum. Gelen yazılardan biri içerikçe farklı, katkı mahiyetinde oluşu nedeniyle izninizle paylaşmak istiyorum. Yazıyı, hemşerim ve çok uzun zamandan beridir arkadaşım olan Seyithan Erol gönderdi. Kendisi emekli bir eğitimemekçisidir. 12 Eylül öncesi öğretmenlerindemokratik mesleki örgütü TÖB-DER'in değişik şubelerinde görev alan biridir. Bugün de zaman zaman demokratik zeminde katıldığı bazı platformlarda düşüncelerini açıklayarak katkı sunmaya çalışmaktadır. Seyithan Erol hocamın gönderdiği yazıyı aşağıda sunuyorum:

“Değerli Dostum Müslüm Üzülmey;

Son iki yazını ilgiyle okudum. Kutlarım. İzninle bir iki şey söyleyip ufak da olsa katkıda bulunmak istiyorum.

Endüstrinin tarihsel gelişmesine baktığımız zaman birinci dönem buharlı makinelerin icadı, daha sonra coğrafi keşifler, telgraf ve telefonun icadı ve günümüz dünyasına uzanan dijital dönem; velhasıl beden gücünden makine gücüne evrilmiştir. Bugün ise, Endüstri 4.0 anlayışı gereği, bileşim teknolojileri ve endüstri faaliyetleri bir araya gelerek sanayi devrimine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bunun yaşamdaki etkisi ise, bu teknolojilerle birlikte artık kimi iş kolları ortadan kalkacak, kimi iş kollarının faaliyetleri ise genişleyecektir. Bu gelişmeler bir yandan işsizler ordusunu

⁶¹- Strateji, Gelecek, Kavramsal Tohumlar (29 Ocak 2022) ve “Büyük Dönüşüm”, Korona, Geleceğimiz (14 Ocak 2022) başlıklı yazıları.

meydana getirecek, diğer yandan ise, katma değeri yüksek ürünleri hizmete sunarak toplumdaki yaşam standartlarının yükselmesini sağlayacaktır.

21. yüzyıla girerken tayin edici faktörlerden biri de astrofiziktir, yani gökfiziği'dir. Bu, günümüz bilgisayarlarından çok daha gelişmiş konumda olup, uzay teknolojisi olarak artık baş sırada yer alıyor ve bunun üzerinde yoğun çalışmalar yapılıyor.

Başka bir önemli gelişmede, genetiği değiştirilmiş organizmalı (GDO) ürünler ve genetik çalışmalarıdır. Dünyanın insanoğlu doğayı kontrol etmeye çalışırken, bugün değiştirmeye çalışıyor. Örneğin, yediğimiz karpuz, elma, pirinç, mısır artık çünkü gıdalar değildir. Tahıl bitti bitecek, gıdalar da artık nüfus artışına karşılık vermiyor. GDO ve genetik çalışmaları mutlaka denetim altına alınmalıdır, çünkü denetim dışı kaldığında insan sağlığını tehlikeye sokması söz konusudur. Ayrıca şunu da belirtmekte yarar görüyorum: Gelecekte insan neslinin üremesi ve soyunu sürdürmesi, teknolojinin gelişimiyle tehlike altında, doğal üremenin yerine teknolojik araçlarla insan üretme riskine karşı her ne kadar yasaklamalar olsa da, bunu göz önünde bulundurmamız gerekir. Bu durum bizi doğadan ve doğallıktan uzaklaştırıyor.

Güncel bir konu da Covid 19'un neden olduğu salgın hastalıktır. Günümüzde salgın hastalık, yani pandemi nedeni ile dünya kapitalist sistem zor duruma düştü, üretim aksamaması diye yeni bir sistemi devreye soktu. Çalışanların bir kısmı evde bilgisayarla üretime katkı yapmak zorunda bırakıldı, bu da yeni bir gelişmedir. Bu açmazlarla beraber sosyal devlet yeniden gündeme geldi ve tartışılıyor. Çünkü çalışmayan, mağdur duruma düşen insanlara devletler yardım yapmak zorunda kaldı. İşte bu gelişmelerin bir sonucu olarak işçilerin artık 8 saatten daha az çalışması gündeme gelmiş durumda. Buna

paralel olarak günümüz kapitalist devletlerin birçoğunu güçlü şirketler idare etmeye başladı. Bu şirketlerin sermayeleri orta ölçekli ulusal devletlerden daha fazla ve teknolojileri çok daha ileri bir durumdadır. Yalnız dünkü gibi değil, ilerde kendilerine sorun olmasın diye gelişmemiş ülkeler için havuza biraz para atmak zorundadırlar, eğitim ve sağlık için. Örnek olarak Bill Gates ve Steve Jobs'un şirketlerini verebiliriz. Kısacası, Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" iddiaları ile durumu biraz teorize etmek istediler, ayrıca buna ihtiyaçları da vardı. Ama maalesef kısa bir sürede neo-liberallerin tezi Avrupa'nın gelişmiş ve gelişmemiş devletlerin duvarlarına sert çarparak sonuç alınmadı.

Şu andaki yeni bir olgu da yapay zekâ, robotik durumdur. Bu gelişmelere paralel sınıfsal konumlar gittikçe darılacak, işsizlik çoğalacak ve tabi ki mücadele de ona göre şekillenecek. Örneğin grev denildiği zaman işçilerin şalterleri indirmeleri akla geliyordu, oysa bugün o işi telefon ve bilgisayarlarla halletmektedirler.

Aslında temel sorun; 21. yüzyıla birlikte sanayi döneminden sanayi sonrası döneme geçilirken, yeniçağın dinamiklerini anlayıp, anlamamakta düğümleniyor. Günümüzde sol çevrelerin bazıları bunu ne yazık ki henüz anlamış değil, bazıları da eskiye direniyor, onun için sol hâlâ türbülânsta.

Sıraladığım bu gelişmelerden doğal olarak siyasi felsefe de nasibini alıyor, çünkü krizdedir. Şöyle ki, felsefenin iki tanımı var. Birincisi üniversitelerde akademik bir disiplin olarak görülüyor. Buna analitik felsefe deniliyor. İkincisi ise, kamudaki felsefedir. Buna da public felsefe, yani sokak felsefesi deniliyor. Şayet felsefe akademik olarak kalırsa, can çekişir ve ölür. Yok, eğer sokağa dönerse krizi çabuk atlatır. Çünkü felsefenin bütünü militan olmak zorundadır. Bu da Sokrates'in pozisyonudur ki, ben de bu geleneği savunanlardanım.

Değerli Dost; Aslında bu gelişmeleri derleyip toparlama işi felsefecilerin, sosyologların ve bilim insanlarının işidir. Çünkü tez değişmiştir, antitez değişmiştir, sentez de değişmek zorundadır.

Son söz: Dün olduğu gibi bugün de tarih yukardan inşa edildiği gibi artık aşağıdan da inşa edilecektir.

Sevgi ve saygılarımla...

Seyithan Erol

İstanbul/ 2 Şubat 2022''

BÜYÜK GÜÇLERİN YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞLERİ ÜZERİNE

Yakın zamanda politik ve stratejik derinliği olan ve çok tartışılan, konuşulan, haklarında çeşitli makaleler yazılan bazı kitapları aralıklarla okudum: Samuel P. Huntington'un *Medeniyetler Çatışması*, Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Thomas Friedman'ın *Küreselleşmenin Geleceği* ve Paul Kennedy'nin *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri* gibi...

Bu kitapların ortak paydası, değişik pencerelerden dünyadaki olaylara bakıp geleceğe dair öngörülerinde farklı tonlarda şeyler söyleseler de tümünün Amerikan yaşam tarzını, bakışını ve çıkarlarını esas alarak kaleme alınmış olmasıdır.

Paul Kennedy'nin kitabı gerek yazılış tarihi ve gerekse söylemi bakımından diğerlerinden farklı. Kitap, Sovyetler Birliği daha dağılmadan, yaklaşık bir yıl önce yazılmış. Yazar İspanyol, Fransız ve İngiliz imparatorluklarının çöküşünü inceledikten sonra kendince bir sonuca varır ve çok tartışılacak bir öngöründe bulunur: Gücünü aşan sınırların ötesine geçtiği için çöküş sırasının ABD imparatorluğuna gelmiş olduğunu söyler örtük bir şekilde.

Thomas Friedman da bu öngörüye biraz hoşnut olmayarak değinmektedir: “Kennedy'nin örtük mesajı, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin sadece Sovyetler Birliği'nin sonu anlamına gelmeyip aynı zamanda ABD'nin çöküşünün habercisi olduğudur,” diye yazar. Ve Kennedy'nin “geleceği kestirme çabasında fazla ileri gitmiş” olduğunu belirtir.⁶²

Kennedy hariç, yukarıda adı geçen diğer yazarlar kitaplarını ‘Berlin Duvarı’nın yıkılışı ve SSCB’nin

62- Thomas Friedman, *Küreselleşmenin Geleceği*, s.19

dağılışımdan sonra yazmışlardır, hem de liberalizmin zaferini kutlar bir havada. Bu kitapların yazılışları 20 yılı çoktan aştı ama öngörülenlerin çoğu gerçekleşmedi. Dünya bütünleşmediği gibi, ekonomik, politik, askeri, diplomatik, kültürel sorunlar ve ayrılıklar daha da arttı. Yeniden soğuk savaş dönemine dönüldüğü söylenmeye başlandı.

Kennedy'nin kitabı ise, dediğim gibi diğerlerinden biraz farklı. Anti-Marksçı bir anlayışla ve ABD'nin bakış açısıyla yazmış olsa bile, stratejik derinliği olan ve bazı konuları daha iyi anlamada faydasını gördüğüm bir kitap. Rusya-Ukrayna savaşının, daha doğrusu Rusya-ABD savaşının devam ettiği, dünya arenasında sıcak politik çatışma ve gelişmelerin yaşandığı böylesi fırtınalı günlerde kitapla ilgili bazı bilgileri, günümüzdeki gelişmelerle örtüşmesi nedeniyle paylaşımanın iyi olacağını düşünüyorum.

Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri/ 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*⁶³ kitabında, Avrupa'yı merkeze alarak, son beşyüz yılın dünya politikası üzerine yaptığı kapsamlı araştırmada, ekonomik güç ve askeri güç arasındaki kritik ilişki üzerinde durup, bu ilişkinin imparatorlukların yükselişi ve çöküşlerine olan etkisini araştırıyor. Bir "Büyük Gücün ekonomik yükselişi ve çöküşü ile, önemli bir askerî güç (ya da dünya imparatorluğu) olarak gelişimi ve gerilemesi arasında uzun vadede çok açık bir bağlantı" olduğunu söylüyor.⁶⁴

Kennedy, 1500 yılından bu yana, global ekonomik dengelerde ortaya çıkan değişiklikleri de ele alıyor. Kitabın ilgi odağını ise, "uluslararası sistem içinde önde gelen devletlerin her biri hem zengin hem kuvvetli olmak (ya

63- Paul Kennedy, *T. İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: Birtane Karanakçı, Ankara 1993.*

64- Kennedy, s.XV

da hem zengin hem kuvvetli olmayı sürdürmek) üzere, varlığını ve gücünü arttırmaya çabalarken, ekonomi ile strateji arasında görülen etkileşim” oluşturuyor.

1500-2000 yılları arasındaki dönemde; “Büyük Güçlerden herhangi birinin zaferi ya da bir başka Büyük Gücün çökmesi, çoğu kez, silâhlı kuvvetlerin uzun sürelerle yaptığı savaşların sonucunda oldu; ancak bu, o devletin verimli ekonomik kaynaklarının savaş sırasında daha az ya da daha çok etkili biçimde kullanılmasının ve daha arka planda, o devletin ekonomisinin, öbür büyük devletlere kıyasla, asıl çatışmadan önceki onyıllar içindeki yükseliş ya da çöküşünün de bir sonucudur. Bundan dolayı, bir Büyük Gücün durumunun barış sırasında sürekli olarak nasıl değiştiği, bu çalışma için, savaş sırasında nasıl çarpıştığı kadar önem taşımaktadır.”

Burada Büyük Güçle kastedilen; ekonomik, politik, askeri ve diplomatik yönden dünyanın kaderi üzerinde etkisi olan başaktör durumundaki güçlü devletlerdir.

Kennedy’nin çalışmasını esas aldığımızda Büyük Güçleri şöyle sıralayabiliriz. 1914’e gelinceye kadar Büyük Güçler İspanya, Hollanda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Fransa, Britanya, Almanya, Japonya ve Çarlık Rusya’sıydı. Birinci Paylaşım Savaşı sonrası, yani 1914-1945 arasında ise Almanya, Fransa, Britanya, Japonya, ABD, Sovyetler Birliği’ydi. İkinci Paylaşım Savaşı, yani 1945 sonrasında ibre sadece iki Süper Güç’e, ABD ve SSCB’ne kaydı. 1970 sonrasında ise teknolojik, ekonomik, sosyal ve endüstriyel gelişmenin sonucunda dipten gelen bir dalgayla Çok Kutuplu bir dünya oluştu. Bu dönemin Büyük Güçleri de ABD, SSCB, AET (Avrupa Birliği’nin önceki hali), Japonya ve Çin oldu.

Kennedy, kitabında önemli bir stratejik tespitte bulunuyor: “Batı Avrupa’nın 16. yüzyılda ileri gitmesinden bu yana, Büyük Güç sistemi içinde başı çeken ülkelerin

-İspanya, Hollanda, Fransa, Britanya İmparatorluğu, günümüzde de Birleşik Devletler gibi ülkelerin yükselmelerinin ve sonra da çökmelerinin izlediği çizgi, üretim ve gelir sağlama kapasiteleri ile askerî güçler arasında daha uzun vadede çok anlamlı bir karşılıklı ilişkinin var olduğunu ortaya koymaktadır.”⁶⁵

Kennedy, Asya toplumlarının (Çin, Japonya, Hindistan, Rusya, Osmanlı vs...) geri kalmışlığını ve Avrupa toplumlarının gelişme ve yükselme nedenini de şöyle açıklamaktadır: “adı geçen doğu imparatorluklarından bazıları Avrupa ile kıyaslandıklarında ne kadar etkileyici ve düzenli görünürse görünsünler, hepsi de yalnızca resmî devlet dini konusunda değil, ticarî etkinlikler ve silah geliştirilmesi gibi alanlarda da, düşünce ve uygulama birliği üzerinde ısrar eden merkezî bir otoriteye sahip olmanın yarattığı sonuçlardan zarar görmüşlerdir. Avrupa’da böyle bir üst otoritenin bulunmayışı ve çeşitli krallıklar ile kent-devletleri arasındaki kavgacı rekabetler, askerî alanda gelişme sağlamak üzere sürekli arayışlar için itici bir güç oluşturmuş, bu arayışlar ise, yarışmacı ve girişimci bir çevre içinde ortaya çıkan yeni teknolojik ilerlemelerle verimli bir etkileşim içine girmiştir. Değişme yönünde önlerinde daha az engel bulunan Avrupa toplumları, sürekli olarak ekonomik büyüme tırmanışı içine girerek askerî etkinliklerini arttırdılar; bu da onları, zamanla, yerkürenin öbür bölgelerinin önüne” geçirdi.”⁶⁶

Ve 1914’e gelindiğinde, Avrupalılar dünya kara parçasının % 84’ünü işgal etmiş vaziyetteydi. (Kennedy, s.176) Bu süreçte Sömürgecilik ve Emperyalizm bütün haşmetiyle dünyanın üzerine çullandı ve Batı Medeniyeti savaş, soygun, sömürü, gözyaşı, kan üzerinde yükseldi.

65- Kennedy, s.VIII

66- Kennedy, s.IX

İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında; “Hiroşima’nın uğradığı yıkım ile Berlin’in Kızıl Ordunun eline düşmesi, yalnızca yeni bir savaşın bitişini simgelemiyor, dünya meselelerinde yeni bir düzenin başladığını da gösteriyordu.” (Kennedy, s.418) “Görünüşe bakılırsa, bir tek Birleşik Devletler ve SSCB’nin sözü geçiyordu; ve bunların ikisi arasında, Amerikan ‘ süpergüç’ü, çok daha üstündü.” (Kennedy, s.419) Savaş sonrasında “Birleşik Devletler, Büyük Güçler arasında, savaş yüzünden yoksullaşmak yerine zenginleşen -aslında çok zenginleşen- tek ülkeydi. Savaşın bitiminde Washington’un elinde 20 milyar dolarlık altın rezervi vardı ve bu, 33 milyar dolarlık dünya toplamının neredeyse üçte ikisiydi.”⁶⁷

Büyük Güçleri tek tek ele aldığımızda, Kennedy’nin anlatımlarına göre, kısaca: SSCB’nin, askeri ve savunma harcamalarının çok yüksek oluşu, teknolojik gelişmenin yavaş olması, verimliliğin sürekli düşmesi, bürokratik yapının katmerleşmesi ve ‘bilimsel sosyalizm’in hayatla örtüşmemesi gibi birçok önemli sorununun bulunduğu, ama güç kaybederek etkisini sürdüreceğini (Kennedy, kısa zamanda SSCB’nin dağılacağını öngörememiştir);

ABD’nin, görece gerileme içinde olduğu ama yine de bir numara olduğunu; AET’nin, doğum oranının sürekli düşmesi ve koruyucu sağlık hizmetlerinin gelişmesi sonucu nüfusun yaşlanması, üye ülkelerin kendi aralarında koordinasyon sorunu yaşaması ve rekabetin olması, ABD’nin koruyucu şemsiyesi altında bulunmasının getirdiği sıkıntılar, teknoloji ve verimlilik alanında düşmelerin olması nedeniyle ciddi sorunları bulunduğu; dünya genelinde yükselen Büyük Güç olarak da Çin ve Japonya’nın yıldızının parlak olduğunu öngörülmektedir.

67- Kennedy, s.420

Politika ve diplomasi dünyası dinamiktir, hiçbir zaman düz çizgiler izleyen bir dünya olmamıştır. Kennedy'nin kitabı yayımlandıktan kısa bir süre sonra Büyük Güçlerden AET, Avrupa Birliği'ne dönüştü; SSCB ise, dağıldı. Ardılı Rusya Federasyonu yakın zamanda, kanımca zamanın ruhunu iyi okuyamamadan, bile bile lades dercesine Ukrayna'yı işgal ederek savaşa girmeye ABD'nin tongasına düştü. İşgal ve savaş halen devam ediyor. Bu nedenle Büyük Güçler arasında şimdi her zamankinden daha çok, açıktan ve örtük biçimde kıyasıya müthiş bir mücadele sürüyor. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov yaptığı bir açıklamada, "1917 ve 1991 gibi bir yol ayrımındayız" demekle kritik bir durumla karşı karşıya olduklarını kabul etmiş gözüküyor.⁶⁸

Büyük Güçlerde savaş sonrası yeni bir değişim yaşanacak gibi, günler çok şeye gebe.

ÜTOPYA, DİSTOPYA VE “ÇALIŞILMAYAN BİR DÜNYA”

Ütopya denilince akla hemen gelecek ilk isim Thomas More'dir. More, Britanyalı bir hümanist, hukukçu ve devlet adamıdır. 1516 yılında yazdığı *Ütopya* adlı eseriyle düşünce ve yazın dünyasında ütopyacılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonradan krala ters düştüğü için başı kesilerek cezalandırılmıştır. Ölümünden 400 yıl sonra Katolik Kilisesi tarafından aziz ilan edilmiştir.

More, *Ütopya* adlı eserini: Avrupa'da Rönesans nedeniyle Aristoteles'in yerini Platon'un aldığı, insanın ve doğanın incelendiği, coğrafi keşiflerin başladığı; İngiltere'de ise ticaret ve ticaret burjuvazisinin yeni yeni gelişmeye başladığı, köylerden insanların yığınlar halinde kentlere doluştuğu, yoksulluğun çok yaygın olduğu bir dönemde yazmıştır. Zaman çok kötüdür, umutsuzluk denizinde insanlar aç ve çaresizdir. More böyle bir zamanda insanlara hem umut yaşatmak hem de kurtuluşun yolunu göstermek amacıyla inandırıcı bir biçimde *Ütopya*'yı kaleme almıştır.

Düşünce tarihinde Platon'un *Devlet*'i bir siyasal ütopya olarak kabul edilse de ütopyanın fikir babası Thomas More'dir.

Ütopya hayali bir yerdir/adadır. Ütopya denilen bu hayali adada adil bir yönetim vardır. Ada, sanki yeryüzünde bir cennettir. Herkes mutlu ve eşittir. Baskı ve sömürü yoktur. Herkesin işi, aşı, evi vardır. Çocuklar, yaşlılar ve hastaların haricinde herkes keyifle gönüllü olarak çalışır. Her şey herkese aittir. Para, özel mülkiyet, artideğer yoktur. Elmas ve değerli taşlar misket ve beştaş oynasınlar diye çocuklara verilir. Altın değersizdir, tuvalet taşı ola-

rak kullanılır. Suç işleyip ceza alanlar madenlerde, kanalizasyon ve mezbahalarda hayvan kesim işlerinde çalıştırılır. Hapishane yoktur vs.

Ütopya'nın yayınlanması etkisini kısa zamanda gösterir. Ütopik sosyalist düşüncenin ortaya çıkmasına ve ardından da *ütopya türü* diye nitelendirilen yeni bir edebi akımın başlamasına neden olur. Peş peşe hakkında kitaplar yazılır ve araştırmalar yapılır. Bunlara benim de severek okuduğum Lenin'in "dönek" diye nitelendirdiği Karl Kautsky'nin *Thomas More ve Ütopyası*⁶⁹ adlı eserini ve Mina Urgan'ın *Thomas More'un Yaşamı ve Utopia'nın İncelenmesi*⁷⁰ örnek verebilirim. Sonraki yıllarda *Ütopya* eserini ilham alan birçok ütopya kitabı yazılmıştır: Francis Bacon'un *Yeni Atlantis* ve Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi* gibi...

Ütopyalar Emek Çağının şafağında yazılmışlardır. Genel olarak şimdiki zamanın kötü olduğunu ama gelecekte güzel günlerin beklendiği müjdesi verilir. Teknolojinin insanlığın gelişiminde ve refahında katkısı olacağı anlatılır. Ama insanların beklentileri gerçekleşmez. Burjuvazi geliştikçe egemenliğini sağlamlaştırır, kapitalizm geliştikçe fabrikalarda makineleri yaygın kullanıp otomasyona geçilir. Sovyetler Birliği'nde ise proletarya diktatörlüğü, tek parti yönetimi ve elektriğin yaygınlaşması sonucu makineleşme dönemi başlar.

Bu gelişmeler ütopyaların sonunu getirir. Emek Çağının başlamasıyla birlikte karşı-ütopyalar/ distopyalar yazılmaya başlanır.

Distopyanın piri de Sovyet yazar Yevgeni Zamyatin'dir.

69- Karl Kautsky, *Thomas More ve Ütopyası*, Çev. Oğuz Özgül, Pencere Yayınları, 2006, İstanbul.

70- Thomas More, *Utopia*, Çev. Mina Urgan ve... , T. İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, İstanbul.

Yazdığı *Biz* adlı romanıyla distopya akımının başlatıcısı, Aldous Huxley ve George Orwell'in ilham kaynağı olmuştur. ABD ve Batı'da bazıları bu eseri Stalin yönetimi ile ilişkilendirmeye çalışmıştır ama alakası yok. Zamyatin eserini 1920'de yazmıştır. O dönem Lenin hem partinin hem Sovyet yönetiminin lideridir. Troçki sağdır ve Kızıl Ordu'nun başındadır. Stalin ise sırasını beklemektedir.

Zamyatin'in ardından Aldous Huxley ABD'de otomobil üreticisi Henry Ford'u milat alarak, 1940 sonrası teknolojik gelişme ve otomasyona geçişin vahametini anlattığı *Cesur Yeni Dünya'yı* 1932'de; George Orwell ise 1945'te *Hayvan Çiftliği* ve 1949'da *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* gibi kitaplarını yazdı.

Distopyalar ütopyanın aksine karamsar bir tablo çizer. Şimdiki zaman kötüdür, gelecek ise tam bir cehennemdir. Teknoloji, insanları prangaya vuran yönetimlerin hizmetinde baş belasıdır. “İnsanlaştırılmış makineler ve bir makine gibi kusursuz insanlar”⁷¹ istenir. Herkes her yerde kontrol altındadır ve kurtuluş umudu da yoktur. Zamyatin'e göre “*Velinimet*”, George Orwell'e göreyse “*Büyük Birader*” herkesi her yerde gözetliyor, olayları istedikleri şekilde kitlelere sunuyor ve inandırıyor ya da inanmak zorunda bırakıyor. Ve ayrıca distopyada direniş, kurtuluş umudu da yoktur. Her şey kontrol altındadır, tam bir teslim olma hali söz konusudur. Ama Zamyatin bu konuda diğerlerinden biraz farklıdır, onda direniş ve kurtuluş için bir umut vardır: Devrim devrimi kovalamalı, “*sürekli devrim*” yaşanmalıdır. Neticede yenilen devrimciler değil, sistemdir.

Günümüzde, yani Emek Çağı sonrası yavaş yavaş oluşmaya başlayan *Tekno-Çağ*'ın şafağında ütopya ve distopyanın karması, yani sentezi “*üstopya*” eserler yazılmaya

71- Yevgeni Zamyatin, *Biz*, Çev. Füsun Tülek, Ayrıntı Yayınları, 2011, İstanbul, s.81.

başlandı. Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* ve *Ahitler* romanları gibi. Ya da Ursula K. Le Guin'in "*İkircikli Bir Ütopya*" diye sunduğu *Mülksüzler* romanı gibi...

Benim böyle durup dururken ütopya, distopya konusuna değinmeme *Çalışılmayan Bir Dünya*⁷² isimli kitap sebep oldu. Kitap isim olarak ütopyayı, içerik olarak distopyayı çağrıştırıyor gibi görünüyor, ama *tekno-ütopya* diyemediğim, farklı bir şeyi, bizi bekleyen çok önemli bir sorunu kanıtlarıyla anlatmaya çalışıyor. Kitabı Daniel Susskind kaleme almış. Yazar, kitabında gelecekte hayatın her alanında insanların yapacağı işleri makinelerin yapacağını; bunun hemen bir günde, bir ayda ya da bir yılda değil, her geçen gün daha da hızlanarak, aşamalardan geçerek gerçekleşeceğini ve insanların elinde yapacağı bir işin kalmayacağını anlatıyor.

Soru: Peki, her işi makineler yapacaksa insanlar ne yapacak?

Bir sonraki yazımda Daniel Susskind'in *Çalışılmayan Bir Dünya* kitabını ve bu soruya yazarın nasıl bir çözüm önerdiğini anlatmaya çalışacağım.

72- Daniel Susskind, *Çalışılmayan Bir Dünya*, Çev. Taner Gezer, TTGV Yayınları, 2021, İstanbul.

TEKNOLOJİK İŞSİZLİK VE GELECEK KORKUSU

Bir önceki yazımda⁷³ ütopya ve karşı-ütopya/ distopya mevzusuna kısaca değinmiş ve sonrasında *Çalışılmayan Bir Dünya* kitabını baz alarak “her işi makineler yapacaksa insanlar ne yapacak?” diye sormuştum.

Bu yazımda ise *Çalışılmayan Bir Dünya/Teknoloji, Otomasyon ve Çözüm Yolları*⁷⁴ kitabına ilişkin düşüncelerimi ve sorduğum soruya yanıtlımı yazacağım.

Çalışılmayan Bir Dünya kitabı isim olarak ütopyayı, içerik olarak distopyayı çağrıştırıyor gibi görünüyor, ama farklı bir şey. Daniel Suskind’ın tekno-ütopya diyemediğim bir anlatımla teknolojik gelişmenin sonucunda oluşacak bir tehdidi bir araştırmacı olarak verilerle anlattığı bir çalışma. Suskind, makineleşme ve teknolojik gelişmeleri yapay zekâyla ilişkilendirerek çalışma yaşamının nereye doğru gittiğini, teknolojinin yaratacağı olumsuz etkileri sorguluyor ve kendince çözüm yolunu gösteriyor. Anlatılanlar çalışma yaşamını bu nedenle çok yakından ilgilendiriyor.

Çalışılmayan bir dünya hayalperest bir varsayım gibi görünse de gerçekleşmesi yakın gelecekte olacak gibi görünüyor. Dünyamız daha az işin söz konusu olduğu bir dünyaya doğru yol alıyor hızla. Şimdiden akıllı makineler ve insan ilişkileri yeni bir evreye girdi; makineler her şeyi insanlardan daha hızlı, daha çok ve daha iyi yapar bir duruma geldi/ geliyor. Emek Çağının sonuna yaklaştığımız bir dönem yaşıyoruz. Şayet bu tempoyla gidilirse çalışma

73- “Ütopya, Distopya ve ‘Çalışılmayan Bir Dünya’” başlıklı yazım (8.9.2022).

74- Daniel Suskind, *Çalışılmayan Bir Dünya/Teknoloji, Otomasyon ve Çözüm Yolları*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Çev: Taner Gezer, Hazırlayan Optimis Yayın Grubu, 2021, İstanbul, 342 sayfa.

yaşamı akıllı makinelerin hâkimiyetine geçecek ve makineler çalışanlara “buraya kadardı, durun!” diyecek.

Sigmund Freud insan mutluluğunun iki şeye bağlı olduğunu söyler: Aşk ve İş. Teknoloji her ikisini de insanların elinden alacak gibi görünüyor (s.236). Kurbanın kasabın peşinden gidişi misali bizler de şimdi nereye gittiğimizi tam olarak bilmeden teknolojinin peşinden gidiyoruz. Çalışma yaşamıyla teknoloji arasındaki bu ilişkiyi kurbağası su ilişkisine benzetebiliriz. Makineler hemen birden değil, farkına vardırmadan, alıştırma alıştırma, sınır tanımadan insanların yaptığı işleri bir bir yaparak çalışma yaşamının vazgeçilmezi ve hâkimi oluyor. İnsanlara yapacak daha az iş bırakıyor ve “Teknolojik İşsizlik” tehdidi her geçen gün giderek artıyor. Bazı ekonomistler ise, bunu tersten okuyarak çalışmamaya yönelik istek ve eğilim olarak görmekte ve “işgücü kuraklığı” olarak tanımlamaktadır.

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın gidişat gelecek günlerin biraz sıkıntılı olacağını gösteriyor. İnsanlar nasıl iş bulup çalışacak, ne üretecek, nasıl yaşamlarını sürdürecektir? Ayrıca bu gidişatın neticesinde teknolojik işsizlik tehdidinin farklı bir boyutu daha ortaya çıkıyor. Teknolojik işsizlik insanları sadece gelir kaynağından değil, anlam ve önemden de mahrum bırakıyor; sadece işgücü piyasasını değil, birçok insanın yaşama amacını da ortadan kaldırıyor. Daha az işin söz konusu olduğu bir dünyada ekonomiyle ilgisi olmayan bir problemle daha karşı karşıya kalacağız: Temel kaynaklardan biri ortadan kalktığında hayatımıza nasıl anlam katacağız? (s.235)

Daniel Susskind bu konuda çok önemli bir başka tespit daha yapmaktadır: “Daha az işin söz konusu olduğu bir dünyaya yaklaştıkça, ekonomik yaşamlarımız da giderek büyük şirketlerin hâkimiyeti altına girecek. Bu şirketler, gi-

derek büyüyen ekonomik güçleri sayesinde büyük bir siyasi güce de erişecektir. Sadece piyasadaki etkileşimleri, neler alıp sattığımızı şekillendirmekle kalmayacak, toplum halinde yaşantımızı ve politik hayvanlar olarak var oluşumuzu da şekillendirecek. Büyük Teknolojinin yükselişini ve giderek artan siyasi güçlerini anlamamız, iş yaşamının çöküşünü yorumlamamız bakımından büyük önem taşıyor çünkü daha az işin olduğu bir dünyada bu şirketleri kısıtlamak çok daha fazla çaba gerektirecek. İşin zorluğu, an itibarıyla, nasıl bir çözüm bulacağımız konusunda hazırlıksız olmamız.” (s.215)

Hazırlıksız olmamız ve yapılacak işlerin azalması doğal olarak rahatsızlık veriyor. Böyle bir dünyada çalışma yaşamı, toplum sağlığı ve güvenliği nasıl sağlanacak? Buna nasıl bir çözüm bulunacak? Toplum olarak ekonomik refah nasıl paylaşılacak? Maddi refah daha adil bir şekilde nasıl bölüşülecek? Ve bunların çözümünde nasıl bir yöntem izlenecek?

Daniel Susskind sorunların çözümünü, daha doğrusu çalışmayanların ve işsizlerin de pastadan refah payını almaları için teknolojik gelişmeye uygun düşen yeni bir anlayışla yeni yasaların ve kurumların hızla oluşturulmasını ve bunun için de acilen kapsamlı bir çalışmanın yapılmasını öneriyor. Kapsamlı çözümü ise, devletin sönmelenmesi yerine, “Büyük Devlet”te görüyor: Teknolojik işsizlik sorununa “düzgün bir çözüm bulmak, refahı nasıl paylaşacağımız sorusuna iş ve işgücü piyasasının dayanmayan yeni yanıtlar bulmayı gerektirir. Gelecekteki bölüşüm problemini çözebilmek için işgücü piyasasının yerini alacak yeni bir kuruma ihtiyacımız var. Bu kuruma Büyük Devlet adını veriyorum,” diyor (s.183).

Büyük Devlet’i, kısacası gelir paylaşan devlet, sermaye paylaşan devlet ve iş gücünü destekleyen devlet olarak

tanımıyor (s.214). Gerekçelerini sunarak kendince bunun nasıl olacağını da anlatıyor. Bu anlatılanların ne kadarı kabul görür zaman bizlere gösterecek, ama beni pek tatmin etmedi bu “kapsamlı çözüm” ve “Büyük Devlet” önerileri; çünkü iyi niyetli, idealist ve gerçekçi olmayan bir anlayış söz konusu. Ayrıca “Büyük Devlet” isim olarak hem ürkütücü hem de hoş olmayan şeyleri çağrıştırıyor. Doğru çözüm ne dersiniz, bilmiyorum. Bu işi en iyi, işin erbabı bilim insanları bilir diye düşünüyorum.

Benim bildiğim bir şey var ama, sürecin Emek Çağını sonlandırmaya doğru gittiği; bize barış ve özgürlük içinde “Çalışmadan Yaşayacağımız Bir Dünya” için evrensel ölçekte yeni bir ütopyanın gerekli olduğu. Unutmayalım, hayalin hayali bile güzeldir.

Gelelim “her işi makineler yapacaksa insanlar ne yapacak?” sorusuna.

Sizlerin bu konuda ne düşündüğünü bilmiyorum. Önyargılarımızı ve varsayımlarımızı bir tarafa bırakıp olguları doğru değerlendirdiğimizde çok fazla tasalanmaya gerek olmadığını düşünüyorum. Yarın bugünden daha iyi olacaktır; hep olduğu gibi. Eski zamanlarda aile büyüklerimiz bizlere çalışmanın erdem ve gerekliliğini anlatmak ya da belletmek için; “Sen ağa ben ağa, inekleri kim sağa,” derdi. Şimdi devir zaman değişti, inekleri artık makineler sağıyor. Bu örnekten hareketle soruya yanıtlım çok kısa ve basit olacak. Makineler şayet her işi yapacak ise, insanlar o zaman neden çalışmak zorunda olsun ya da neden çalışsın ki? Şimdiye kadar ağalar, beyler, patronlar çalıştı mı, yok! Tarih boyunca çalışanların sırtından geçinip keyif çattılar. Bundan sonra makineler sürekli çalışsa ve çalışmayanlar da burjuvalar gibi keyif çatsa güzel olmaz mı? Ne dersiniz?

BELALI SEVDALIMIZ: MAKİNELER

Tarihin akışını ve toplumların kaderini değiştiren makinaların gelişimini, akıllanmasını ve toplumsal yaşama etkilerini; yazar ve düşünürlerin sürekli gelişen makineleşme karşısındaki duruşlarını “*Ütopya, Distopya ve ‘Çalışılmayan Bir Dünya’*” başlıklı yazımla (08 Eylül 2022) başlayan ardışık birbiriyle ilintili beş yazı yazmayı tasarlıyordum. İki yazı yazdıktan sonra araya birkaç kitap tanıtım yazısı girdi ve tasarım yarım kaldı. Makineler konusuna kaldığım yerden devam etmek istiyorum.

İş makineleriyle benim gerçek anlamda tanışmam 1975 yılında Etibank Ergani Bakır Madeni İşletmesi’nde Kimya Mühendisliği stajımı yaparken oldu. Maden sahasında kullanılan kepçe, dozer, damperli kamyon, cevherleri kırma/ öğütme makinelerine taşıyan nakliye araçları, değişik boyuttaki kırma makineleri, asit ünitesi düzeneği, cehennemi görünümlü bakırın eritildiği izabe fırınındaki makineler çok çeşitli olup hem dönemin gereği hem de iş kolunun ve yapılan işlerin özelliği nedeniyle büyük, ürkütücü ve çok kabaydı. Okulu bitirdikten sonra 1978’de Diyarbakır Tekel İçki (Rakı) Fabrikası’nda ve sonrasında 1985’te İstanbul-Avcılar’da Dopsan Kimya AŞ’nin fabrikasında bir müddet çalıştım. Bu fabrikalardaki makineler bakır işletmesindeki makinelerin yanında çocuk oyuncakı kalırdı; çok fazla büyük ve hareketliliği olmayan görece daha modern makinelerdi.

Tarihe kuşbakışı göz attığımızda tekerleğin icadının MÖ 3.500 yıllarına dayandığını görürüz. İcadından sonra da hiçbir değişim ve gelişme göstermeden aynı düzeyde varlığını 17. yüzyılda başlayan sanayi devrimine kadar

korudu. Sanayi devrimiyle makineler çeşitlilik ve hız kazandı. Tekerlerin üstüne motor ve kabin bırakılınca otomobil, otobüs, tren, uçak oldu. Aynı gelişmenin bir sonucu olarak elektrik santralleri ve elektrik tellerini taşıyan direkler çoğalıp yaygınlaştıkça fabrikalarda bant ve çarklar hızlı dönmeye ve üretilen ürün çoğalmaya başladı. Kapitalist ve sosyalist toplumların birçoğu bu nedenle hummalı bir çalışmayla makineleşmeyi programlayıp önlerine hedef olarak koydu. Örneğin, Amerika otomasyonu, Sovyetler Birliği ise iç savaş sonrası zor durumda olan ekonomiyi çöküşten kurtarmak amacıyla NEP (Yeni Ekonomi Politikaları) politikasını uygulamaya koydu. Lenin, NEP programıyla makineleşme ve elektrik santrallerinin kurulup yaygınlaştırılmasıyla sorunların çözüleceğini öngörüyordu. Sonrasında NEP’le gerçekleşen atılımdan esinlenilerek birçok Marksist düşünür, yazar ve şair ütopyacılar gibi makineleşmeyi evrensel tüm sorunları sonlandıracak bir araç olarak görmeye başladı.

Ünlü şairimiz Nâzım Hikmet de böyle görenlerden biridir. Kendisi 1923’te Sovyetler Birliği’nde bulunmaktadır. Sovyetler Birliği’nde sanayideki gelişmelere ve makineleşmeye yakından tanıklık etmektedir. Teknolojinin baş döndürücü etkisine kapılarak 19. yüzyıl anlayışına uygun olarak makinelerin sorunları gidereceğine inanarak:

“trrrrum,

trrrrum,

trrrrum!

trak tiki tak!” dizeleriyle başlayan “*Makinalaşmak İstiyorum!*” şiirini yazar. Şiirin devamında ise; “*karnıma bir türbin oturtup/ kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!”* bahtiyar olacağım, der.

Nihayetinde beklenen şey gerçekleşir: Sanayi ve makineler hızla gelişti ve çoğaldı. Refah ve yaşam kalitesi yükseldi. Yaşamın akışına ivme kazandırdı mesafe ve zaman ara yerden kalktı: Ürün, hizmet, emek, bilgi ve en önemlisi de para çok hızlı dolaşıma girerek bir yerden bir yere durmadan sürekli akmaya başladı. Aynı anda her şey her yerde bulunur duruma geldi. Okyanusun derinliklerinden uzayın sonsuzluğuna makineler insanların emir komutasında yaygın olarak harıl harıl çalışmaya başladı. Çalışmakla kalmayıp her gün hızlı bir şekilde akıllanır da oldu. İleri teknoloji ile hayatımızı kuşatan, yön veren ve belirleyen bir olguya dönüştü. Kesintisiz insan ve toplum yaşamını derinden etkilemesi karşısında itirazlar da yükselmeye başladı. Bu durumdan sadece Yevgeni Zamyatin, Aldous Huxley, George Orwell gibi distopyacılar değil, çok sayıda düşünür ve aktivist şikâyet eder oldu. Örneğin, 1964'te ABD'de *Berkeley İfade Özgürlüğü Hareketi*'nden Mario Savio: "Bir zaman gelir, makinenin çalışması o kadar tiksindirici olur ki, yüreğinizi o kadar hasta eder ki, uzak durmak istersiniz. Pasif bir izleyici olarak bile dayanamazsınız. Ve kendinizi dişlilerin, çarkların, manivelaların, gördüğünüz tüm aygıtların üzerine atmak ve onları durdurmak istersiniz," diyerek isyanını dile getirir. Ama Avusturyalı sosyalist, filozof, rahip, toplum eleştirmeni ve karşı kültür gurusu Ivan Illich bu konuda iyimserdir, yeni nesil ileri teknolojinin gelişiminden hareketle: "Artık insanı makineye köle kılmadan, köleliği ortadan kaldıracak makineler tasarlayabiliriz," diyerek ilginç tarihi bir açıklamada bulunur. (*Aktaran: Margaret O'Mara, KOD: Silikon Vadisi'nin Kısa Tarihi, TTGV, s.158, 173*)

Kısacası, makinelere karşı çıkanların ve makinelerin gelişmelerini hararetle savunanların düşüncelerini ve

makinelerin insan yaşamı üzerindeki etkilerini birkaç paragrafla özetlemek mümkün değil. Ama gelmiş olduğumuz aşamada kendi eserimiz olan makinelerden göreceli olarak şikâyet eder duruma gelmiş olduğumuzu söyleyebilirim. Gelişmeler, modern toplumu bireysel irade ile makinelerle yarışmalı birlikte yaşamak arasında bir savaşa zorluyor. Hayati konularda akıllı makinelere karar vermede ne kadar yetki verileceği ise bir sorun olarak önümüzde duruyor, çünkü algoritmaların doğru karar vereceğinden endişe duyuyoruz. Şimdi Araf'ta bahtımıza Cennet mi, Cehennem mi düşecek diye bekliyoruz.

Çalışılmayan Bir Dünya kitabına dair yazdığım “Teknolojik İşsizlik ve Gelecek Korkusu” başlıklı yazımda (20 Eylül 2022); “Her şeyi makineler yapacaksa insanlar ne yapacak?” sorusunu sormuş ve yanıt olarak da kısaca: Endişelenmeye gerek olmadığını, bırakalım makineler çalışsın, insanlar da burjuvazi gibi yan gelip keyif çatsın demiştim.

Yazım yayımlandıktan sonra sorduğum soruyla ilgili oğlum Utku'dan bir yazı aldım. Soru ve açıklamalarıyla ilginç konulara değiniyor. Okuyalım:

“Bu çok fonksiyonlu düşünülmesi gereken bir soru. Öncelikle bugün artık dünya nüfusu yaklaşık 8 milyar civarında. Bu yığınsal düzeydeki insan nüfusu neyle meşgul olacak? Dolayısıyla işin toplumsal boyutu ve ‘yığınların idaresi’ ciddi bir sorun.

İkinci olarak Jared Diamond'ın *Tüfek, Mikrop ve Çelik* kitabında bahsettiği bir olgu var: Avcı-toplayıcı bir toplumda kimse kafasını karnını doyurma, günü idare etme kaygısından kaldırıp ileri bakmadığı için bir anlamda kabile yaşantısı söz

konusudur. Tarıma geçiş ile birlikte besin artınca, yani insanlar av peşinde koşmayı biraz bırakınca bir şeyler düşünebilmeye ve üretebilmeye zamanları oldu ve ‘modernleşmenin’ ilk tohumları atıldı... Bugünkü durumumuza baktığımda aslında yine avcı-toplayıcı halimize geri dönmüş gibi olduğumuzu düşünüyorum. Haftanın beş-altı günü uzun saatler boyunca birçoğumuz karnımızı doyurabilecek kadar, birkaçımız da birikim yapabilecek kadar gelir elde edebilmek adına çalışıyoruz. Kitap okuyamıyoruz, sosyalleşemiyor, tiyatro ve sinemaya gidemiyor, felsefe yapamıyoruz, kendimize vakit ayıramıyoruz, hobilerimiz yok. Eğer bir şekilde denildiği gibi ‘her işi makineler yapacaksa’ o zaman düşünce üretmek için bol zamanımız olacak demektir ki bu açıdan bakıldığında kulağa çok güzel geliyor.

Son olarak çalışılmayan bir dünyada gelirin nasıl elde edileceği ve bu gelirin dağılımı yine bir soru işareti. Artık çalışılmadığına göre ast-üst ilişkisi olmayacak. Kimin ne kadar gelir elde edeceği neye göre belirlenecek? Dün müdür olan bugünden sonra müdür olarak mı kalacak? Dün işçi olan bugünden sonra hep işçi maaşı mı alacak? Yoksa herkes eşit ve aynı gelire mi sahip olacak? Bunlara kim, nasıl karar verecek? Bugün büyük bir firma yöneticisi ile bir fabrika işçisinin para harcama ufku ve giderleri arasındaki fark bir uçurum. Yöneticiye az para verirken yaşam kalitesi düşer. İşçiye çok para verirken o parayı ne yapacağını bilemez. Konu uzun. Derli toplu düşünülmesi gereken ve ciddi toplum mühendisliği de isteyen bir konu. Aslına bakılırsa bu geçiş aşamasını anlatan güzel bir bilim kurgu romanı yazılabilir. Saygılarımla.” (23 Eylül 2022)

Gelecek yazımda bilgisayarla tanışmamı ve “kâinatın hâkimleri”ni anlatmaya çalışacağım.

BİLGİSAYARLA TANIŞMAM VE

“KÂİNATIN HÂKİMLERİ”

Şeyleri kavradığımızda bunları bellekte kayıt altına alır, kavramsallaştırırız. Sahip olduğumuz bu kavramlar sayesinde de düşünür ve hareket ederiz. Kavramların nicelik, nitelik ve enerji seviyeleri ise düşünce ve hareketimizin çapını ve derinliğini belirler.

Doğa yasalarına aykırı, nesne ve hareketleri tanımlamayan içi boş tanımsız kavramlara sahip bir insanın matematikçi, mühendis ve bilgisayarlı olması çok zordur. Böylesi kavramlara fazla sahip olan biri olsa olsa imam veya ilahiyatçı olur. Sayı, boyut, renk gibi özellikleri tanımlanmış tanımlı kavramlara sahip olan birinin ise imam ya da ilahiyatçı olmasından daha çok matematikçi, mühendis ve bilgisayarlı olması büyük bir olasılıktır.

Şunu anlatmak istiyorum. Şayet belleğimizde “teknoloji”, “bilgisayar” ve “yazılım” gibi sözcükler birer kavrama dönüşmemiş ve bellekte kayıtlı değilse, teknolojik gelişmeyi anlamamız ve katkı sunmamız, bu konularda verimli bir çalışma yapmamız söz konusu olamaz.

Matbaa yaşadığımız topraklara icadından yaklaşık 300 yıl sonra girdi. Günümüzde teknolojinin üstel gelişimini, yanı çok hızlı gelişmesini dikkate aldığımızda, benzer gecikmeyi bilgisayarın gelişi için de söyleyebiliriz. Örneğin, Türkiye’de televizyon 1971 yılında siyah-beyaz banttan yayına başladı. Ve o dönem gazete ve dergilerden bilgisayar hakkında bazen az da olsa yazılar okuyordum ama bilgisayarın kendisi Çin Seddi kadar bana uzaktı. Bilgisayar denilen şeyle pratikte ilk somut karşılaşmam 1984 yılında Diyarbakır 5 No’lu Cezaevi’nden çıktıktan sonra İstanbul’a

göç ettiğimde oldu. Kimyasal maddelerin ithalat ve ihracatını yapan bir firmaya kimya mühendisi olarak işe girmek için yaptığım başvuruda, firma yetkilisi: Seri daktilo yazıp yazamadığımı, yabancı dil bilip bilmediğimi, faks ve bilgisayar kullanıp kullanamadığımı sorduğunda “bilgisayar” karşıma bir engel olarak çıkmıştı. O zaman cevap olarak; “Mühendis mi arıyorsunuz, yoksa ofis elamanı mı” diye kendimi ağırdan alarak soruya soruyla cevap vermiştim. Sorumlu: “Olur mu, biz ithalat ve ihracat yapan bir firmayız. Bunlar olmadan ticareti nasıl gerçekleştirebiliriz?” diyerek haklı bir açıklamada bulunmuştu.

Bilgisayarı fiziksel olarak görmem ise ancak 1985 yılında İstanbul Avcılar’da bir kimya fabrikasında mühendis olarak işe başladığımda oldu. Yahudi olan patronumun fabrikadaki özel odasında kişisel bir bilgisayarı vardı. Bilgisayarı sadece kendisi kullanırdı, kimse dokunmazdı. Hammadde girişleri, üretim miktarı ve satışlar, stok durumu, personel giderleri ve diğer masrafları bilgisayara günlük olarak kendisi işlerdi. Bilgisayara şahsen dokunmam ise 1990 yılında 10 ve 13 yaşlarındaki iki oğluma *Commodore 64* diye isimlendirilen bir bilgisayarı almamla oldu. Bilgisayarı yoğun kullanmam da ancak 1990’lı yılların ortalarında İBB Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü’nde teknik eleman olarak çalışırken şahsıma zimmetli olarak verilen bilgisayar sayesinde gerçekleşti.

Oysa ABD’de 1970’lerin başında daha önceden kurulmuş olan Silikon Vadisi’nde zeki, yaratıcı, aykırı ve özgüveni yüksek iyi donanımlı liderlik vasfı olan çalışkan birçok genç bilgisayar teknolojisiyle yatıp kalkarak çok boyutlu yoğun bir çalışma içerisindeydi. Yine, 1970’te *Life* dergisi *Shaky* adlı robotu tüm dünyaya tanıtmıştı. Türkiye’de ise o tarihlerde üniversitede okuyan benim kuşağımın büyük bir çoğunluğu bilgisayarın ismini bile henüz duymamıştı.

Bizlerin bu durumdan habersiz oluşumuzu teknolojik gelişmelerle ilgilenmeyip de devrimci mücadele ile uğraşmamıza bağlanmamalı. Yaratıcı fikirler çoğunlukla muhalif devrimcilerden çıkar. Silikon Vadisi'nde bu "faaliyetlerin öncülüğünü yapanların çoğu, altmışlı yılların karşı kültürünün çocukları" hippie ve solcu devrimcilerdi (s.17). Bizlerin böylesi bir gelişmeden bihaber oluşumuzun nedeni devrimci bir duruşumuzun oluşundan değil, ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi ile alakalı.

Teknoloji devrimin özellikle ABD ve Silikon Vadisi'nde gerçekleşmesi de tesadüfi değildir. Vadi'nin temeli, Sovyetler Birliği ile girilen uzay ve savunma/ silahlanma yarışı ve Soğuk Savaş nedeniyle devlet destekli muazzam bütçelerle askeri-endüstri komplekslerinin kurulması ve desteklenmesine dayanmaktadır. 1957'de "Amerikan devleti elektronik işine girişmiş ve vadinin ilk ve belki de en büyük risk sermayesi yatırımcısı" (s.30) olmuş ve desteğini durmadan sürekli artmıştır. NASA'nın 1971 bütçesi, 1966 ABD bütçesinin yarısına denk gelişi buna en iyi kanıttır (s.121). Kısacası, maddi ve psikolojik koşulların uygun olması sebebiyle teknolojik devrim ABD'de gerçekleşmiştir. Bu devrimin oluşum evrelerini ve arka plandaki diğer şeyleri *KOD: Silikon Vadisi'nin Kısa Tarihi*⁷⁵ kitabını okuduğumuzda daha iyi görebiliriz. Anılan kitapta biraz Amerikan kapitalizmi ve serbest piyasa ekonomisinin övgüsü yapılsa da, kitap ileri teknoloji sektöründeki gelişimi tüm yönleriyle anlatan kapsamlı bir çalışma olması nedeniyle önemli: "California eyaletindeki küçük, yeşillikler içindeki bir vadinin yetmiş yıllık öyküsü"

⁷⁵- Margaret O'Mara, *KOD: Silikon Vadisi'nin Kısa Tarihi*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Çev: Levent Göktem, Hazırlayan: Optimis Yayın Grubu, 2022, İstanbul, 608 sayfa. (Not: Kitap parayla satılmıyor, TTGV bazı şahıslara hediye olarak veriyor.)

(s.15), yani Silikon Vadisi'nin Microsoft, IBM, Apple gibi devlerinin tarihsel kronolojide nasıl başarılı birer örnek oldukları ve sonrasında da nasıl “kâinatın hâkimleri” oldukları anlatılıyor.

Söz konusu kitabı Margaret O'Mara⁷⁶ kaleme almış. Kendisi Washington Üniversitesi'nde tarih profesörü olup, ABD siyaset tarihi, yüksek teknoloji ekonomisinin yükselişi ve ikisi arasındaki bağlantı üzerine yoğunlaşan ve Bill Clinton döneminde Beyaz Saray'da çalışan biri. Silikon Vadisi'nin “modern Amerikan tarihinin seyrinde kısa ömürlü bir sayfa değil, tam merkezindeki bir olgu”(s.21) olduğunu iddia ederken, Silikon Vadisi “Amerikan ileri teknoloji sektörüyle eş anlamlı söz öbeğine nasıl dönüştü?” (s.134) sorusuna yanıt aramaya çalışır.

Yazar, *KOD: Silikon Vadisi'nin Kısa Tarihi* çalışmasında Vadi'nin gelişim süreci hakkında detaylı bilgiler vermenin yanında çok önemli tespitler de yapıyor. İki alıntıyla yazarın önemli tespitlerinden birkaçını aktarıp sonrasında izninizle bir soru sormak istiyorum:

“Üç milyar akıllı telefon. İki milyar sosyal medya kullanıcısı. İki trilyon dolarlık şirketler. San Francisco'nun en yüksek gökdeleni, Seattle'ın en büyük işvereni, yeryüzündeki en pahalı kurumsal yerleşkelerin dördü. İnsanlık tarihinin en varlıklı kişileri.

Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılının sonları için Amerika'nın en büyük teknoloji şirketlerinin koyduğu hedefler hayal gücümüzü zorluyor. Bu yetmezmiş gibi Apple, Amazon, Facebook, Google/ Alphabet ve Microsoft'tan oluşan Büyük Beşli'nin değeri, İngiltere ekonomisinden bile

76- Margaret O'Mara, *KOD: Silikon Vadisi'nin Kısa Tarihi*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Çev: Levent Göktem, Hazırlayan: Optimis Yayın Grubu, 2022, İstanbul, 608 sayfa. (Not: Kitap parayla satılmıyor, TTGV bazı şahıslara hediye olarak veriyor.

büyük. (...) Onlarca yıldır yüksek siyasete karşı sergilenen mesafeli duruşun ardından, Amerika'nın Batı kıyısındaki ofislerde yazılan zarif bilgisayar kodları, siyasi sistemin her köşesine sızmaya başladı ve bu kodlar, çevrimiçi reklamcılık kadar, siyasi kutuplaşmanın tohumlarını ekmek için de yazılıyor." (s.13)

"Görünürde çok bildik bu öyküde bir başka sürpriz daha yaşandı. İleri teknoloji devrimi, kolektif bir çabanın yanı sıra bireysel dehanın da bir sonucuydu. Teknoloji alanında uzmanlığı bulunmayan nice isim, bu öyküde önemli roller üstlendi. Başarı, yalnızca en çok satan biyografilerin ve en çok izlenen Hollywood filmlerinin başrol oyuncularını değil, gayretli ve heyecanlı binlerce oyuncu sayesinde geldi. Bunların bazıları mükemmel birer mühendisti. Diğerleri pazarlama, hukuk, finans ve operasyon alanında parlak beyinli kimselerdi. İçlerinden önemli bir bölümü zengin oldu, onlardan çok daha fazlası olamadı. Kuzey California'nın hoş ve huzurlu bir köşesinde, siyasi ve finansal güçlerin merkezlerinden uzakta faaliyet gösterirken, girişimcilik evreninde bir Galapagos (Kurbağa adası-M. Üzülmez) yarattılar. Bu iklimde yeni tür şirketlerin yuvası oldular, farklı kurum kültürlerinin gelişmesine ve belli bir doz marjinalliğe, kaçıklığa tolerans gösterdiler. Ülkenin veya dünyanın başka yerlerinden gelmiş kişilerin ağırlıklı olduğu, zeki insanlarla dolu bir yerd orası. Bilindik şeyleri geride bırakmaya ve bilinmeyen kollarına atılmaya hazır dılar. Bir defasında eski tüfek bir teknoloji uzmanıyla konuşurken bana, hayretini gizlemeden, 'Tüm ezikler buraya geldiler ama mucizevi bir şekilde hepsi de başarılı oldu' demişti." (s.20)

Soru: Peki, bazı insanlar neden daha başarılı oluyor?

Yanıt: Gelecek yazıda.

BAZI İNSANLAR NEDEN DAHA BAŞARILI OLUR?

Doğada ve sosyal yaşamda her şey nicel bir birikimin sonucunda gelişir ve niteliksel dönüşümü yaşar; hiçbir olay, oluşum ve gelişme nedensiz değildir ve hiçbir şey tek bir nedene de bağlı değildir. Yaşamın içinde, insanların bulunduğu çevrede binlerce değişik dış etken vardır. Bu nedenle, insanların hayal dünyası ve başarısı da evrim yasası gereği iç ve dış etkilerle bağlantılı olarak süreç içinde gelişir. Bu, insan belleğindeki bilgilerin zor ve uzun sürede oluşması ve değişmesi nedeniyle yıllarca sürebilir.

Bu süreç herkes için geçerlidir. Ultra başarılı insanların, daha doğrusu “çizginin dışında” olanların durumu da bu süreçten bağımsız değildir. Bu tip insanları yakından, tüm yönleriyle incelediğimizde onların başarılarının arkasında birçok şeyin yattığını görürüz. İnsanların genetik yapıları, IQ’ları, ailenin ekonomik ve kültürel durumu, sosyal çevresi, çevresel faktörler, aldığı eğitim, bulunduğu coğrafya, milliyeti ve inancı, cinsiyeti ve yaş durumu, dönemin tarihsel özellikleri ve zamanlama, yetenek, merak, tutku, hırs, çok çalışma, şans/ talih ve fırsat gibi etkenlerden biri veya birkaçının birlikte olması, insanların başarılı olmalarını ya da olmamalarını belirler. Bu nedenle, yaşam ağı içinde olup biten her şeyi “bağlantısal bütünsellik bilimsel yöntemi ile”⁷⁷ değerlendirmeliyiz.

“Bazı İnsanlar Neden Daha Başarılı Olur?” sorusunu da bu bağlamda düşünmeliyiz.

ABD’li yazar ve gazeteci Malcolm Gladwell de, *Outliers/*

77- Türker Kılıç, *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık, Ayrıntı Yayınları, 2022, İst., s.81.*

*Çizginin Dışındakiler*⁷⁸ isimli kitabında, bu soruyu soruyor ve ikna edici, akıcı, güzel bir anlatımla bazı yaşanmış hikâyeler anlatarak böylesi insanların başarılı olmalarındaki “sırları” aralayıp nedenleri sıralıyor. Potansiyel yanıtların ötesine bakarak tatmin edici gerçek yanıtları yaşam hikâyelerinin satır aralarından bulup çıkarmaya çalışıyor.

Malcolm Gladwell sıradışı şeyler yapan insanları anlatırken; “sizi birbiri ardına farklı farklı türden ‘çizginin dışındakiler’le tanıştıracığım” diyor ve sonrasında: “Dahiler, zengin ve güçlü iş insanları, rock yıldızları ve bilgil sayar programcılar. Dikkate değer bir avukatın sırlarını açığa çıkaracağız, en iyi pilotları kaza yapan pilotlardan ayıran şeylere bakacağız ve Asyalıların neden matematikte bu kadar iyi olduğunu anlamaya çalışacağız. Aramızda dikkate değer –beceri sahibi, yetenekli ve azimli- olanların yaşamlarını incelerken, başarının anlamı hakkında büyük bir yanılgıya düştüğümüzü ileri süreceğim,” (s.21) diyor ve başarıya dair yapılan çokça açıklamanın ikna edici olmadığını söylüyor. “İnsanlar yoktan var olmaz. Soy sopa ve hi-mayeye bir şeyler borçluyuz” (s.22); “onların hikâyelerini gerçekten farklı kılan olağanüstü yetenekleri değil, karşılaş-tıkları olağanüstü fırsatlar” (s.50) olduğunu belirtiyor. Bu tip insanların “tarihin ve toplumun, fırsatın ve mirasın ese-ri” olduğunu aile, kültür ve sınıf açılarından açıklıyor.

Bir insan bir işi ne kadar çok yaparsa beyni o iş için o kadar fazla hücre görevlendirir. Thomas Edison da, “Dehanın yüzde 1’i esin, yüzde 99’u alın teri”⁷⁹ olduğunu belirtir; ampülü 1000’den daha fazla denemenin sonucunda ancak başarıya ulaşır. Malcolm Gladwell de Edison’un pratiğini doğrularcasına başarılı insanların her birinin “özel yerlerin

78- Malcolm Gladwell, *Outliers (Çizginin Dışındakiler)*, Çev: Aytül Özer, MediaCat Kitapları, 2022, 1st.

79- Aktaran: Ann Mei Chang, *Yalın Etki*, Çev: Ümit Şensoy, TTGV, 2019, 1st. s.33.

ve ortamların ürünü” olduğunu belirtirken günümüzde artık kendi ismiyle birlikte anılan ünlü “10.000 saat kuralı”nı ilk defa bu kitabında paylaşıyor. Uluslararası kıymette bir ürün ortaya koyabilmek için bir kişinin o konuda en az 10.000 saat zihin ve emek yoğunlaşması yaşaması gerektiğini söylüyor (s.39). Kısacası, hiçbir şey gökten zembille/ sepetle inmiyor, “armut piş ağzıma düş” olayı yok! Yoğun emek, bitmez istek, tükenmez merak, hırs ve dönemin tarihsel özelliğinin iyi bir fırsat oluşturmaması ancak insanı başarıya götürebilir diyor, o da bazen.

Nasıl hiçbir şey kendiliğinden oluşmuyorsa başarılı insanın ortaya çıkışı da kendiliğinden olmaz, “öngörülebilir ve güçlü bir dizi koşul ve fırsatlardan ortaya çıkar.” (s.127) Örneğin Bill Gates: Büyük babası bankacı, babası ünlü zengin bir avukat, annesi bir bankerin kızı. Yedinci sınıftayken devlet okulundan alınıp seçkin ailelerin çocuklarına hizmet veren bir okula gönderilir. İkinci yılının ortalarındayken bu okulda bilgisayar kulübü kurulur. Okul aile birliğinin kermesten elde ettiği 3.000 dolar gibi bir parayla okulun küçük bir odasına zamanın bilgisayarlarından çok ileride olan “eş zamanlı” bir bilgisayar terminali kurulur. O dönem, yani 1968’de ABD’de çoğu üniversitenin bile henüz bilgisayar kulübü yoktur. Zeki ve çalışkan sekizinci sınıf öğrencisi Bill Gates okulun bilgisayar odasından çıkmaz, sürekli çalışır. Ardından bu işlerle alakalı bir firmada çalışır ve “kod”lamayı öğrenir. Sonrasında şansını denemek için arkadaşlarıyla birlikte kendi şirketini kurar ve Harvard Üniversitesi’nden ayrılır. Üniversiteden ayrılma sebebi, o döneme kadarki pratikleri ve öğrendikleri sonrasında Harvard’dan bilgisayarla ilgili öğrenebileceği başka yeni bir şey kalmamış olduğuna inanması ve pratikte 7 yıl programlama yapmış olmasıdır. Toplamda 10.000 saatin üzerinde bir deneyime sahip olmanın vermiş olduğu güvenle

zamanı geldiğine inandığı anda Microsoft şirketini kurar. Kişisel bilgisayar devrimi gerçekleştiği dönemle, doğuştan sahip olduğu ve kendisine sunulan imkânlar nedeniyle bu işe çok önceden hazır bir konumda oluşu örtüşünce Bill Gates bir numara olma şansını yakalar (s.47-50).

Malcolm Gladwell kitabın sonlarında Bill Gates örneğinden hareketle can alıcı bir soru sorar ve vicdanen olması gerekeni dile getirir: “Eğer bu olanak bir milyon gence sunulmuş olsaydı, bugün kaç Microsoft’umuz daha olurdu? Daha güzel bir dünya yaratmak için, bugün başarıyı belirleyen şanslı farklılık ve keyfi avantajların yerini, fırsat eşitliğinin egemen olduğu bir toplum almalı. (...) Şimdi yeteneklerin her alanda ve her meslekte bu yolla filizlendiğini düşünün. Dünya yetindiğimizden çok daha zengin bir dünya olabilirdi,” (s.218) diyor.

Malcolm Gladwell, bireylerin ve toplumların ruhi biçimlenmesinde çok önemli bir etkiye sahip olan “kültürel miras” olayını kitabın ikinci bölümünde örneklerle anlatırken, bireylerin bağlı oldukları toplumların kültürel miraslarından muaf olamayacağını belirtir: “Hepimiz kendimize özgü bir kişiliğe sahibiz. Ancak içinde büyüdüğümüz toplumun geçmişinden gelen eğilim, varsayım ve refleksler bu kişiliğin üzerinde yer almaktadır ve bu farklılıklar olağanüstü spesifiktir.” (s.166) Kim olduğumuz nereden geldiğimize bağlıdır. Kültürel miraslar etkili güç niteliğinde olup kalıcı özelliktedir. Derin köklere sahip ve uzun ömürlüdür. Kuşaktan kuşağa direnir, onları yaratmış olan ekonomik, sosyal ve demografik koşullar ortadan kalktığına bile neredeyse hiç bozulmaz, tavır ve davranışları yönlendirmekte öyle bir rol oynuyorlar ki onlarsız dünyamıza bir anlam vermek olanaksızdır (s.144).

“Kültürel miras” olayına böyle bakınca, zihin akışının

önünde kültürel barajların oluşturulması nedeniyle bizim durumumuz biraz iç açıcı gözüküyor. Dünya Sanat ve Bilim Akademisi üyesi Prof. Türker Kılıç'ın belirlemesi de dolaylı olarak bunu doğrular mahiyette. Yaşadığımız toplumdaki mevcut kültür: “Yeni bir çare ya da buluş düşününce ‘icat çıkarma’, duygulanıp yazınca ‘edebiyat yapma’, düşünüp sorgulayınca ‘felsefe yapma’, çoğunluk vasata yanlışsınız deyince ‘hariçten gazel okuma’, avam kalabalıkta özgüvenle yürüyünce ‘artistlik yapma’, bir şeylerden rahatsız olup neden böyle diye sorunca ‘caz yapma’ diye zihin akışına baraj koyar vasatın ödüllendirdiği kültür” dür. (Türker Kılıç, s.65.)

Zihin akışına baraj konulduğunda insanların düşünce ve hayalleri doğal olarak kıt, bilim ve teknolojik gelişmeye katkıları sınırlı olur. Böyle bir kültürün egemen olduğu bir yerden “çizginin dışındakiler”, yani mucit ve bilim insanları çıkar mı? Elbette çıkar, ama çok az çıkar.

CEP TELEFONLARI TESBİHLERİN PABUCUNU

DAMA MI ATIYOR?

Eşya ile insan arasında derin bir ilişki olduğu söylenir.

Bir gün Cuma namazı öncesi caminin önünden geçerken bir şey dikkatimi çekti; namaz vaktini bekleyen müminlerin çoğunun elinde cep telefonu ve habire bir şeylere tıklıyor, seyrediyor veya okuyorlardı.

Eskiden camii önlerinde namaza gelenlerin çoğunun elinde 99'luk tespihler olurdu. Tesbih çekip aileleri için, ümmeti için, ama daha çok kendileri için dua ederlerdi. Zaman, devran ve teknoloji çok şeyi değiştirdiği gibi, demek ki Müslümanların davranış ve edimlerini de değiştirdi, değiştiriyor.

Değişim iyi bir şeydir. İleriye yönelik gelişmeyi işaret eder. Toplumumuzun gelişime seyri yavaş, ama mobil cep telefonlarının işlem yapma hızı çok hızlı ve her geçen gün daha da hızlanıyor. Zamanın zembereği kırıldı, camii avlusundaki mümin değişmeyip ne yapsın? Mobil cihazlarla iş ve işlem yapma çok hızlı; sese, görüntüye, bilgiye anında ulaşıyor. Parasal iş ve işlemler birkaç saniye içinde yapılıyor. Dini ilahiler dinleniliyor, dini şahsiyetler ve mekânlar hakkında bilgi sahibi olunuyor, cennete gitmek için hangi duaların okuması gerektiğini bir bir öğreniliyor.

İnananlar dileklerinin gerçekleşmesi, dertlerine derman olunması, sıkıntılardan kurtulmak ve şükranlarını sunmak için dua ederler. Dua ettikleri zaman, sözcükler sesli veya sessiz dudaklardan dökülerek, dilek ve istekleri gerçekleştirecek olana ulaştırmaya çalışırlar.

Dua, yürekten geleni duymak için beyni hazırlamaktır.

Ve, özellikle insani dua etmek kötü eylem değildir. Dua/Beddua ediminin insanlar için yararlı olduğuna inanırım. Dua ve bedduada sınır yoktur; kısıtlama olmaz. En olmayacak şeyler bile istenebilir. En mahrem duygular dile getirilebilir. Ayrıca dua/beddua sabır verir, deşarj olmayı sağlar. Bu da insanların akıl ve ruh sağlığı için gerekli bir şey; gerekli bir gıda veya gerekli bir ilaç olarak düşünebiliriz. İnsanlar sabırlı olmasa veya deşarj olmasa antenlerin kısa devre yapması sonucu çıldırmaları kaçınılmaz olmaz mı? Toplumumuzda, suç işleyeni gücümüz yeterse biz cezalandırırız, gücümüz yetmediğinde ise biliyoruz; “Allah onların cezalarını/ belalarını verecektir!”

Ben böyle düşünüyorum ama Byung-Chul Han böyle düşünmüyor, çok farklı şeyler söylüyor. Yaklaşık on yıl önce yayımlanan *Psikopolitika* adlı kitabında neo-liberalizmin yeni iktidar teknikleri geliştirdiğini, özgürlüğün krizde olduğunu, şeffaflığın diktatörlüğünde yaşanıldığını ve en önemlisi de akıllı telefonların dijital bir kutsal nesneye dönüştüğünü söylüyor. Ayrıca, akıllı telefonların gündelik hayatın merkezine oturduğunu, yeni iktidar mekanizmalarının boyun eğdirmek yerine bağımlılık yaratmak üzerinden biçimlendiğini belirtiyor.

Buyurun, bakın neler söylüyor Byung-Chul Han: “Her aygıt, her iktidar tekniği boyun eğdirmekte kullanılan kendi kutsal nesnelerini (Devotionalie) üretir. Bunlar iktidarı maddileştirir. Devot, boyun eğmiş demektir. Akıllı telefon dijital bir kutsal nesne, hatta dijital kutsal nesnenin ta kendisidir. Tabi kılma aracı olarak tıpkı elde taşınma kolaylığıyla bir tür telefonunu (Handy) andıran tesbih gibidir. Her ikisi de insanın kendini sınamasına, kendini kontrol etmesine hizmet eder. İktidar, gözetleme işini bireylere devrederek verimliliğini artırmış olur. Like/Beğendim dijital ‘Amin’dir. Like’ı tıklarken iktidar

düzenine tabi kılarız kendimizi. Akıllı telefon sadece etkili bir gözetleme aracı değil, aynı zamanda taşınabilir bir günah çıkarma sandalyesidir. Facebook dijitalin kilisesi, sinagogudur (sinagog'un kelime anlamı 'toplantı'dır)."⁸⁰

Bu söylenenlere inanıp inanmamakta serbestsiniz tabi ki, karar sizin. Ama ben, camii önü ve avlusunda gördüğüm manzaradan sonra cep/mobil telefonlarının artık tesbihlerin pabucunu dama atmaya başladığına kani olduğumu söyleyebilirim.

Ve ek olarak bir hatırlatma ve öneride bulunmak istiyorum:

Teknolojik cihazları amaçlarına uygun ve nasıl kullanacağımızı bilmediğimizde yaşamımızı kolaylaştırmaktan çok tüketir. Ne olur, bu cihazların mucitlerine saygılı olalım, nitelikli kullanma ve ölçülü olmayı kendimize ilke edinelim.

28 Şubat 2025/Ayvalık

80- Byung-Chul Han, *Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, İst., 2019, s.22

TEKNOLOJİK DEVRİM, DEĞİŞİM VE ÖRGÜTLER

“Bir slogan üretmeyi göze alabilseydim, bilim adamları geleceği hücrelerinde taşır derdim.”

-C. P. Snow

Her şey değişime uğruyor ya da uğratılıyor.

Sanal teknolojik bir devrim yaşıtılıyor çaktırmadan, çok güçlü bir şekilde her şey sil baştan yeniden düzenleniyor ya da değiştiriliyor, hem de çok hızlı. Küresel boyutta toplumsal bir değişim...

“İnsanlaştırılmış makineler ve bir makine gibi kusursuz insanlar” döneminin sanki arafındayız.

Britanyalı bilim insanı C. P. Snow yaşanan bu toplumsal değişimi şu sözlerle tanımlıyor:

“Bu yüzyıla kadar bütün insanlık tarihinde, toplumsal değişimin hızı çok yavaştı. Öyle yavaştı ki, bir kişinin ömrü içinde farkına varılabiliyordu. Artık durum böyle değil. Değişim hızı öyle arttı ki, hayal gücümüz ona yetişemiyor.”⁸¹

Kısacası, teknoloji kanatlanmış uçuyor, enformasyon ve toplumsal değişimin hızı bundan sonra kim bilir ne gibi değişimlere neden olacaktır?

Ben, mühendis ve yönetici olarak birçok özel sektör ve kamu kurumunda çalıştım, ayrıca bir işçi sendikasında ve illegal siyasi bir partide bölgesel düzeyde yöneticilik yaptım. Bu deneyimlerimin ışığında sanal devrimin getirmiş olduğu veya getireceği değişimin, başka şeyleri şimdilik bir tarafa bırakarak, sadece kurum ve kuruluşlara,

81- C. P. Snow, *İki Kültür*, TÜBİTAK Yayınları, s.137

kısacası örgütlere olası etkisine ilişkin bazı düşüncelerimi paylaşmak istiyorum.

Malum, teknoloji geometrik hızla ilerliyor. Çok değil, bundan on yıl sonra, her türden faaliyet gösteren kamu kurumları da dahil tüm kurum ve kuruluşlar, kısacası örgütler bilgiye dayalı veya bilgiyle donanımlı kuruluşlar olacak veya olmak zorunda kalacaklardır. Bunu başaramayanlar ya etkisiz/ geride kalıp nal toplayacak ya da yok olacaktır.

Geleceğe dair düşüncesi olan ya da plan ve programı olanlar için zorunlu, var olması gereken ilk şey enformasyon ve enformasyon teknolojisinin gerekliliğidir.

Çünkü enformasyon teknolojisi her şeyin başı, odak noktası haline geldi, geliyor.

Enformasyon ve enformasyon teknolojisi yaygınlaştıkça her şeyi değiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda örgütlerde yapısal değişimi ve özellikle yenilenme ihtiyacını dayatacaktır.

Yani teknolojinin yaygınlık kazanmasıyla uzmanlaşma, veri toplama, analiz yapma ve tanı koyma hızlanacak; yapılan işlerin hem niceliği ve hem de niteliği gelişecektir.

Bunun gerçek manada olabilmesi veya gelişmenin sağlanabilmesi de ancak enformasyon teknolojisinin yaygın, tüm kademelerde kullanımına bağlı.

Bu gerçekleştiği zaman karar süreçleri, düşünme biçimleri, yönetim yapısı, işin ya da işlerin yapılış biçimi dönüşüme uğramaya başlayacaktır (başladı da...).

Günümüzde teknolojinin çeşitlenmesi, çoğalması ve çok kısa sürede eskimesi (yani yeni modellerin geliştirilmesi veya çıkması) çok hızlı ve daha da hızlanacaktır. Dünyayı değiştiren makineler kendilerini de değiştirmeye başladı çünkü.

Bu nedenlerden dolayı, treni kaçırmak istemeyen kuruluşlar, örgütler sürekli teknolojiadaki gelişmeleri takip etmek zorundadır.

Açıkçası, yakın geleceğin oluşumları/ örgütleri enformasyona dayalı kuruluşlar olacak! Ve, bilgiye dayalı bireyler ve kuruluşlar geleceği belirleyeceklerin listesinde ilk sıralarda yer alacaklardır.

Şimdi sancılı bir dönemden geçiliyor, farkında olunmasa bile dönüşüm süreci yaşanmaya başlandı. Yaşanan bu dönüşüm süreci ile birlikte diğer gelişmelere paralel olarak kuruluşlarda/ örgütlerde eşzamanlılık denilen şey gerçekleşti, gerçekleşiyor. Ki, bunu bugün kendiliğinden yaşıyoruz: Anında konuşma, anında yazı, anında ses, anında görüntü... tekli veya çok katılımlı olarak. Ve daha neler...

Çalışma ve faaliyetlerde eşzamanlılık olduğu zaman çok hızlı karar vermek, sorumluluk almak ve hareket etmek gerekir. Bu da birey ve bireysel sorumluluğu ön plana çıkarır.

Böylesi bir durum yöneticilerin, eleştiriye açık olmalarını, insanların düşüncelerine değer vermeyi, getirilen öneri ve ortaya sürülen düşünceleri değerlendirmeye almalarını, bilgi ve enformasyonu yönetmeyi bilmelerini gerektiriyor. Kısacası, yönetim ve yöneticiler mevcut düşüncelerini değişim perspektife uygun bir şekilde yeniden gözden geçirip uygun politikalar geliştirmelidir.

Bunların olabilmesi için ise ancak kurum ve kuruluşlarda, dahası ülkede demokratik bir anlayış ve kültürün, hukuk ve adaletin olması gerekir. Selam ve saygılarımla...⁸²

RÜYAM VE “MÜHENDİSLİK FELSEFESİ”

*Uykularımdan uyandırır rüyam
Sen uyursun ben uyuyamam*

Bu aralar nedense çok sık rüya görmeye başladım. Kullandığım ilaçların yan etkisinden mi, geceleri sık sık uyanmamdan mı, bilemiyorum. Dün gece rüyamda sevgili dayım Nurettin Değirmenci (d.1951-ö.28 Mart 2019) ile birlikteydim. İstanbul’a, bana gelmişti. Birçok konuda, kendimizden geçmişçesine sohbet ediyorduk ve bazen de ciddi ciddi tartışıyorduk. Bir ara nedenini belirtmeden, gülümseyerek:

“Yeğenim, sen iyi bir mühendissin ama çoğu kez duygularınla hareket ediyorsun. Olaylara ve olgulara bazen mühendisçe bakmıyorsun; aklınla hareket etmiyor duygularının sesine fazla kulak veriyorsun. Hatırlar mısın, sana “Mühendislik Felsefesi” başlıklı bir yazımı göndermiştim; hem okumanı ve hem de yazımla ilgili düşüncelerini öğrenmek istemiştim. Bu yazı arşivinde olmalı, bul ve o yazıyı dikkatlice yeniden oku. Unutma: Yaptıklarımız ve yapacaklarımız ancak yaşama bir katkısı olduğu zaman bir anlam kazanır. Her şeyde hep mühendisçe ve analitik düşün, her zaman ölçü ve sayıları esas al. Sevdiğin felsefe ve matematik sana bu konuda yardımcı olacaktır...”

şeklinde konuşmasını sürdürürken uyandım. Biraz uzanır vaziyette kalıp sonra yatağa oturdum. Gerçek hayata dönünce saate baktım, 3.45’i gösteriyordu. Unutmamak için hemen notumu aldım ama şaşkın bir vaziyette? Uykunun mahmurluğunda, dayım, felsefe, matematik, kavram, sayı, ölçü kafamda uçuşuyor. Dayım beni uyarıyor muydu, bir şeye mi dikkatimi çekmek istiyordu yoksa her zaman

geçmişte yaptığımız gibi felsefe, matematik, bilim ve bunların toplumsal gelişmeye etkisi hakkında sohbet mi ediyorduk, bilmiyorum, herhangi bir imada bulunmadı. Uyku ve rüya sersemi olarak yataktan kalktım ve gidip elimi yüzümü yıkayınca biraz kendime geldim. Sonra saat 4.30 gibi bilgisayarımı açıp merakla arşivimi taramaya başladım. Dayımın gerçekten de göndermiş olduğu böyle bir yazı olabilir mi diye aramaya başladım, biraz uğraştıktan sonra gerçekten de söylediği gibi bir yazı olduğunu gördüm ve çok şaşırdım. Yazı 20 Ocak 2010 tarihinde gönderilmiş. Kendimi alamayıp yazıyı tekrar tekrar okudum. Harika, özgün güzel bir yazı. Tesadüfe bakın ki; arşivimi tararken dayımın vefat tarihinin de 28 Mart 2019 olduğunu anımsadım. Vefatının 6. yıldönümü nedeniyle, anısına hürmetle “Mühendislik Felsefesi” başlıklı özgün yazısını paylaşmak istiyorum. Yazım devrimci ruhuna saygı duruşum olsun. (5 Mart 2025/ Ayvalık)

Dayım Nurettin Değirmenci’nin Gönderdiği Yazı:

“Mühendislik Felsefesi

İnsanın yaratıcılığı, doğanın yaratıcılığının bir parçasıdır.

Doğada nesneler, hareketler ve hareket aralıkları vardır. Nesne olmadan hareket ve hareket aralığı olmaz. Örneğin, Ay olmadan Ay’ın hareketleri ve kendi çevresindeki dönüş süresi olamaz.

Nesneler canlı ve cansız diye ayrılabilir. Nesnelerin mekanik ve elektriksel özellikleri olur.

Doğanın Birinci Yasası, cansız varlıklara, “Dış etki olmadıkça olduğu gibi varlığını sürdür” der. Aynı yasa, canlılara, sevgiyle, “Yaşa ve yaşat, türünü sürdür!” der; umut ve cesaret duygularına neden olur. Bu yasa gereği, insanlar, sadece bu dünyada değil, öldükten sonra da

varlıklarını sürdürmek isterler. Öte dünya veya doğaüstü, Doğanın Birinci Yasası ve kavramlar gereğidir. İnsanlar, sahip oldukları kavramlarla orantılı doğaüstü düşüncesine ve inanışına sahip olurlar.

Doğanın Üçüncü Yasası, cansız varlıklara, “Etkiye birebir tepki göster” der. Aynı yasa, canlılara, öfkeyle, “Kendini savun! Öl ve öldür!” der; umutsuzluk ve korku duygularını yaratır.

İkinci Yasa güçten yanadır.

Canlılar, yaşamlarını sürdürmek için doğanın donattığı yetilerle ihtiyaçlarını doğadan temin ederler.

İnsan, doğanın kıymetli bir varlığı olarak:

1- Doğa yasaları gereği, varlığını ve türünü sürdürmek ister. Ek olarak öte dünyada yaşamını sürdürmeye çalışır.

2- Bellekte bilgi biriktirme, dış dünyada araç-gereç kullanma, beceri kazanma, öte dünyada yaşam isteği özellikleriyle insan diğer canlılardan ayrılır.

İnsan önce amaç belirler, sonra amacına ulaşmak ister.

A- Belleğindeki bilgi birikimi ile orantılı hayal kurar, düşünür (Ölçer), yaratıcılığını ekler, yargıya varır.

B- İnsan yargılarını dış dünyada bedeni, sahip olduğu araç-gereçler, beceri ve yeteneği ile uygulamaya koyar. Sonucu ölçü ile denetler. Amaca ulaşma çabasına, “Görev” adı verilir.

I- Görev başarı ile tamamlanır; insan, mutlu olur.

II- Görev başarısız olduğunda; insan, mutsuz olur.

İnsanları başarıya iten dürtü, Doğanın İkinci Yasasıdır. Bu yasa gereği, insan, hemcinsi dâhil bütün varlıkları denetimi altına almak ister.

Doğadaki bütün nesne, hareket ve hareket aralıkları doğa yasalarının denetiminde olup doğa yasaları ile birbirine bağlıdır. Bu nedenle, doğada mutlak mantık ve yöntem vardır. Bilgeler doğa yasalarını keşfetmeye başlayınca, doğadan, mantıklı ve yöntemli olmayı öğrenirler.

Evrensel yasalar:

- Evrensel mantığı,
- Evrensel yöntemi,
- Evrensel kurumları,
- Evrensel ölçüleri,
- Evrensel değerleri yaratır.

Örneğin, badem ağaçları, yasaları gereği bir kurum oluştururlar. Bu kurumun bütün üyeleri varlığını sürdürmeye çalışır ve son üye yok oluncaya kadar direnirler. Ancak, şiddetli dış etkiler sonucu kurumlar yok olabilir. Görecelilik Yasası gereği, doğanın yok olan kurumu, dış etkilerle orantılı yeni bir kurum olarak ortaya çıkabilir. Doğal işleyiş binlerce asırdır böyle devam eder.

Doğada denge (Adalet) zorunlu ihtiyaçtır. Görecelilik Yasası gereği, dış etkilerle dengeler bozulur. Doğanın oluşturduğu dengelere, insanlar, “Kader” adını verir. Kader, doğanın başıboş dolaşan sokak çocuğudur.

Bilgeler, asırlardır doğadaki nesne, hareket ve hareket aralıklarını tanıyıp denetim altına almaya çalışırlar. Böylece, kendi kaderlerini kısmen kendileri belirlemek isterler. Doğaya yabancı olanların kaderini doğa belirler.

Doğadaki nesne, hareket ve hareket aralıkları doğa yasaları, evrensel mantık, evrensel yöntem ve evrensel ölçülerle tanınır; yöntemli olarak, beden, uygun araç-gereç, beceri ve yetenek ile denetim altına alınır.

Doğa yasaları keşfedilinceye kadar bilgelerin çalışmaları evrensel mantık, yöntem ve ölçülerden yoksun olarak ilerler. Daha doğrusu, bilgiler, çoğunlukla basit ölçülerle, sınırlı olarak keşfedilen evrensel yasaların ışığında çalışma yaparlar. 17. yüzyıldan sonra, çalışmalar, göreceli olarak yöntemli hale gelir. Her bilge, çalıştığı konu ile ilgili doğa yasalarını bulmaya çalışır.

Doğanın dili matematiktir. Niçin?

Doğada sayılmayacak kadar fazla çeşit ve miktarda nesne, hareket ve hareket aralıkları vardır. Hâlbuki gelişmiş dillerde bile insanların yarattıkları sözcüklerin sayısı sınırlıdır. Matematik ile doğadaki nesne, hareket ve hareket aralıklarını tanımlamak olasıdır. Bir örnek verelim: Bir odada halının üstünde hareket eden bir karıncayı ele alalım. 20 dakika içinde bu karıncanın hareketlerini sözcüklerle kesin tanımlamak olası değildir. Ancak, odanın duvarlarının bir köşesini ve üç duvarı eksen takımı olarak, 20 dakika süresince karıncanın bütün hareketleri matematiksel fonksiyon olarak tanımlanır. O halde, doğadaki nesne, hareket ve hareket aralıklarını tanıyıp denetim almaya çalışan her mühendis matematiği bilmek ve araç olarak kullanmak zorundadır.

Matematik, sözcükler gibi, insanların ürünüdür.

Evrensel yasalara ve matematiğe kısaca değindikten sonra birim sistemlerine göz atalım.

Bütün bilgilerimizin kaynağı deneydir. Evrensel bilgilerin kaynağı, evrensel deneylerdir. Evrensel deneyler evrensel ölçülerin sonucudur. Evrensel ölçü olmadan nesne, hareket ve hareket aralıkları tanınmaz ve denetim altına alınamaz. O halde, her mühendis evrensel ölçüleri bilmek zorundadır.

Evrensel ölçüler için:

- + Evrensel yasalar,
- + Matematik bilgisi,
- + Birim sistemi,
- + Evrensel dayanak noktası,
- + Ölçü aleti zorunludur.

Asırlarca nesneler, hareketler, hareket aralıkları basit kurallar gereği duyu organları ve kaba saba ölçüler ile yüzeysel tanımlanır. Evrensel yasaların keşfinden sonra, dâhiler, evrensel birim sistemlerini yaratırlar. Günümüzde MKS (cgs) birim sistemini kullanıyoruz. Bu birim sisteminde: Hareketler, metre (cm); nesneler, kilogram (gram); hareket aralıkları, saniye ile ölçülür. Diğer bütün ölçü birimleri bunlara uygun olmak zorundadır; onlara, “Türetilmiş ölçü birimleri” adı verilir. Alan, hacim, basınç, sıcaklık, rutubet... Türetilmiş birimlerle ölçülür.

Bildiğiniz gibi, elektron hareketinin elektrik ve manyetik özelliği vardır. Bu nedenle, bazı araştırmacılar temel elektrik birimlerini temel birim sistemlerine eklerler. Ancak, elektrik birim sistemleri MKS’ye (ya da cgs’ye) aykırı olamaz ve onlarla tanımlanırlar.

1- İnsanlar evrensel yasalar ve evrensel ölçü sistemleri karşısında eşittirler.

2- Görecelilik Yasası gereği, Evrende ölçü için bir başlangıç noktası yoktur.

O halde, her toplum, kurum, kuruluş ve insanın kabul edeceği temel ölçü dayanak noktaları seçmek gerekir. Her önüne gelen, kendine göre, temel metre, temel kilogram, temel süre aralığı tespit edemez. Dünyada, temel alınacak

kilogram ve metre tespit edilmiş, temel süre aralığı Dünyanın kendi eksenini etrafındaki dönüşü esas alınarak belirlenmiştir.

Ölçü aletleri olmadan, yaklaşık ölçü yapılabilir. Duyu organlarının algılayamadığı nesne, hareket ve hareket aralıkları ölçü aletsiz tanımlanamaz.

Her mühendisin ölçü sistemlerine yabancı olmaması, evrensel ölçü yapmayı öğrenmeden mühendis olunmayacağını bilmesi zorunludur.

- Basit kurallar basit ölçüleri yaratır. Basit ölçülerde, “Eski, yeni, çok, çok ağır, kocaman, oldukça, hızlı, çok hızlı...” gibi katsayılar kullanılır. Ayrıca, benzetmeler basit ölçülerin kaçınılmaz yardımcısıdır. Basit ölçülerin benzetme özelliği olmasaydı insanlar öte dünya ile ilgili bilgilerden mahrum olurlardı. Mühendis, olabildiğince basit ölçülerden uzak durur.

- Doğadaki bütün nesne, hareket ve hareket aralıkları şimdilik evrensel ölçülerle tanımlanamıyor. Örneğin, aşk, kin, nefret, sevgi, korku... Basit ölçülerle tanımlanıyor. Asırlar önce sıcaklık, basınç, rutubet... Basit ölçülerle tanımlanabiliyordu.

Bir mühendisin bütün nesne, hareket ve hareket aralıklarını tanımayakalkışması, bilgilerin içinde boğulması anlamına gelir. Bu nedenle, her mühendis kümesi, sınırları çizilmiş nesne, hareket ve hareket aralıkları ile ilgilenir. Evrensel ölçülerle sınırları çizilmiş nesne, hareket ve hareket aralıklarına, “Bilim dalı” adı verilir.

Mühendisler:

A- Kendi konusuna ait nesne, hareket ve hareket aralıklarını tanımaya;

B- Evrensel ölçülerle tanıdığı nesne, hareket ve hareket aralıklarını denetim altına almaya çalışırlar.

Mühendislikte amaç, gerçeklere ulaşmak, insanların zorunlu ve yaşamlarına renk-desen katan ihtiyaçlarını yöntemli olarak temin etmektir. Bütün ihtiyaçlar doğadan temin edilir. Doğada, dış etkilerle orantılı neden-sonuç ilişkisi içinde sonsuz akış vardır. Mühendis, neden-sonuç ilişkisini tanımaya çalışır. Buna, “Gerçeğe ulaşma” adı verilir. Gerçeklerden uzaklaşan, evrensel erdem ve onurdan uzaklaşır.

Gerçek, propagandaya ihtiyaç duymaz.

Mühendisler propaganda ile sonuca ulaşmaya çalışmaz; çalışanlar, “Yaygaracı” unvanını hak eder.

Yenilgiye uğrayanlar; umutsuzluğa kapılıp, yeniden kazanma istekleri sönünce dirençleri tükenir kalıcı yenilgiye ulaşırlar. Evrensel yasalar ve ölçüler ışığında yöntemli hareket eden mühendisler kalıcı yenilgi olan umutsuzluğu kabul etmezler.

Toplumların ulaştığı medeniyet seviyesi, vahşi yaşama olan uzaklıkları ile ölçülür. Yani: vahşi yaşama yakın toplumlar medeniyete uzak kabul edilirler. Mühendislik hizmetleri ile toplumlar vahşi yaşamdan uzaklaşırlar.

“Sağlam fikirlerden kuvvetli hareketler doğar.”⁸³

Mühendisler hem çalışıp üretmede, hem yakıp yıkma olan savaşta görev üstlenir, proje üretir, araç-gereç geliştirir, ürün ortaya çıkarır, kurulu işletmeleri çalıştırır. Bunun için mühendisler yaratıcı ve yenilikçi olmak zorundadırlar. Örneğin, Klonlama, kişinin hücrelerinden genetik malzeme (DNA) alarak, kendi genetik malzemesi yok edilmiş

olan bir yumurtanın çekirdeğine yerleştirmektir. Sonuçta: vericinin DNA'sının aynısı olan genetik kod takımı içeren bir yumurta oluşur.

“Bir alışkanlığın başlangıcı görünmez bir iplik gibidir. O alışkanlığın her tekrar edilmesinde iplik sağlamlaşır, ona bir elyaf daha eklenir. Sonunda alışkanlık kalın bir çelik halat olur. Bu hale gelen alışkanlık, düşünce ve hareketleri geri dönülmez biçimde bağlar.”⁸⁴

Alışkanlıklar Süredurum Yasası gereğidir.

A- Kapalı toplumlarda sınırlı sayıda sıradan alışkanlıklar olur. Açık toplumlarda sıradan alışkanlıkların çeşidi çoğalır.

B- Doktrinlerin yarattığı alışkanlıklar, giderek bağınaz insanlar yaratır; bağınaz insanlar yakıcı, yıkıcı eylemlerde araç olurlar. Toplumlardaki üretim etkinlikleri ile orantılı olarak, kurum ve kuruluşlar bağınazlar tarafından çürütülür ve yıkılır. Aşırı bencillik, bağınazlıktır.

C-Yaratıcılığı, gelişmeyi, yeniliği, bilgi-beceri artışını... Alışkanlık edinenler olur. Yaratıcılık, kullanıldıkça gelişir. Başarılı mühendisler, yaratıcı-yenilikçi olanlardır. Toplumlar, kurum ve kuruluşlar, aileler... yaratıcılarla gelişir.

Yeryüzündeki bütün bilinçli çabalar insan içindir. Belleklerine evrensel yasalar ve evrensel insani yasalar taht kurmuş insanlar, başta insan yaşamı olmak üzere evrensel insani değerlere ihtiyaç duyarlar. İnsani değerlerin başında yaşama hakkı, yalan söylememe, özgür olma, onur ve erdemi kaybetmeme, direnme, görevi sahiplenme, inançlı olma... gelir. Evrensel insani değerler ile mühendislik hizmetleri ayrılmaz bütün olmalıdır.

Bir mühendis geleceğe imrenilecek iz bırakmaya çalışır.

84- Orison Swett MARDEN

İş, Güç, Enerji

Duran bir A nesnesinin hareket edebilmesi için B nesnesini yeterli kuvvetle etkilemesi gerekir. Dış etki ile B nesnesinden, harekete geçen A nesnesine enerji aktarılır. Aktarılan enerji miktarı ile orantılı olarak A'nın hızı (birim sürede yer değiştirme miktarı) artar.

1- A'nın yer değiştirmesi ile iş yapılır.

2- Birim sürede yapılan işe güç adı verilir.

3- Enerji, ele alınan nesne ve hareketin miktarları ile dolaylı ölçülür.

A- Potansiyel,

B- Hareket enerjisi olur.

Dünyanın enerji kaynağı Güneş ve kendi bünyesinde bulunan potansiyel enerjidir.

Mühendislik bilimleri kendi alanlarına dâhil enerji çeşitleri ile ilgilenirler.

Mühendislik ve Adalet

Adalet denge demektir. Matematikteki eşitlik (=) dengeye denk düşer. Denge için bilinenleri ve bilinmeyenleri doğru tespit etmek gerekir.

I- Doğal denge vardır; doğa, yasaları ile hesaplar ve uygulamada denge sağlar. Dış etkilerle denge (Adalet) bozulur. Örneğin, Ay, Dünya, Güneş denge konumundadırlar.

II- İnsanın denetiminde, insani yasalarla denge (İnsani adalet) temin edilir.

İlkel kurallarda, "Güç, hak; güçlü, haklıdır!" denir; güç, liderin elinde bulunur.

İnsani yasalarda, "Güç, haklıdan yanadır" denir; güç, yasal kurumların elinde bulunur.

Mühendisler, tanıyabildikleri nesnelerde kalıcı dengeyi evrensel ölçülerle temin etmeye çalışırlar.

İnsani adalet, insani yasalar ışığında bilgi, beceri, araç-gereç, evrensel ölçü, belge ile sağlanır. Araç-gerecin gelişmesi, belgelerin gerçeğe uygunluğu evrensel ölçü ile mümkündür. O halde, evrensel insani adaletin temininde mühendislik bilimlerinin payı büyüktür.

Doğa yasaları Evrenin Ruhunu oluşturur.

Evrenin Ruhü:

- + Bütündür ve parçalanmaz.
- + Dolaylı olarak tanımlanır.
- + Dâhiler Evrenin Ruhunu, değişik nesneler aracılığıyla kısmi olarak keşfederler.
- + İnsan belleğini sevk ve idare eden yasalar Evrenin Ruhundan kopuk değildir.

İnsanlar, doğrudan değil, kavramlarla görür, işitir, düşünür, ölçer, yaratır, yargıya varır... Uygulama yaparlar. Felsefe, kavram yaratma ve kavramları ölçülü genişletme çabasıdır.

Düşünen bir mühendis, yeni kavramlar yaratıp nesne, hareket ve hareket aralıklarını evrensel yasalar ve ölçülerle tanımaya çalıştığı gibi, “Evreni sevk ve idare eden doğa yasalarının kaynağı nerededir acaba?” diye, kendine arada bir sorar.

Siz ara sıra gökyüzüne bakıp, “Nereden geldik, nereye gidiyoruz?” diye düşünür müsünüz? Veya benzer böylesi bir soruyu kendinize sorar mısınız?

İşte, mühendisliğin topyekûn doğa ile ilişkisi, böylesi sorularla araştırılır.

Canlı olarak, yaşamımı:

+ Evrenin Ruhuna;

+ Güneş'e;

+ Su ve atmosferi ile Toprak Anaya borçluyum.

Evrenin Ruhu, geleceği, döngüsü, yapısı... Hakkında gelecek nesiller, eski nesillerden daha ölçülü cevaplar yaratacaklardır.Yani,Doğayıdahayakındantanıyacaklardır.

Nurettin DEĞİRMENCİ

Elk. Yük. Müh.

20.01.2010/Mersin''

